



ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ

Матеріали
ВСЕУКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

(12 грудня 2025 року)



м. Івано-Франківськ
2025 рік

Міністерство освіти і науки України
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»
Державний торговельно-економічний університет
Ужгородський національний університет
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ**

*Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару
(м. Івано-Франківськ, 12 грудня 2025 року)*

Івано-Франківськ
2025

DOI 10.33098/2025.1.12.12

УДК 343:343.13(042.5)

T33

*Рекомендовано до видання та поширення через мережу Інтернет
ЗВО «Університет Короля Данила» (протокол № 5 від 18 грудня 2025 р.)*

T33 Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 12 груд. 2025 р.). Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2025. 256 с.

Електронне видання вміщує тези доповідей учасників Всеукраїнського науково-практичного семінару «Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу», який відбувся 12 грудня 2025 року у Закладі вищої освіти «Університет Короля Данила».

Розраховане на науковців, викладачів, студентів, практичних працівників, а також читачів, які цікавляться питаннями кримінального права і процесу.

Опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів.

УДК 343:343.13(042.5)

© ЗВО «Університет Короля Данила», 2025

© Автори, 2025

Зміст

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Михайло Акімов

ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ НОРМИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА
ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКА У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ..... 12

Андрушко Андрій

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЧИННОЇ РЕДАКЦІЇ СТ. 442 КК УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ
ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ 15

Баранова Катерина, Циганенко Вікторія, Шведова Ганна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ
НЕПОВНОЛІТНІМ 19

Бобровицька Софія, Шведова Ганна

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 21

Васянович Дарина, Забуга Юлія

ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВОЇ
ПРАКТИКИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ СТ. 75 КК ДО ОСІБ, ЯКІ
ВЧИНИЛИ КОРУПЦІЙНІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ..... 24

Габуда Андрій

АДМІНІСТРАТИВНА ПРЕЮДИЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ
УКРАЇНИ..... 28

Герашенко Катерина, Ситніченко Олена

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КОМП'ЮТЕРНОГО ШАХРАЙСТВА:
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ..... 31

<i>Гудзь Єлизавета, Мельниченко Руслан</i>	
МЕНТОРСТВО ЯК ЗАСІБ ПОЄДНАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ	35
<i>Карчевський Микола</i>	
МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ, ЯКІ СТВОРЮЄ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	37
<i>Коваль Христина, Шведова Ганна</i>	
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	41
<i>Колінько Олена</i>	
СЕКСУАЛІЗОВАНЕ КІБЕРНАСИЛЬСТВО ЩОДО ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ТА ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ	45
<i>Кононенко Мар'яна, Кича Анна, Шведова Ганна</i>	
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ ЗА КК УКРАЇНИ	49
<i>Ладаняк Анастасія, Луцький Роман</i>	
РАДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ЗАКОНОДАВЧИЙ ОРГАН ЄС	51
<i>Ломака Ольга, Бондарчук Євгенія, Шведова Ганна</i>	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ	54
<i>Лубська Марія, Лістунова Анастасія, Шведова Ганна</i>	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ	57
<i>Луцький Роман</i>	
КОНСТИТУЦІЙНІ ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	61

Одинцова Олена

РОЛЬ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ТА ПРОЄКТУ
НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У СТИМУЛЮВАННІ
ПРИМИРЕННЯ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ
ПОКАРАННЯ ЗА ТЯЖКИМИ ЗЛОЧИНАМИ 64

Пастушенко Софія, Мельниченко Руслан

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 68

Павленко Маргарита, Матюшко Тетяна, Шведова Ганна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ПРОТИДІЇ
СТАТЕВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ 70

Погрибенник Роксолана, Шведова Ганна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННУ ПОРУБКУ ЛІСІВ:
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ 74

Поклад Василь

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В
УКРАЇНІ 76

Привал Богдана, Шведова Ганна

ВОЄННИЙ СТАН ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА: КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ 80

Пташник Олександра, Мельниклвич Михайло

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: ПРОБЛЕМИ
ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ 82

Разіна Тетяна, Шведова Ганна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
ДЕЗІНФОРМАЦІЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ 85

Репецький Сергій

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ
ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ, В КРИМІНАЛЬНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....87

Салогуб Марія, Ситніченко Олена

ГРОМАДСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЧИННИК У
ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ.....92

Сослюк Софія, Шведова Ганна

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЗА СУКУПНІСТЮ ІЗ СТАТЕВИМИ
ПРАВОПОРУШЕННЯМИ.....95

Строкоус Єлизавета, Шведова Ганна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕВТАНАЗІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ
ЗАСОБАМИ.....98

Ткаченко Дмитро, Шило Ірина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ПРОТИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИ 101

Туляков В'ячеслав

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ІНФЛЯЦІЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ 103

Цибульська Софія, Загурський Олександр

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ 109

Чайко Валерія, Ситніченко Олена

ПРОТИДІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 112

Чорна Діана, Шведова Ганна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ..... 116

<i>Ярова Руслана, Шведова Ганна</i>	
НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ У ВОЄННИЙ ЧАС	118
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС	
<i>Анікієнко Яна, Присяжна Анна</i>	
ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ	122
<i>Ащеулов Даніїл, Мельниченко Руслан</i>	
ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ: СУЧАСНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС.....	126
<i>Басиста Ірина</i>	
КРАЙНІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКРАДЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ТА ЇХ МІЛІТАРИЗАЦІЮ В ОКУПАЦІЇ (ПРОДОВЖЕННЯ ОГЛЯДУ)	127
<i>Білоус Ганна, Ситніченко Олена</i>	
ЦИФРОВИЙ СЛІД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ДОПУСТИМІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ.....	131
<i>Бондаренко Діана, Мельниченко Руслан</i>	
БЕЗОПЛАТНА ВТОРИННА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ГАРАНТІЇ ТА ПРОБЛЕМИ.....	134
<i>Бурлаченко Анастасія, Мельниченко Руслан</i>	
БЕЗОПЛАТНА ВТОРИННА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: КЛАСИФІКАЦІЙНІ МОДЕЛІ ТА НОВІТНІ ВИКЛИКИ	138
<i>Галаган Володимир</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ФОРМІ ДІЗНАННЯ	141

Гловюк Ірина

ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 5 СТ. 219 КПК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ МОМЕНТУ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАВЕРШЕННЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА НАДАННЯ ДОСТУПУ ДО
МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПІДХОДИ ККС ВС 145

Гоняна Катерина, Мельниченко Руслан

ПРИНЦИПИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..... 147

Гошовський Іван, Огерук Ігор

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В РОЗРІЗІ ПРАКТИКИ
ВЕРХОВНОГО СУДУ 151

Гутник Аліна

ДОКАЗУВАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СПРАВАХ ПРО ЖОРСТОКЕ
ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ 154

Доманська Христина, Мельниченко Руслан

УЧАСТЬ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СПЕЦИФІКА
ПРЕДСТАВНИЦТВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ..... 157

Загурський Олександр

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ БОРОТЬБИ З
ВІДМИВАННЯМ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ..... 161

Капліна Оксана

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА
ПРОКУРОРА-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИКА ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 165

Коваленко Артем

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ 169

Конорчук Дар'я, Мельниченко Руслан

ВПЛИВ КРИТЕРІЇВ АКРЕДИТАЦІЇ АДВОКАТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА
НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 172

Крючківська Євгенія, Лук'янчиков Борис

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВУЗЛІВ БЛОКЧЕЙНУ У РОЗСЛІДУВАННІ
КІБЕРЗЛОЧИНІВ 176

Малик Ярослав, Ситніченко Олена

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗБОРУ ТА ФІКСАЦІЇ
ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ 179

Маркіна Анна, Ковальчук Сергій

ВІДОБРАЖЕННЯ ПОСЛІДОВНОСТІ ДІЙ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ
ДОКАЗІВ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ДОСТОВІРНОСТІ У
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 182

Мацола Антоніна

СУДОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1953–
1964 РР.): РЕФОРМИ ТА ОБМЕЖЕННЯ 186

Міщенко Лілія, Мельниченко Руслан

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА
ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ 190

Микитюк Вікторія, Огерук Ігор

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПОМ'ЯКШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПОКАРАННЯ 192

Митрофанов Ігор

ОСОБЛИВОСТІ ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ СПІВУЧАСНИКІВ 195

Мицак Ангеліна, Басиста Ірина

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО
ДОТРИМАННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОВЕДЕНOSTІ ВИНИ 199

Нагорний Анатолій

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ ЗА
ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ 201

Нікітенко Віктор

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ В
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 204

Огерук Ігор

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ
ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 207

Палаженко С., Гелемей Микола

СПЕЦИФІКА ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ АВТОТЕХНІЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ
(НА ПРИКЛАДІ ДИЗЕЛЬНИХ ТА БЕНЗИНОВИХ СИЛОВИХ
АГРЕГАТІВ) 211

Підгорний Віталій

РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ У КОНТРОЛІ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗЕМЕЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА 214

Похиленко Ірина

ПРАВО НА ПРАВДУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ
ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ 217

Рєпіна Юлія

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ 220

Рошко Володимир, Гелемей Микола

ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ 225

Савчук Вадим, Мельниченко Руслан

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ НЕПОВНОЛІТНІМ
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ: РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК 227

Фесьо Вікторія, Луцький Роман

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ
ЛЮДИНИ ЩОДО ВИЗНАННЯ ОСОБИ НЕДІЄЗДАТНОЮ
(КОНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА)..... 231

Циганюк Юлія

СУД ПРИСЯЖНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: CONDITIO SINE QUA
NON 234

Шаркезі Данііл, Мельниченко Руслан

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ:
УЧАСТЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ДОПОМОЗІ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА..... 237

Шепель Ангеліна, Ситніченко Олена

ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ..... 241

Бондар Володимир

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ..... 244

Кримінальне право

УДК 343.4

*Михайло Акімов,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7715-0259>*

ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ НОРМИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКА У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Станом на теперішній час Робоча група з питань розвитку кримінального права [1] (далі – Робоча група) завершила опрацювання проекту Кримінального кодексу України [2] (далі – Проект). Про виконану роботу регулярно інформується академічна спільнота та громадськість; варто віддати належне граничній відкритості розробників та їх готовності враховувати зауваження і пропозиції вітчизняних та іноземних фахівців-криміналістів. Найбільш вагомим прикладом такого інформування є минулорічна монографія «Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення».

Цілковито поділяючи переконання у потребі удосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність, вважаємо за необхідне наголосити, що розробка такого проекту – це (поряд із можливістю втілити новітні засадничі тенденції, що їх визначає наука кримінального права) шанс усунути ті недоліки, що їх виявило правозастосування протягом двадцяти років чинності Кримінального кодексу України 2001 року [3] (далі – КК України), і шляхи усунення яких вже неодноразово пропонувала низка науковців.

Так, Робоча група – хоч і не відразу – все ж погодилася з доцільністю збереження у Проекті окремої норми про відповідальність за захоплення заручника [4, с. 198] і доповнила нею (стаття 4.4.6) Розділ 4.4 «Кримінальні правопорушення проти особистої свободи, честі та гідності людини». Тим не менш запропонована її редакція викликає певні зауваження, і ось чому.

Відповідно до статті 4.4.6. «Захоплення заручника» Проекту кримінально протиправним визнається захоплення людини як заручника з

примушуванням органу державної влади, органу місцевого самоврядування, міжнародної організації чи представництва іноземної держави, фізичної чи юридичної особи вчинити дію або утриматися від вчинення дії як умови звільнення захопленого заручника. При цьому чинний КК України передбачає (а попередній Кримінальний кодекс України 1960 року [5] передбачав) відповідальність за «захоплення або тримання особи». Так само («...захоплює або утримує іншу особу...») об'єктивну сторону цього діяння сформульовано у Міжнародній конвенції про боротьбу із захопленням заручників [6].

У вітчизняній науці кримінального права усталеною є точка зору про те, що захоплення заручника є закінченим з моменту фактичного позбавлення потерпілого волі (свободи), тобто об'єктивна сторона виконана навіть у разі вчинення лише захоплення. Складається враження, що редакційні зміни у формулюванні кримінально протиправного діяння у статті 4.4.6. Проекту слушні. Але це лише на перший погляд. Судово-слідча практика свідчить: в усіх випадках захоплення та тримання особи як заручника були поєднані, і друге виступало похідним від першого. За таких умов діяння у формі тримання ніби залишається за межами кримінально-правової оцінки, адже воно не є захопленням. Кваліфікація за статтею 4.4.5. «Позбавлення людини свободи пересування» Проекту неодмінно викличе питання щодо штучного утворення сукупності, поділу єдиного посягання на складові частини.

Як відомо, визначення поняття «заручник» міститься у Законі України від 20 березня 2003 року № 638-IV «Про боротьбу з тероризмом»: це фізична особа, яка захоплена і (або) утримується з метою спонукання державного органу, підприємства, установи чи організації або окремих осіб здійснити якусь дію або утриматися від здійснення якоїсь дії як умови звільнення особи, що захоплена і (або) утримується [7]. Виходячи з нього, захоплення заручників може полягати або лише у захопленні, або лише у триманні або у захопленні з подальшим триманням.

На наш погляд, кон'юнктивно-диз'юнктивна конструкція «захоплення і (або) тримання» якнайповніше описує вчинене і дозволяє належним чином здійснити кримінально-правову оцінку діяння, а тому може і повинна бути врахована при доопрацюванні статей 4.4.1. «Значення термінів, вжитих у цьому Розділі» та 4.4.6. «Захоплення заручника» Проекту (звісно, з урахуванням чинного українського правопису вона має виглядати так: «Захоплення та (або) тримання особи як заручника...»).

Крім того, формулювання «...захопила іншу особу з примушуванням...» у статті 4.4.6. Проекту не відповідає принципу юридичної

визначеності (чіткості, зрозумілості, однозначності норм права [8]), адже безпосередньо при захопленні особи (заручника) про примушування третьої особи мова не йде. Примушування відбувається на етапі тримання заручника і перебуває за межами статті 4.4.6. Проекту. Знову постає питання: як кваліфікувати вчинене?

Ми переконані, що лише після втілення у конкретну дію мети захоплення заручника можна вважати його закінченим діянням; лише доведення змісту погрози до адресата є достатньою підставою для констатації закінченого складу за наявності реальних підстав побоюватися реалізації такої погрози [9, с. 61]. Без цього неможливо ані правильно визначити сутність діяння, ані відмежувати його від суміжних кримінальних правопорушень.

З огляду на це формулювання кримінально протиправного діяння у статті 4.4.6. Проекту повинно, на нашу думку, включати і обидві можливі форми, і мету його вчинення, а саме: «Особа, яка захопила та (або) утримувала людину як заручника у поєднанні із примушуванням... вчинити дію або утриматися від вчинення дії як умови звільнення...».

Список використаних джерел:

1. Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України від 7 серп. 2019 р. № 584/2019. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019#Text>
2. Проект Кримінального кодексу України : контрольний текст (станом на 15 жовт. 2025 р.). *Робоча група з питань розвитку кримінального права*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf>
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ : ВАІТЕ, 2024. 494 с.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 28 груд. 1960 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>
6. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників : прийнята 17 груд. 1979 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text
7. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 берез. 2015 р. № 213-VIII : Рішення КСУ від 22 трав. 2018 р. № 5-р/2018. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text>

9. Дімітров М. К. Теоретичні та практичні аспекти погроз у кримінальному праві : монографія / за ред. Г. З. Яремко. Львів : Левада, 2018. 238 с.

УДК 343.33

*Андрій Андрушко,
завідувач кафедри кримінально-правової політики,
доктор юридичних наук, професор,
Ужгородський національний університет,
м. Ужгород, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7735-7898>*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЧИННОЇ РЕДАКЦІЇ СТ. 442 КК УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Ключовими недоліками чинної редакції ст. 442 КК України є формулювання окремих форм злочину геноциду, зокрема таких, як заподіяння членам групи серйозної шкоди; створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; насильницька передача дітей з однієї групи в іншу.

9 жовтня 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Відтоді форма цього злочину, яка раніше визначалася як «заподіяння [членам національної, етнічної, расової чи релігійної групи] тяжких тілесних ушкоджень», змінена на «заподіяння членам групи серйозної шкоди» (п. 2 ч. 1 ст. 442). У примітці до ст. 442 зазначено, що під серйозною шкодою розуміється заподіяння тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, учинення зґвалтування або інших форм сексуального насильства, а також заподіяння сильного фізичного болю чи фізичного або морального страждання.

Необхідно враховувати, як відповідна форма геноциду сформульована у міжнародно-правових актах. У ст. II(b) Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [1] і в ст. 6(b) Римського

статуту Міжнародного кримінального суду [2] використано формулювання «causing serious bodily or mental harm to members of the group», що дослівно означає «спричинення серйозної тілесної чи психічної шкоди членам такої групи». Водночас офіційні українські переклади цих актів різняться: у перекладі Конвенції 1948 року йдеться про «заподіяння *серйозних тілесних ушкоджень* або психічного розладу членам такої групи» [3], а в перекладі Римського статуту МКС – про «заподіяння *тяжких тілесних ушкоджень* або психічного розладу членам такої групи» [4].

Чинна редакція ч. 1 ст. 442 КК України, як і український переклад Конвенції 1948 року, використовує термін «серйозна», що відповідає міжнародним актам і точніше відображає зміст формулювання «causing serious bodily or mental harm». Це формулювання охоплює не лише тілесні ушкодження. Згідно з Елементами злочинів така поведінка може включати катування, зґвалтування, сексуальне насильство чи нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, але не обмежується ними [5].

У чинній редакції ч. 1 ст. 442 КК України сказано загалом про «заподіяння членам групи *серйозної шкоди*», без окремого згадування про серйозну тілесну шкоду та серйозну психічну шкоду. Водночас у згаданих вище міжнародних актах заподіяння серйозної тілесної шкоди та заподіяння серйозної психічної шкоди визнаються альтернативними діяннями, вчинення яких з відповідним наміром визначається як геноцид. На мій погляд, цей факт варто було врахувати українському законодавцеві.

Недоліком чинної редакції ст. 442 КК України є й те, що в примітці до неї законодавець навів вичерпний перелік проявів цієї форми геноциду, тоді як в Елементах злочинів перелік не є вичерпним [6, с. 19–21].

Донедавна у ч. 1 ст. 442 КК України йшлося про «створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення». Таке формулювання точно відповідало міжнародно-правовому. Однак Законом від 9 жовтня 2024 року п. 3 ч. 1 ст. 442 КК України викладено у такій редакції: «створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення». Вказані зміни навряд чи можна оцінити позитивно. У формулюванні цієї форми злочину геноциду, що міститься у відповідних міжнародних актах, ключовим словосполученням є «calculated to» («розрахованих на»), яке, як видається, охоплює як об'єктивні, так і суб'єктивні елементи складу вказаного злочину. Воно вказує на усвідомлений характер дій, передбачення наслідків і досягнення їх як очікуваного результату. Натомість словосполучення «спрямовані на» є менш юридично точним: воно може виражати загальну цільову спрямованість, не обов'язково пов'язану з

усвідомленням неминучості або високої ймовірності повного чи часткового фізичного знищення групи як наслідку. Інакше кажучи, слово «спрямовані» не завжди означає, що результат точно очікується, є неминучим або навіть високою мірою передбачуваним. Таке розширене тлумачення може призвести до кваліфікації як геноциду дій, що хоч і є ворожими щодо визначеної групи (наприклад, прийняття дискримінаційних законів, обмеження доступу до харчування чи медичних послуг), але не спрямовані на її фізичне знищення (а, скажімо, на її приниження, витіснення чи підкорення) і не супроводжуються доказами наявності спеціального умислу на знищення групи. У таких випадках йтиметься радше про злочини проти людяності або воєнні злочини, а не про геноцид у його строгому юридичному значенні. Тому доцільно уточнити формулювання цієї форми геноциду таким чином: «створення для групи умов життя, розрахованих на її повне або часткове фізичне знищення». Це забезпечить відповідність Конвенції 1948 року та Римському статуту МКС і зменшить ризик помилкової кваліфікації дій, що не відповідають ознакам геноциду [7, с. 27–28].

На відміну від українських перекладів Конвенції про геноцид та Римського статуту МКС, у п. 5 ч. 1 ст. 442 КК України йдеться про «насильницьку передачу дітей з однієї групи в іншу». Здавалося б, таке формулювання стилістично та семантично досконаліше і саме йому слід віддати перевагу. Проте насправді між формулюваннями «передача дітей цієї групи до іншої групи» і «передача дітей з однієї групи в іншу» є доволі серйозна відмінність. Формулювання «діти цієї групи» не лише прямо відтворює англійський оригінал тексту («children of the group»), а й підкреслює, що йдеться про певну визначену групу (національну, етнічну тощо), а відтак відповідає правовому контексту злочину геноциду. Натомість вжите в КК України формулювання «дітей з однієї групи в іншу» не фіксує, що саме ця конкретна, визначена група є об'єктом знищення. Це має важливе значення для юридичної кваліфікації, адже в Конвенції 1948 року та Римському статуті МКС йдеться про знищення саме певної ідентифікованої групи як такої – повністю або частково. З огляду на цей варіант формулювання, який сьогодні маємо в національному кримінальному законі, потенційно ускладнює правове тлумачення наміру знищити саме цю групу.

Різниця між «до іншої групи» та «в іншу групу» є менш істотною і стосується переважно стилістики, однак у правовому контексті навіть ці тонкощі можуть мати значення. Йдеться не стільки про лінгвістичну правильність (обидва варіанти граматично коректні), скільки про смислове забарвлення і потенційну інтерпретацію. Вислів «до іншої групи» точніше передає напрямок передачі дітей, не вказуючи на їх повноцінне включення

до цієї групи, тоді як конструкція «в іншу групу» може (хоч і не обов'язково) натякати на інтеграцію як результат передачі. Водночас у згаданих вище міжнародних актах йдеться про сам факт насильницької передачі дітей визначеної групи до іншої з метою знищення групи як такої, а не про інтеграцію чи «вливання» дітей у нову спільноту. З огляду на викладене, оптимальним є формулювання «насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи», і саме так варто викласти аналізовану форму злочину геноциду в тексті статті 442 КК України [8].

Список використаних джерел:

1. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. *United Nations Treaty Collection*. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&clang=_en
2. Rome Statute of the International Criminal Court. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>
3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 груд. 1948 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
5. Elements of Crimes. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>
6. Андрушко А. В. Щодо змін, внесених до статті 442 КК України Законом від 9 жовтня 2024 року. *Протидія злочинності в умовах довготривалої війни* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2025 р.). Харків : Юрайт, 2025. С. 19–24.
7. Андрушко А. В. Створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення, як форма геноциду. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4, ч. 3. С. 25–32.
8. Андрушко А. В. Міжнародне і національне кримінальне право про насильницьку передачу дітей визначеної групи до іншої групи як форму геноциду: проблеми перекладу та тлумачення. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XVI Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 27 листоп. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025.

*Катерина Баранова, Вікторія Циганенко,
студентки II курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:

*Ганна Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ

Особливості призначення покарання неповнолітнім суб'єктам кримінальних правопорушень є одним із найскладніших питань у сучасному кримінальному праві України. Неповнолітні злочинці становлять особливу категорію суб'єктів, для яких держава встановлює спеціальні умови кримінальної відповідальності, враховуючи їхній психічний, емоційний і соціальний розвиток.

Відповідно до ст. 97 Кримінального кодексу України (далі – КК України), до неповнолітніх можуть застосовуватися примусові заходи виховного характеру, що не є покаранням, але мають виховний вплив. Стаття 98 КК України визначає види покарань, які можуть бути застосовані до правопорушників: штраф, громадські та виправні роботи, пробаційний нагляд, а також позбавлення волі на певний строк. При цьому ст. 102 КК України встановлює скорочені максимальні строки позбавлення волі – не більше 10 років за особливо тяжкі злочини. Такий підхід спрямований на гуманізацію кримінально-правових заходів та захист прав неповнолітніх суб'єктів [1].

Як зазначає Устрицька Н. І., однією з основних проблем призначення покарання неповнолітнім злочинцям є недостатнє врахування судом особистісних характеристик суб'єкта, умов виховання, рівня розвитку та взаємин із потерпілими [2, с. 174]. Авторка наголошує, що формальний підхід до визначення міри покарання суперечить меті виховання та ресоціалізації неповнолітнього правопорушника, з чим не можна не погодитися.

На думку Кузьміна Е. Е. та Шора А. М., мета покарання неповнолітнього суб'єкта повинна полягати у вихованні поваги до закону,

формуванні правосвідомості та попередженні рецидиву, а не у відплаті за вчинене [3]. Слушною є позиція авторів, що баланс між правами потерпілих і необхідністю гуманного підходу до злочинця є одним із найскладніших завдань суду під час винесення вироку.

Судова практика підтверджує, що суди здебільшого застосовують більш м'які види покарання щодо неповнолітніх суб'єктів. Так, у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» наголошено, що позбавлення волі стосовно неповнолітнього злочинця має бути винятковим заходом, якщо виправлення можливе без ізоляції від суспільства [4].

На нашу думку, ефективне покарання неповнолітніх повинно сприяти їхній ресоціалізації, формуванню правосвідомості та поваги до прав інших осіб, зокрема потерпілих. Важливо, щоб суди застосовували не лише репресивні, а й виховні заходи, спрямовані на виправлення злочинця та запобігання повторних кримінальних правопорушень.

Таким чином, призначення покарання неповнолітнім злочинцям в Україні має здійснюватися з урахуванням принципів гуманізму, справедливості та індивідуалізації. Основна мета покарання неповнолітніх суб'єктів полягає у формуванні свідомого ставлення до своїх дій, вихованні відповідальності перед потерпілими та суспільством, а не у відплаті.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III.
2. Устрицька Н. І. Призначення покарання неповнолітнім: окремі проблеми. *Юридичний науковий журнал*. 2021. № 3. С. 173–176.
3. Кузьміна Е. Е., Шора А. М. Особливості покарання та його призначення неповнолітнім в Україні: спроба узагальнення проблем та узгодження пропозицій. *Юридичний науковий журнал*. 2021. № 9. С. 342–347.
4. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квіт. 2004 р. № 5.
5. Трохимчук В. О. Проблеми призначення покарання неповнолітнім. *Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання*. 2017. С. 144–146.

Софія Бобровицька,

*студентка II курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:

Ганна Шведова,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,*

Державний торговельно-економічний університет,

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні проблема викрадення та незаконного збуту чужого майна залишається надзвичайно актуальною, оскільки під час війни українці натрапляють на труднощі щодо збереження своєї власності. З перших днів збройної агресії в Україні з'явилися особи, які користуються складною ситуацією в окремих регіонах держави. Вони намагаються протиправно заволодіти чужим майном – у зруйнованих населених пунктах, залишених будинках і квартирах, а також майном, доставленим у вигляді гуманітарної допомоги. У 2022 році, тобто на самому початку війни, крадіжки стали найчастіше вчинюваними злочинами (майже у 90 % випадків). В умовах воєнного стану їх кваліфікація набуває особливого значення та складності.

Згідно з Конституцією України (статті 13, 41) право власності є непорушним, і ніхто не може бути протиправно його позбавлений. Проте в умовах війни різко зростає кількість випадків знищення, пошкодження чи незаконного заволодіння майном громадян, підприємств і держави. Особливу складність становить відмежування правопорушень, учинених з корисливих мотивів (крадіжки, грабїж, розбої), від діянь, пов'язаних із воєнною необхідністю або виконанням військового обов'язку. Важливим у кваліфікації є також визначення предмета злочину: чужого майна, майнових прав, енергетичних ресурсів (електричної чи теплової енергії). В умовах воєнного стану особливого значення набувають посягання на військове майно, гуманітарні вантажі, об'єкти критичної інфраструктури. Такі діяння слід розглядати не лише як злочини проти власності, а й як

правопорушення, що безпосередньо впливають на обороноздатність та соціальну стабільність держави.

Додатковою проблемою є наявність кількох об'єктів посягання. Так, при розбої чи грабежі в умовах воєнного стану посягання спрямоване не лише проти майнових відносин, а й проти життя чи здоров'я потерпілих. У випадках підпалу, знищення або пошкодження майна додатковими об'єктами можуть виступати громадська безпека, громадський порядок або довкілля.

Крім того, актуальним є питання призначення покарання. Воєнний стан вимагає більш суворого підходу до осіб, які вчиняють майнові злочини в умовах збройної агресії, оскільки такі діяння не лише завдають матеріальної шкоди, а й дестабілізують суспільство.

В умовах воєнного стану постає питання про декриміналізацію дрібних крадіжок. Перевантаження органів досудового розслідування розслідуваннями є однією з причин їх нездатності забезпечити ефективне розслідування всіх кримінальних правопорушень. Законом № 3886-ІХ, який набрав чинності 9 серпня 2024 року, межа кримінальної відповідальності за крадіжку підвищена до 2 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (тобто до 3028 грн). Відтак, збільшення порогу кримінальної відповідальності дозволяє швидко та без зайвих витрат розвантажити правоохоронців, що дає підстави сподіватися на зростання ефективності їх роботи.

Суддя Верховного Суду України, д.ю.н. Наталія Антонюк у своїй праці «Зміна розміру дрібного викрадення через призму кримінального закону» розкрила проблематику цього закону. Декриміналізація стосується лише таємного викрадення майна (крадіжки), а не відкритого заволодіння (грабежу) чи застосування насильства (розбою). Тому навіть якщо під час грабежу або розбою фактична вартість викраденого майна не перевищує 3028 грн, це жодним чином не змінює кримінально-правову кваліфікацію. У таких випадках має значення спосіб посягання, а не вартість предмета. Це створює певний дисбаланс: дрібна крадіжка за 3000 грн – адміністративне правопорушення, але відкритий ривок сумки вартістю 500 грн – кримінальний грабіж. У воєнний час ця різниця ще більше загострюється, оскільки суспільна небезпека відкритих посягань зростає в умовах загальної дестабілізації. Декриміналізація також впливає на питання кваліфікації за сукупністю злочинів. Якщо особа, наприклад, вчинила кілька таємних викрадень майна на незначну суму, то після змін такі дії можуть тягнути тільки адміністративну відповідальність, хоча раніше повторність дрібних крадіжок могла слугувати

підставою для кваліфікації за ч. 2 ст. 185 КК України. Це ускладнює кваліфікацію злочинів, учинених у період до та після змін, і потребує ретельного встановлення моменту вчинення кожного епізоду. У воєнних умовах, коли фіксація подій ускладнена, визначення часу вчинення може впливати на сам факт наявності чи відсутності кримінальної відповідальності.

В той же час Крижановський Олексій та Крижановський Павло у своїй науковій роботі «Запобігання злочинам проти власності в умовах воєнного стану» зазначили про збільшення строків можливого покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років. Тобто держава, беручи до уваги статистичні та фактичні дані, намагається не лише впроваджувати профілактичні та запобіжні заходи, а й надавати адекватну правоохоронну реакцію.

Кваліфікуючі ознаки (повторність, вчинення злочину групою осіб, заволодіння значним, великим або особливо великим розміром майна, проникнення у житло чи інше сховище) набувають ще більшої актуальності в умовах війни. По-перше, хаотичність обстановки сприяє груповим посяганням. По-друге, розміри завданої шкоди визначити значно складніше через руйнування інфраструктури та відсутність чіткої ринкової вартості речей.

Суб'єктивна сторона цих злочинів традиційно характеризується прямим умислом і корисливим мотивом. Проте в умовах війни виникають ситуації, коли заволодіння чужим майном пояснюється не лише прагненням наживи, а й потребами виживання (їжа, медикаменти, пальне). Це ставить перед судами складні питання відмежування кримінально караного діяння від малозначного або такого, що не становить суспільної небезпеки.

Кваліфікація майнових злочинів у воєнний час є надзвичайно складним та багатогранним завданням, яке виходить за межі традиційного кримінально-правового аналізу. В умовах збройної агресії будь-яке посягання на власність завдає не лише матеріальної шкоди окремим особам чи підприємствам, а й створює загрозу для національної безпеки, суспільної стабільності та обороноздатності держави. Вона вимагає врахування специфічних воєнних обставин, аналізу мотивів діяння, характеру завданої шкоди та необхідності посилення захисту критично важливих об'єктів власності. Саме тому оцінка діянь, пов'язаних із крадіжкою, грабежем чи розбоєм, вимагає врахування воєнних обставин, мотивів поведінки правопорушника та особливостей предмета злочину.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Кваліфікація окремих видів злочинів : мультимедійний підручник / Нац. акад. внутр. справ. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/kval-ok-zlochuniv-25-04-20-7/lectures/lecture_4.html
3. Стеценко І. М. Особливості кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого статтею 198 КК України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. URL: http://lsey.org.ua/9_2022/110.pdf
4. Крижановський О., Крижановський П. Запобігання злочинам проти власності в умовах воєнного стану. *Академічні візії*. 2024. Вип. 32. С. 4.
5. Зміна розміру дрібного викрадення через призму кримінального закону. *Право України*. 2024. № 5. С. 59. DOI: 10.33498/loou-2024-05-058. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2024_5-s3.pdf

УДК 343.2

*Дарина Васянович,
студентка I курсу магістратури
спеціальності Д8 Право,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник:
Юлія Забуга,
асистент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1805-515X>*

ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ СТ. 75 КК ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КОРУПЦІЙНІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Корупція, яка завжди була однією з найболючіших проблем в Україні, під час повномасштабного вторгнення перетворюється на «внутрішнього ворога» нашої держави. Дослідження, проведене НАЗК, демонструє, що корупція залишається поширеною у багатьох сферах державного управління. Найвищий рівень корупційних зловживань спостерігається, зокрема, у митній, військовій, судовій галузях, а також у сфері публічних

закупівель [1]. Проте, як стверджує М. В. Карчевський, фактична судова практика не відповідає суспільному запиту на ефективну протидію корупції [2].

До 2014 р. законодавець не встановлював спеціальної заборони на застосування пільгових інститутів кримінального права до осіб, які вчинили корупційні діяння. Кардинальні ж зміни відбулися після прийняття та набрання чинності Закону України (далі – ЗУ) № 1698-VII від 14.10.2014, коли пунктом 2 Розділу II було запроваджено низку змін до КК України. Одним із ключових нововведень стало доповнення ст. 45 КК України приміткою, в якій вперше з'явився вичерпний перелік корупційних злочинів. Надалі цей перелік був неодноразово доповнений новими статтями (зокрема, ЗУ № 198-VIII від 12.02.2015, ЗУ № 140-IX від 02.10.2019, ЗУ № 524-IX від 04.03.2020), а згодом у ньому з'явився і перелік злочинів, пов'язаних із корупцією (ЗУ № 1576-IX від 29.06.2021). Встановлення вичерпного переліку корупційних та пов'язаних із корупцією злочинів, а згодом – кримінальних правопорушень, було необхідним для уникнення довільного застосування пільгових інститутів кримінального права до корупціонерів, а також для запровадження чіткої, передбачуваної і суворої моделі кримінальної відповідальності за корупційні діяння [3, с. 12-16]. Винятком залишалися лише положення ч. 5 ст. 364 КК України, однак навіть вони не передбачали можливості звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, пов'язані з підкупом, службових осіб чи осіб, які надають публічні послуги. Таким чином, протягом десятирічного періоду держава чітко продемонструвала намір встановити сувору модель караності корупційних діянь та прагнення забезпечити невідворотність кримінальної відповідальності та покарання для корупціонерів.

Попри чітку законодавчу заборону на застосування пільгових інститутів кримінального права до осіб, винних у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень, судова практика продемонструвала відхід від цієї заборони. Особливо це простежується на прикладі застосування ст. 75 КК України. Після прийняття ЗУ № 1698-VII від 14.10.2014 у ч. 1 ст. 75 КК України з'явилася заборона на звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, засуджених за корупційні злочини (пізніше – корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані із корупцією). Водночас ч. 2 цієї статті передбачала можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі затвердження угоди про примирення або угоди про визнання винуватості, якщо її сторонами було узгоджено певні види покарань з подальшим звільненням від їх відбування з випробуванням.

Оскільки ч. 2 ст. 75 КК України не містила жодних заборон на укладення угоди в кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, суди почали застосовувати випробування (ст. 75 КК) і в таких кримінальних провадженнях, фактично нівелюючи заборону, встановлену в ч. 1 цієї статті. Про це свідчить судова практика (див. вироки у справах № 523/2797/20, № 495/457/20, № 991/3382/20, № 991/2904/20) [4; 5; 6; 7].

Водночас на рівні апеляційних судів простежувалася певна непослідовність у підходах до застосування ст. 75 КК України до корупціонерів. Показовими у цьому контексті є справи № 991/9143/20 від 05.03.2021 [8] та № 991/9969/20 від 16.07.2021 [9] у яких, незважаючи на затвердження таких угод судом, деякі судді з колегії висловлювали окремі думки. В цілому їх головна ідея полягає в тому, що положення ч. 2 ст. 75 КК України не є спеціальною нормою, а впливає зі змісту ч. 1 цієї статті, тому її застосування має узгоджуватися зі змінами, які прямо заборонили звільнення осіб, винних у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень, від відбування покарання з випробуванням. На думку суддів, такі угоди суперечать вимогам ч. 7 ст. 474 КПК України, оскільки їх умови не відповідають закону, а суд, затверджуючи їх, вийшов за межі наданих повноважень (див. окрема думка судді у справі № 991/9143/20 від 05.03.2021 та окрема думка судді у справі № 991/9969/20 від 16.07.2021).

Підґрунтя такого підходу було закладене ще у постанові Пленуму ВССУ № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11.12.2015, де роз'яснено, що КК України та КПК України регламентують різні порядки звільнення – загальний (ч. 1 ст. 75 КК України) і спеціальний (ч. 2 ст. 75 КК України). Останній застосовується саме у випадках затвердження угод про визнання винуватості або примирення. Відтак, якщо сторони угоди узгодили звільнення від відбування покарання з випробуванням, суд зобов'язаний прийняти рішення про таке звільнення за наявності умов, визначених у ч. 7 ст. 474 КПК України [10]. Таким чином, фактично визнається можливість застосування ст. 75 КК України навіть у випадках засудження особи за корупційні правопорушення.

Новий підхід до цієї проблематики відобразився у рішенні ВАКС у справі № 991/8851/21 від 03.02.2022. Суд зауважив, що обмеження щодо неможливості застосування звільнення з випробуванням до осіб, засуджених за корупційні кримінальні правопорушення, передбачено лише у ч. 1 ст. 75 КК України, тоді як у ч. 2 такого обмеження немає. На думку

суду, законодавець умисно вніс застереження «крім корупційних кримінальних правопорушень» лише до тих норм, які прямо охоплюють випадки, коли таке звільнення можливе в загальному порядку. Отже, розширювальне тлумачення цієї заборони є неправомірним. З огляду на вищесказане, колегія суддів зробила висновок про те, що у разі неоднозначного тлумачення норм кримінального закону його слід трактувати на користь особи [11].

Усвідомлюючи наявність корупційних ризиків, проблем у правозастосуванні ст. 75 КК України, законодавець прийняв ЗУ № 4033-ІХ від 29.10.2024, який спрямований на вдосконалення положень, що регулюють укладення угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень. Цим Законом були внесені істотні зміни до КК України, зокрема й до ст. 75, що усунули вищезазначену колізію. Таким чином, державна політика у сфері боротьби з корупцією зазнала суттєвих змін. Акцент з суто карального підходу до корупціонерів поступово змістився у бік договірного врегулювання між учасниками кримінально-правових відносин: державою в особі прокурора і судді та корупціонера, що є проявом принципу диспозитивності у кримінальному праві.

Список використаних джерел:

1. Експерти оцінили рівень корупції та роботу антикорупційних органів в Україні: результати дослідження. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/eksperty-otsinyly-riven-koruptsii-ta-robotu-antikoruptsiynyh-organiv-v-ukraini-rezultaty-doslidzhennya/>
2. Протидія злочинності в Україні у форматі Data Science. *Сайт професора Карчевського*. URL: <https://karchevskiy.com/2022/10/28/art1/>
3. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика) : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 168 с.
4. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 19 лют. 2020 р. у справі № 523/2797/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88563652>
5. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 19 лют. 2020 р. у справі № 495/457/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88563670>
6. Вирок Вищого антикорупційного суду від 28 трав. 2020 р. у справі № 991/3382/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89498553>
7. Вирок Вищого антикорупційного суду від 30 квіт. 2020 р. у справі № 991/2904/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89036195>

8. Вирок Вищого антикорупційного суду від 5 берез. 2021 р. у справі № 991/9143/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95385343>

9. Вирок Вищого антикорупційного суду від 16 лип. 2021 р. у справі № 991/9969/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98381127>

10. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 груд. 2015 р. № 13. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text>

11. Вирок Вищого антикорупційного суду від 3 лют. 2022 р. у справі № 991/8851/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102951371>

УДК 343.23 : 342.9 (477)

Андрій Габуда,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права імені
академіка УАН о. Івана Луцького,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9546-2790>

АДМІНІСТРАТИВНА ПРЕЮДИЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Преюдиція як правовий інститут посідає важливе місце в системі забезпечення стабільності та послідовності правозастосування. У найзагальнішому розумінні преюдиція означає обов'язковість для органу, що здійснює розгляд певної справи, враховувати обставини, встановлені іншим судовим рішенням, яке вже набрало законної сили. Її призначення полягає у запобіганні повторному доказуванню фактів, що були встановлені у попередньому провадженні, а також у забезпеченні єдності правової позиції держави щодо тотожних фактичних обставин. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності правосуддя, зменшенню правової невизначеності та зміцненню принципу правової визначеності – одного з ключових елементів верховенства права.

Правила про преюдицію спрямовані не лише на заборону перегляду фактів і правовідносин, які встановлені в судовому акті, що вступив у законну силу. Вони сприяють додержанню процесуальної економії в новому процесі. У випадку преюдиціального установлення певних обставин особам, які беруть участь у справі, не доводиться витратити час на

збирання, витребування і подання доказів, а суду – на їх дослідження й оцінку. Усі ці дії вже здійснювалися у попередньому процесі, і їхнє повторення було б не лише недоцільним, але й неприпустимим з точки зору процесуальної економії [1].

У кримінальному праві та процесі інститут преюдиції має особливе значення, оскільки пов'язаний із найсуворішим рівнем державного примусу – кримінальною відповідальністю. Кримінальна преюдиція полягає у визнанні судом певних фактів доведеними на підставі раніше ухваленого рішення в іншому провадженні, що унеможливорює повторне дослідження таких обставин у кримінальному процесі.

Водночас застосування преюдиції в цій галузі права має бути надзвичайно ретельним і зваженим, адже вона безпосередньо впливає на реалізацію принципів презумпції невинуватості, змагальності та забезпечення особі права на справедливий суд. Саме тому фактичні та правові межі преюдиційних висновків, допустимість їх використання у кримінальному провадженні та зв'язок із рішеннями у справах про адміністративні правопорушення залишаються предметом гострих наукових і практичних дискусій.

Розуміння загальних засад преюдиції створює підґрунтя для дослідження тих кримінально-правових норм, у яких питання врахування результатів адміністративних проваджень набуває практичної ваги. Насамперед це стосується статей КК України, що передбачають складні моделі повторності чи систематичності.

Так, ст. 126-1 КК фактично реалізує адміністративну преюдицію в імпліцитній формі: властивість систематичності, яка є ознакою складу цього кримінального правопорушення, найчастіше доводиться через рішення, прийняті у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП [2]. Тому, хоча КК напряду не пов'язує наявність ознак кримінального правопорушення, яке охоплюється ст. 126-1 КК з фактами накладення адміністративних стягнень за вчинення домашнього насильства, на практиці ж без наявності таких підстав притягнення особи до кримінальної відповідальності значною мірою ускладнене [3].

Як зазначив з цього приводу Верховний Суд, систематичність характеризується як кількісним критерієм (багаторазовість періодично здійснюваних дій), так і якісним, яким є взаємозв'язок, внутрішня єдність, що утворює наполегливу протиправну поведінку винуватої особи стосовно певного потерпілого чи потерпілих. Той факт, що особу раніше притягували до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, не виключає наявності в її діях складу кримінального правопорушення, якщо вона продовжує вчиняти домашнє насильство, кількість епізодів

яких загалом не менше трьох і ці систематичні дії потягли наслідки, визначені ст. 126-1 КК. Тобто попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за умови подальшої повторюваності вчинення протиправних дій щодо певної потерпілої особи чи осіб і настання конкретних наслідків, які визначені законодавцем як більш тяжкі, ніж ті, що зазначені в законодавстві України про адміністративні правопорушення, не свідчить про подвійне притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, а підтверджує систематичність дій винуватої особи [4].

У правозастосуванні, як ще один прихований різновид адміністративної преюдиції, можна розглядати статті 164 (ухилення від сплати аліментів на утримання дітей), 165 (ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків) КК [3], хоча – як і у випадку зі ст. 126-1 КК – прямої норми про адміністративне правопорушення як передумову кримінальної відповідальності у КК немає. Ключовою ознакою складів цих злочинів є саме злісність, яка на відміну від простої несплати передбачає *тривалу, свідому, умисну та повторювану* поведінку, що свідчить про небажання виконувати судові рішення. У практиці застосування цих статей нерідко виходять із того, що встановлення «злісності» потребує підтвердження попередніх фактів невиконання обов'язку, що найчастіше фіксуються в рамках адміністративних проваджень. Зокрема, ухилення від сплати аліментів може тягнути за собою адміністративну відповідальність за статтею 183-1 КУпАП (несплата аліментів).

Необхідно зауважити, що адміністративні заходи не є формальною умовою кримінальної відповідальності. Проте вони документують і доводять повторюваність, тривалість та умисний характер невиконання обов'язку. Саме на їх основі суд у кримінальному провадженні обґрунтовує ознаку «злісності». Тому адміністративні матеріали фактично набувають преюдиційного значення: вони підтверджують попередню поведінку, що і перетворює несплату аліментів на кримінально каране «ухилення».

Попри очевидну практичну значущість адміністративної преюдиції, ані КК, ані КУпАП не містять нормативного закріплення цього інституту та не визначають його змісту, меж чи умов застосування. Законодавство також не встановлює вичерпного переліку кримінальних правопорушень, для яких попереднє вчинення адміністративних деліктів мало б преюдиційне значення. Унаслідок цього питання залежності кримінальної відповідальності від адміністративних проваджень фактично врегульовується судовою практикою та доктринальними підходами, що призводить до фрагментарності й непослідовності правозастосування. У зв'язку з цим

доцільним видається опрацювання можливих законодавчих змін, спрямованих на чітке визначення умов, меж і переліку випадків, у яких адміністративні рішення можуть мати преюдиційний характер для кримінального провадження, що підвищило б рівень правової визначеності та забезпечило б однаковість судової практики.

Список використаних джерел:

1. Морозов Є. Преюдиція не працює або звільнення від доказування не має абсолютного характеру. *Сучасна онлайн-платформа LexInform*. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/preyudytsiya-ne-pratsyuuye-abo-zvylnennya-vid-dokazuvannya-ne-maye-absolyutnogo-harakteru/>

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Огляд судової практики Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством : рішення, внесені до ЄДРСР, за період 2019–2024 років. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/user-files/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_dom_nasulstvo.pdf

УДК 343.72 : 343.23 : 004

Катерина Геращенко,

*студентка I курсу спеціальності С7 Журналістика,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:

Олена Ситніченко,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,*

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9740-0216>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КОМП'ЮТЕРНОГО ШАХРАЙСТВА: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Комп'ютерне шахрайство залишається однією з найсерйозніших загроз для цифрової безпеки як в Україні, так і в усьому світі. Воно включає різноманітні злочинні дії, починаючи від фішингових атак і закінчуючи махінаціями з криптовалютами та онлайн-платежами. Ме-

тою комп'ютерних злочинів є заволодіння грошима, доступом до облікових записів, особистими даними або отримання контролю над цифровими ресурсами жертви.

Для громадян комп'ютерне шахрайство становить серйозну небезпеку через ризик втрати коштів, крадіжку особистої інформації, несанкціонований доступ до облікових записів чи документів, а також моральний тиск, який зазвичай супроводжує випадки обману. Особливо вразливими є люди похилого віку, підлітки та ті користувачі, які мають недостатній рівень цифрової грамотності. Саме вони найчастіше стають цілями шахраїв через застосування простих, але дієвих прийомів соціальної інженерії.

Під час війни масштаби комп'ютерних злочинів зросли особливо сильно. Значно побільшало випадків фейкових зборів коштів нібито на потреби війська, підроблених благодійних ініціатив, а також атак на банківські системи. Злочинці активно експлуатують емоційну вразливість населення і соціальний стрес, спонукаючи людей до імпульсивних рішень, переходу за небезпечними посиланнями чи надання особистих даних [1].

В Україні щороку фіксуються тисячі випадків шахрайства в інтернеті, а світова статистика свідчить про те, що кожен третій користувач мережі стає жертвою комп'ютерних злочинів. Одним із таких випадків комп'ютерного шахрайства стала Gameover Zeus [2]. Це одна з наймасштабніших схем у світі, створена на основі шкідливого програмного забезпечення Zeus. Вона функціонувала у форматі ботнету – мережі заражених комп'ютерів, якими злочинці керували дистанційно. Головною метою цієї групи було викрадення грошей через онлайн-банкінг, шифрування файлів із вимогою викупу, а також подальше відмивання здобутих коштів. У рамках операції Operation Tovar об'єднали зусилля ФБР, Європол та експерти з різних компаній. У результаті вдалося перехопити мережу. Фахівці перенаправили заражені комп'ютери не до серверів злочинців, а до серверів, контрольованих комп'ютерними спеціалістами, тим самим остаточно відрізавши зловмисників від їхнього ботнету.

Після масштабної комп'ютерної атаки у світі почали застосовувати важливі заходи для запобігання подібним інцидентам. Правоохоронні органи та приватні компанії почали оперативніше обмінюватися інформацією про загрози і проводити спільні операції. Банківські установи суттєво покращили свою безпеку, впровадивши багатфакторну автентифікацію та поведінкову аналітику для ідентифікації підозрілих транзакцій. Кілька країн оновили законодавство, запровадивши суворіші санкції за створення і використання ботнетів. Завдяки цим заходам

вдалося значно підвищити рівень захисту й знизити ризики поширення аналогічних схем у майбутньому.

Проте в Україні в останні роки, особливо під час війни, спостерігається зростання кількості комп'ютерних злочинів, націлених на користувачів онлайн-платформ. Один із яскравих випадків стався в Івано-Франківську, коли шахраї, видаючи себе за покупця, надіслали продавчині підроблене посилання для отримання нібито онлайн-оплати. Перейшовши за цим лінком, потерпіла завантажила фальшивий додаток, що імітував функції платіжного сервісу. У результаті зловмисники отримали доступ до її банківських реквізитів і викрали майже 60 000 грн [3].

У відповідь на такі випадки держава та фінансовий сектор активізували заходи захисту. Значну увагу приділили просвітницьким кампаніям, спрямованим на підвищення цифрової обізнаності громадян. Основний акцент робиться на ризиках переходу за підозрілими посиланнями, встановлення невідомих програм та розголошення фінансової інформації. Банки й регулятори систематично інформують клієнтів про популярні схеми шахрайства, оновлюють рекомендації щодо безпечних онлайн-покупок та попереджають про небезпеку передачі даних карток через неофіційні канали [4].

Підвищення обізнаності через інформаційні кампанії, використання лише офіційних фінансових платформ, уникнення підозрілих посилань і уважність в онлайн-комунікаціях формують базовий щит захисту громадян від подібних загроз в Україні.

Прикладом однієї з наймасштабніших міжнародних ініціатив у боротьбі з комп'ютерним шахрайством стала операція Operation First Light 2024 року [5]. Вона об'єднала правоохоронні органи 61 країни та спрямувала зусилля на викриття фішингових схем, інвестиційних махінацій, фальшивих онлайн-магазинів, випадків соціальної інженерії та шахрайства, пов'язаного з видаванням себе за інших осіб. У результаті було заарештовано майже чотири тисячі осіб, виявлено понад чотирнадцять тисяч потенційних учасників злочинних мереж, заблоковано десятки тисяч банківських рахунків і конфісковано активи на сотні мільйонів доларів.

Ключовим досягненням операції стало фінансове послаблення злочинних груп. У цьому контексті міжнародна координація дій правоохоронців показала, що ефективна боротьба з кіберзлочинами можлива лише за умови глобального обміну інформацією, синхронізації дій і спільної роботи над виявленням транснаціональних мереж злочинців.

Дослідження випадків комп'ютерних злочинів у світі свідчить про те, що сучасні шахрайські схеми стають дедалі складнішими та орієнтуються на глобальний масштаб. Такі операції, як Gameover Zeus [2] і Operation First Light [5], демонструють, як злочинці поєднують технологічні інструменти із соціальною інженерією для викрадення фінансових ресурсів та особистих даних. Український досвід, зокрема афери на онлайн-платформах торгівлі, показує, що навіть локальні схеми можуть завдавати значних фінансових збитків окремим громадянам [3].

Успішна боротьба з комп'ютерним шахрайством потребує багаторівневого підходу, а саме міжнародної співпраці правоохоронних органів, системного фінансового моніторингу та використання механізмів блокування активів. Таким чином, сучасна боротьба з комп'ютерними злочинами доводить необхідність поєднання превентивних, технічних і правових заходів для ефективного протистояння все більш витонченим цифровим загрозам.

Список використаних джерел:

1. Діброва Т. А., Пісенко Д. О., Сметаніна Н. В. Кіберзлочинність та кібершахрайство в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 605–609. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/132.pdf
2. Gameover Zeus. *Wikipedia*. 2011. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Gameover_Zeus
3. A New Fraud Scheme is Spreading in Ukraine on Online Platforms. *Finway*. 2025. URL: <https://finway.com.ua/en/new-fraud-scheme-spreading-ukraine/>
4. Бодунова О. Запобігання злочинності у сфері інформаційних технологій в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 75, ч. 2. С. 138–143. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/276140>
5. International initiative to combat cyber fraud Operation First Light. *Wikipedia*. 2024. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_First_Light_2024

Елизавета Гудзь,
студентка I курсу,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник:
Руслан Мельниченко,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
правового забезпечення безпеки бізнесу, адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9562-6983>

МЕНТОРСТВО ЯК ЗАСІБ ПОЄДНАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

Проблемою української юридичної освіти є розрив між теорією та практикою. Менторство – співпраця студента з досвідченим юристом, що допомагає майбутнім фахівцям швидше адаптуватися до реалій професійної діяльності [2, с. 58].

У світі така система широко використовується, зокрема у формі стажувань і наставницьких програм. В Україні ці інститути тільки набувають розвитку, проте їх впровадження має великий потенціал.

Менторство здатне стати дієвим механізмом поєднання юридичної науки, освіти та практики.

1. Проблема: дисбаланс між теорією та практичною компетентністю.

Класична методика викладання правничих дисциплін, що базується переважно на монологічних лекціях, часто призводить до формування у студентів значного теоретичного, але пасивного знання. Виникає дисбаланс між обсягом вивченого матеріалу та здатністю застосовувати його на практиці. Як наслідок, знижується рівень зацікавленості студентів, оскільки вони не бачать безпосереднього зв'язку між академічною догматикою та потребами сучасної юридичної професії [1, с. 18].

2. Менторство: індивідуалізація та професійна орієнтація.

Менторство є ефективним інструментом індивідуалізації навчального процесу та професійної орієнтації. Воно передбачає закріплення за студентами досвідчених фахівців, які виступають у ролі наставників. До функцій менторства належать:

– Контекстуалізація знань: ментор допомагає інтегрувати теоретичні положення у практичний правозастосовний контекст, демонструючи реальні механізми роботи правової системи.

– Розвиток «soft skills»: під керівництвом ментора студенти вдосконалюють навички комунікації, ведення переговорів та етичного прийняття рішень, що є критично важливим для професійного успіху [2, с. 68].

– Формування професійної ідентичності: менторство сприяє глибокому розумінню цінностей та стандартів юридичної спільноти, що позитивно впливає на мотивацію та відповідальність [2, с. 70].

3. Інтерактивні методика: активізація навчального процесу.

Перехід до інтерактивного навчання є необхідною умовою для підвищення залученості студентів. Серед найбільш ефективних методик слід виокремити:

– Аналіз реальних судових прецедентів, що дозволяє розвивати критичне мислення та здатність до юридичної кваліфікації фактів.

– Моделювання судових засідань: цей метод формує навички публічної аргументації, підготовки процесуальних документів та дотримання судової процедури, імітуючи реальне професійне середовище [3, с. 94].

– Правові клініки: робота з реальними клієнтами під наглядом викладача забезпечує безпосередній практичний досвід та вчить працювати в умовах професійної відповідальності.

Застосування цих методик перетворює студента з пасивного отримувача інформації на активного суб'єкта навчально-дослідницької діяльності.

Отже, щоб наша юридична освіта була успішною, а ми – конкурентоспроможними фахівцями, необхідний баланс між класичною теорією та практико-орієнтованими підходами.

У зв'язку з цим пропоную до обговорення таке питання: якими мають бути оптимальні моделі менторства, що дозволять ефективно масштабувати ці методики в умовах обмежених ресурсів і великої кількості студентів?

Список використаних джерел:

1. Петренко І. В. Методика викладання юридичних дисциплін: інноваційний підхід до формування професійних компетенцій. *Науковий вісник. Серія «Право»*. 2022. Вип. 8. С. 18–26. URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/download/1090/954>

2. Сидоренко Р. П. Менторство в юридичній освіті: роль та моделі реалізації. *Вісник університету*. 2021. № 5. С. 67–75. URL: https://lvphu.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/Zbirnyk_Sydorenko_2022_.pdf

3. Гнатюк Л. А. Ефективні методи підвищення зацікавленості студентів у праві: практичні аспекти. *Освіта і право*. 2023. № 10. С. 90–98. URL: http://habitus.od.ua/journals/2023/53-2023/53_2023.pdf

Микола Карчевський.
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права імені
академіка УАН о. Івана Луцького,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
головний науковий співробітник наукової
лабораторії проблем штучного інтелекту і права
Інституту інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2693-3592>

МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ, ЯКІ СТВОРЮЄ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сучасні наукові підходи розглядають штучний інтелект як програму, що імітує інтелектуальні функції людини. Така імітація ґрунтується на статистичних методах, відомих як машинне навчання. Загалом воно означає програмування без класичного кодування, а шляхом завантаження великих масивів навчальних даних із правильними прикладами. Система виявляє закономірності та формує моделі, здатні прогнозувати чи приймати рішення у схожих випадках.

Нині великі мовні моделі (LLM) досягають видатних результатів у роботі з текстами, розпізнаванні образів, створенні контенту тощо. Однак, попри здатність імітувати людину, вони є лише інструментами для розв'язання конкретних завдань.

Тому правове регулювання зосереджується на питаннях застосування, мінімізації ризиків і встановлення меж використання. Для України ця дискусія надактуальна у зв'язку з інтеграцією у глобальні процеси регулювання нових технологій.

Розглянемо, які є найбільш поширені практики використання ШІ на правозастосовному та законодавчому рівнях кримінально-правового регулювання. Інтеграція ШІ у судові процеси, зокрема для правової оцінки вчиненого, оцінки ризиків і призначення покарань, а також планування діяльності правоохоронних органів на основі прогнозів злочинності (правозастосовний рівень). Аналіз якості кримінального законодавства, формування пропозицій щодо його вдосконалення на основі оцінки надвеликих обсягів даних щодо соціальних та економічних процесів, діяльності правоохоронних і судових органів (законодавчий рівень).

Оцінка ризиків є ключовим напрямом застосування ШІ на правозастосовному рівні кримінально-правового регулювання. Алгоритми оцінки кримінального ризику використовуються судами для визначення запобіжного заходу чи покарання. Теоретично це знижує упередженість, адже рішення ухвалюються на основі даних, а не лише суддівських переконань.

За даними дослідження Гарвардського університету, понад 20 штатів США використовують алгоритмічні моделі для оцінки ймовірності рецидиву обвинувачених на різних етапах кримінального процесу. Найвідоміший приклад – система COMPAS, що прогнозує ризик повторного злочину і рекомендована судам для обґрунтування рішень про ув'язнення чи реабілітаційні програми. Алгоритми також можуть виявляти потреби засуджених (наприклад, лікування від наркозалежності або психологічна допомога) та рекомендувати відповідні реабілітаційні заходи [1].

Проте застосування ШІ не усуває суб'єктивності, а переносить її в цифрову форму. Відтак разом із очікуваною об'єктивністю виникає нова складність – упередження, закладені у вихідні дані чи алгоритм. Вони не зникають, а переходять у технологічну площину й можуть посилюватися. Оскільки алгоритми ґрунтуються на попередніх рішеннях, вони здатні закріплювати та відтворювати упередженість, генеруючи ще більшу кількість викривлених даних для наступних циклів рішень [2]. Для зниження ризиків алгоритмічної упередженості використовується пояснюваний ШІ (explainable AI), який дає змогу не лише отримати прогноз, а й зрозуміти, на яких факторах та ознаках він базується.

Ще одним напрямом використання ШІ у судах є забезпечення єдності практики. ШІ може підвищити якість судових рішень, аналізуючи великі обсяги судової практики та наявні правові позиції. Це допоможе суддям приймати обґрунтовані рішення та скорочувати час розгляду справ. Публічно представлені плани створення судів, де значну частину рутинних судових процедур буде автоматизовано. Звичайно, повна автоматизація правосуддя наразі є радше теоретичною можливістю; на практиці підхід полягає у використанні ШІ під наглядом людини. Найбільш реалістичним є використання алгоритмів як допоміжного інструменту для суддів [3].

Окрім того, єдність практики через використання ШІ може бути проявом нових системних упереджень. Статистична «природа» ШІ вимагає постійної критичної оцінки результатів через небезпеку так званих конфабуляцій (галюцинацій) ШІ, випадків, коли відповідь гене-

рується на помилкових статистичних припущеннях. Особливо небезпечним є явище підлаштування під помилкові припущення користувача (*sysorphancy*), коли система не лише не спростовує хибну передумову, а й підкріплює її додатковою, але недостовірною аргументацією [4].

Тому використання ШІ для забезпечення єдності судової практики слід розглядати в контексті питання, чи забезпечує ШІ справжню справедливість, чи алгоритмізація лише стандартизує рішення на основі потенційно недосконалих даних.

Подібні проблеми існують і під час упровадження систем прогнозування злочинності [5]. Результати впровадження таких систем показали зворотний бік проблеми. Що більше поліцейських направлялося у заданий район, то більшою була кількість виявлених у цьому районі правопорушень. Алгоритм фіксував прийняте рішення як правильне і продовжував рекомендувати посилені наряди для визначених районів [6; 7]. У такий спосіб увічнювався «кримінальний» статус таких районів, але загальне використання ресурсів поліції не ставало більш ефективним, загальний рівень безпеки громадян не підвищувався. Так званий ефект «зворотної петлі» (*feedback loop*) є тоді, коли підвищена увага поліції до «прогнозованих» районів призводить до ще більшої реєстрації там злочинів і, як наслідок, подальшого укріплення хибного прогнозу [8; 9].

Перспективи використання ШІ на законодавчому рівні кримінально-правового регулювання пов'язані насамперед із інформаційним супроводженням удосконалення кримінального законодавства. ШІ тут не «ламає» традиційний підхід, а масштабує й поглиблює звичайні аналітичні задачі законотворчості. Використання ШІ у процесі вдосконалення законодавства є не так революційним проривом, як логічним розвитком традиційних інформаційних технологій (ІТ), які застосовувалися протягом десятиліть [10]. Як і раніше, під час підготовки проєктів законів оцінюють статистику злочинності, економічні та демографічні тренди, ефективність правозастосування. Різниця в тому, що ШІ дозволяє робити це на якісно іншому рівні – опрацьовувати масиви даних, які раніше були фактично непідйомними, і швидко зводити їх у релевантні висновки для законодавця.

Автори дослідження Європейської комісії «Drafting legislation in the era of AI and digitisation» наголошують, що використання штучного інтелекту в нормопроектуванні здатне забезпечити якісніші тексти законів, швидший процес підготовки та вищий рівень узгодженості нормативних актів, однак воно можливе лише за умови гібридного підходу зі збереженням людського контролю. Використання концепції «машино-

читаного права» (machine-consumable law) у сфері кримінального законодавства дає змогу проводити автоматизовану перевірку узгодженості між статтями КК. Завдяки інструментам аналізу великих масивів даних ШІ може моделювати наслідки криміналізації або декриміналізації певних діянь, враховуючи статистику правозастосування, соціальні й економічні фактори. Це забезпечує більш обґрунтоване прийняття рішень у процесі внесення змін до кримінального законодавства [11].

Отже, системи ШІ мають значні перспективи для раціоналізації кримінально-правового регулювання. Ці перспективи супроводжуються не менш небезпечними ризиками. ШІ здатен бути інструментом розв'язання найочевиднішої проблеми кримінального права – індивідуалізації покарання та підвищення ефективності впливу. Водночас від людей, політиків, законодавців залежить, чи буде ШІ використовуватися для підвищення ефективності кримінальної юстиції шляхом індивідуалізації впливу, чи відбудуватиметься подальше алгоритмічне усереднення рішень, орієнтованих на «середніх» людей.

Саме алгоритмічне усереднення у сфері кримінальної юстиції становить, на нашу думку, найсерйознішу небезпеку застосування ШІ. Коли система починає орієнтуватися не на конкретну особу з її унікальними обставинами, а на «усереднений» профіль злочинця, відбувається тотальне вирівнювання правосуддя. Таке правосуддя втрачає сенс індивідуалізації покарання й перетворюється на механічне застосування шаблонів. У цьому полягає ризик зведення складної правової реальності до статистичної формули: людина починає сприйматися не як індивід, а як представник певної статистичної групи. Такий підхід формує систему, де індивідуалізація зникає, а рішення уніфікуються за логікою машинної «справедливості», яка не враховує багатовимірність людської поведінки. Це призводить до ситуації, яку можна назвати «алгоритмічним конвеєром покарання» – системи, здатної швидко ухвалювати рішення, але нездатної бути справедливою.

Список використаних джерел:

1. Constitutional dimensions of predictive algorithms in criminal justice / M. Brenner, J. Suk Gersen, M. Haley et al. *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*. 2020. Vol. 55. P. 267–310. URL: <https://journals.law.harvard.edu/crcl/wp-content/uploads/sites/80/2020/09/Brenner-et-al.pdf>
2. Hao K. AI is sending people to jail – and getting it wrong. *MIT Technology Review*. 2019, January 21. URL: <https://www.technologyreview.com/s/612775/algorithms-criminal-justice-ai/>
3. Ryberg J. Criminal sentencing and artificial intelligence: What is the input problem? *Criminal Law and Philosophy*. 2025. Vol. 19. P. 203–220. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11572-024-09739-2>.

4. Hallucination-free? Assessing the reliability of leading AI legal research tools / V. Magesh, F. Surani, M. Dahl et al. *Journal of Empirical Legal Studies*. 2025. Vol. 22, Iss. 2. P. 216–242. DOI: <https://doi.org/10.1111/jels.12413>.

5. Trejo O. What is Bias in machine learning? Real-world examples that show the impact of AI Bias. *Scalable Path*. Originally published on May 4, 2020, last updated on August 28, 2024. URL: <https://www.scalablepath.com/machine-learning/bias-machine-learning>

6. Runaway feedback loops in predictive policing / D. Ensign, S. A. Friedler, S. Neville et al. *Proceedings of Machine Learning Research*. 2018. Vol. 81 : Proceedings of the 1st Conference on Fairness, Accountability and Transparency. P. 160–171. URL: <https://proceedings.mlr.press/v81/ensign18a.html>

7. Hung T. W., Yen C. P. Predictive policing and algorithmic fairness. *Synthese*. 2023. Vol. 201, Iss. 3. P. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11229-023-04189-0>.

8. Joh E. E. The new surveillance discretion: Automated suspicion, big data, and policing. *Harvard Law & Policy Review*. 2016. Vol. 10. P. 15–42.

9. Ferguson A. G. The rise of big data policing: Surveillance, race, and the future of Law enforcement. New York : New York University Press, 2017. DOI: <https://doi.org/10.23-07/j.ctt1pwtb27>.

10. Berk R. Demystifying AI in criminal justice. *arXiv*. 2025, July 28. 25 p. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2507.19305>.

11. Palmirani M., Vitali F., Van Puymbroeck W., Durango F. N. Drafting legislation in the era of AI and digitisation. Brussels : European Commission, Directorate-General for Informatics, 2022. 96 p. URL: <https://interoperable-europe.ec.europa.eu/sites/default/files/document/2022-06/Drafting%20legislation%20in%20the%20era%20of%20AI%20and-%20digitisation%20-%20study.pdf>

УДК 343.615:355

Христина Коваль,

студентка II курсу спеціальності 081 Право,

Державний торговельно-економічний університет

Науковий керівник:

Ганна Шведова,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,

Державний торговельно-економічний університет,

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Сучасні умови існування Української держави визначаються збройною агресією Російської Федерації та запровадженням правового режиму воєнного стану. У цих умовах значно зростає небезпека посягань на життя

військовослужбовців та учасників бойових дій, адже саме вони є безпосередніми захисниками суверенітету та територіальної цілісності України. Життя таких осіб має особливу соціальну цінність, що зумовлює необхідність їх підвищеної кримінально-правової охорони.

Практика застосування норм Кримінального кодексу України (ст. 112, 115, 348, 404) засвідчує наявність проблемних аспектів: від конкуренції загальних і спеціальних норм до складності доведення умислу та мотивів кримінального правопорушення. Додатково виникають питання щодо кола потерпілих, співвідношення складів кримінального правопорушення із нормами міжнародного гуманітарного права, а також адекватності передбачених санкцій сучасним викликам.

Конституція України визначає життя людини найвищою суспільною цінністю (ст. 3) та гарантує невід'ємне право на життя, зобов'язуючи державу забезпечувати його захист (ст. 27) [1].

У правовій сфері життя людини охороняється через систему кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, передбачених розділом II Особливої частини КК України. Вони встановлюють відповідальність за посягання на життя, зокрема за умисне вбивство (ст. 115), вбивство з необережності (ст. 119) та доведення до самогубства (ст. 120).

Посягання на життя – це дія або бездіяльність, спрямована на незаконне позбавлення життя іншої особи, що регулюється нормами кримінального права. Воно є одним із найтяжчих кримінальних правопорушень, оскільки спрямоване проти найвищої людської цінності – життя [2].

Виконання конституційного обов'язку захисту держави (ст. 17 Конституції України) зумовлює необхідність посиленої кримінально-правової охорони життя військовослужбовців та учасників бойових дій [1].

Правовий статус військовослужбовців регулюється Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу». У ньому встановлено правила проходження військової служби, окреслено права, обов'язки та обмеження, які виникають у зв'язку з дотриманням військової дисципліни [3].

Відсутність чіткого визначення кола потерпілих (військовослужбовців, добровольців, ветеранів) у спеціальних нормах КК України ускладнює кваліфікацію кримінальних правопорушень: посягання на добровольців без офіційного статусу часто кваліфікується за загальною нормою (ст. 115 КК), а не за спеціальною (ст. 348, 404 КК).

Основним документом, що визначає правовий статус ветеранів війни, є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». У ньому закріплено поняття ветерана війни, умови

набуття статусу та перелік соціальних гарантій і пільг. Дія закону поширюється також на добровольців і членів їхніх сімей [4].

Закон про ветеранів дозволяє визнавати добровольців тероборони та інших формувань ветеранами або особами з правом на пільги, зокрема при інвалідності від поранення чи контузії. Водночас статті 348 і 404 КК України не визначають, чи застосовуються вони до добровольців без офіційного статусу, через що посягання на їхнє життя може кваліфікуватися за загальною нормою (ст. 115 КК), а не за спеціальною.

Однією з основних проблем притягнення до кримінальної відповідальності за посягання на життя військовослужбовців і учасників бойових дій є труднощі у визначенні умислу та мотивів кримінальних правопорушень, що значно ускладнюють правильну кваліфікацію таких дій за спеціальними статтями Кримінального кодексу України.

Згідно зі статтею 24 КК України, кримінальне правопорушення визнається умисним, якщо особа свідомо і добровільно здійснює дії, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки. У випадку замаху на життя військовослужбовців необхідно довести, що злочинець усвідомлював особливий статус потерпілого та діяв цілеспрямовано.

Мотив кримінального правопорушення в цій галузі права розглядається як внутрішнє спонукання до вчинення суспільно небезпечного діяння, яке визначає поведінку особи (ст. 12, 14 КК). Встановлення мотиву є важливим для правильної кваліфікації кримінального правопорушення за спеціальними нормами, зокрема, при посяганні на життя військовослужбовців (ст. 115, 348, 397 КК) [2].

Суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Надія Стефанів зазначила, що під час воєнного стану встановлення умислу та осудності військовослужбовців особливо складне через стрес, травми та психічні розлади, які впливають на їхню поведінку. Тому пропонується проводити поглиблені психіатричні експертизи та враховувати специфіку воєнного часу при оцінці дій обвинувачених [5].

Прикладом є справа № 495/1872/22, в якій Касаційний кримінальний суд звернув увагу на те, що обвинувачений під час вчинення правопорушення (ч. 5 ст. 407 КК України) перебував на психіатричному лікуванні, проте місцевий суд не перевіряв обставини, які ставили під сумнів його осудність.

Ухвала № 113281366 Білгород-Дністровського міськрайонного суду від 24 липня 2023 року підтвердила наявність медичних документів про лікування обвинуваченого в психіатричних закладах. Це свідчить про необхідність ретельної оцінки психічного стану для правильного застосування кримінального закону.

Таким чином, справа № 495/1872/22 є показовою у контексті складнощів визначення умислу та мотивів кримінального правопорушення, особливо в умовах воєнного стану, коли психічний стан військовослужбовців може бути істотно порушеним [6].

Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року кардинально змінило правове регулювання відповідальності за кримінальні правопорушення, спрямовані проти життя військовослужбовців та учасників бойових дій. Законодавець ухвалив низку важливих змін до Кримінального кодексу України, які суттєво вплинули на порядок притягнення до відповідальності у цій сфері [7].

Посягання на життя військовослужбовців і учасників бойових дій під час воєнного стану є особливо небезпечними, оскільки спрямовані проти осіб, які виконують ключову роль у захисті держави та громадян. Законодавство України передбачає спеціальний захист для цієї категорії потерпілих. Проте на практиці виникають труднощі: конкуренція між загальними і спеціальними нормами, проблеми доведення умислу та мотивів кримінальних правопорушень, а також правова невизначеність щодо статусу добровольців.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-XII. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-XII. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3551-12>
5. Стефанів Н. Загальна характеристика військових кримінальних правопорушень : презентація. *Верховний Суд*. 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/user-files/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/2023_09_05_Prezent_Stefaniv_Viisk_pravoporysh.pdf
6. Постанова Верховного Суду у справі № 495/1872/22 від 6 квіт. 2023 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110144421>
7. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

*Олена Колінько,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри права,
Київський кооперативний інститут бізнесу і права,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8170-5953>*

СЕКСУАЛІЗОВАНЕ КІБЕРНАСИЛЬСТВО ЩОДО ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ТА ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ

Сексуалізоване кібернасильство в умовах повномасштабної війни стало одним із найбільш стрімко зростаючих та найменш видимих проявів гендерно зумовленої шкоди. Йдеться не лише про насильство, вчинене за допомогою технологій, а й про нову якість цифрової агресії, яка стала можливою через поєднання воєнного хаосу, загальної вразливості жінок, масової цифровізації приватного життя та розвитку інструментів контролю. Для українських жінок, незалежно від їхнього статусу – переселенок, партнерок військових, правозахисниць, волонтерок або тих, хто залишився у прифронтових районах – цифрова сфера перетворилася на місце підвищених ризиків, де сексуалізовані погрози, переслідування, збір інтимної інформації, викрадення персональних даних, використання deepfake-технологій, а також маніпуляції через месенджери стають частиною ширшого контексту психологічного та соціального тиску [4].

Різні форми насильства стосовно жінок у реальному житті мають тенденцію продовжуватися в цифровому вимірі, посилюючи травматизацію та створюючи передумови для ескалації. Так, насильство, переслідування, домагання і психологічний тиск, вчинювані через інформаційно-комунікаційні технології, можуть не тільки дублювати поведінку кривдника в офлайн-середовищі, але й ставати її інструментом та «прискорювачем» [2]. З огляду на рекомендації GREVIO щодо цифрового виміру насильства, до такого насильства належать: психологічні атаки, кіберпереслідування, сексуальні домагання, погрози, кібербулінг, флеймінг, тролінг, доксинг, небажана сексуалізована комунікація та зловживання цифровими функціями задля контролю [1]. Ці форми не існують у вакуумі – вони ґрунтуються на соціокультурних патернах домінування, контролю і знецінення жінок та часто стають передвісниками більш серйозних порушень, включно з фізичним або сексуальним насильством [4].

В умовах війни ці форми набувають нової якості та інтенсивності. Війна створює ситуації, у яких цифрове середовище стає точкою контакту між людьми, а відтак – вразливою сферою прояву контролю. Одним із найпоширеніших сценаріїв стало сексуалізоване кібернасильство проти жінок, чиї партнери перебувають на фронті. Постійна невизначеність, страх, стрес та тривала дистанція створюють умови, у яких контроль через повідомлення, перевіряння геолокації, вимоги надсилати фото, тиск через секстинг, примус до оголених зображень або погрози їх публікації стають інструментами регуляції поведінки жінки. Такі дії часто подаються як «потреба в близькості» або «перевірка вірності», але фактично відтворюють патерни тотального контролю (кіберпереслідування) [2].

Іншим унікальним явищем, характерним саме для війни, є масове застосування сексуалізованого цифрового терору з боку окупаційних структур або пропагандистських бот-мереж. Жінки, які перебувають у прифронтових територіях або в окупації, стикаються з анонімними повідомленнями з сексуалізованими погрозами, знеціненням, приниженням, насмішками щодо статусу переселенки або матері. У соціальних мережах і месенджерах поширюються повідомлення, у яких жінкам погрожують сексуальним насильством, погрожують «покаранням», роблять коментарі щодо тіла та зовнішності, використовують мову сексуалізованої ворожнечі [4]. Це є частиною ширшої інформаційно-психологічної війни, яка спрямована на зниження почуття безпеки, руйнування самооцінки та підрив психологічної стійкості жінок.

Окремої уваги заслуговує феномен *deepfake*-порнографії з використанням облич українських жінок. Технологічна доступність генерування створила можливість виготовлення відвертих відео і зображень без участі самої жінки, але з використанням її зображення з соціальних мереж. Це створює ситуацію, у якій приватне життя, професійна репутація та цілісність особистості можуть бути зруйновані за лічені хвилини. *Deepfake*-контент часто використовується як інструмент тиску, шантажу або помсти, але в умовах війни він набуває нової функції – залякування жінок у публічному просторі, зокрема активісток, правозахисниць, журналісток та представниць «допомагаючих» професій [5]. Таке насильство позбавляє жінок можливості вільно висловлюватися, формуючи явище «приглушення» (*silencing*) – коли жінка змушена обмежити свою активність в цифровому середовищі через страх нових атак [1].

Ще одним напрямком сексуалізованого кібернасильства, який характерний саме для воєнного часу, є переслідування та цифровий контроль щодо внутрішньо переміщених жінок. ВПО часто перебувають

у стані цифрової вразливості: змінюють телефони, адреси, реєстрації, покладаються на цифрові сервіси для отримання допомоги або пошуку житла. Цим користуються як колишні партнери, так і сторонні особи, які здійснюють доксинг – публікацію адреси, номерів телефонів, фото, інформації про дітей. Це створює додаткову небезпеку фізичного насильства, викриття місця проживання або економічного тиску [3].

Важливо підкреслити, що сексуалізоване кібернасильство в умовах війни має особливо складну психологічну динаміку. Воно порушує межі на рівні цифрової приватності, самоідентичності, сприйняття власного тіла та соціальної ролі жінки [4]. Через цифровий простір може відбуватися глибоке втручання в її інтимність, контроль над поведінкою, інтерпретація її образу, створення альтернативного «тіла» (через фото, скриншоти, відео), яке обертається проти неї. Це може спричинити відчуття сорому, провини, страху, втрати контролю над власним життям, відчуження від тіла, а також формувати стан тривалої гіпернастороженості [5]. Вторинна травматизація посилюється тим, що цифрове насильство часто має тривалий вплив: контент можна тиражувати нескінченно, копії можна не відстежити, а наслідки – не зупинити [1]. Це створює відчуття безпорадності й невідворотності загрози, яке має значний вплив на психологічну стійкість жінки.

З кримінологічної точки зору, сексуалізоване кібернасильство під час війни характеризується високим рівнем латентності. Більшість жінок не звертаються по допомогу через сором, страх помсти, недовіру до правоохоронної системи або переконання, що «це все одно не доведуть». Особливу складність становить доказування: багато дій відбуваються анонімно, через VPN, фейкові акаунти, закриті канали, групові чати або deepfake-технології [5]. Українське законодавство, попри початок імплементації Стамбульської конвенції, все ще не містить окремих складів злочинів, пов'язаних з кіберпереслідуванням чи сексуалізованим насильством у цифровому середовищі [1]. Це створює прогалини у кваліфікації, унеможлиблює ефективне розслідування та обмежує доступ жінок до правового захисту [4]. Передбачені українським законодавством норми, що передбачають кримінальну відповідальність за насильство, не враховують специфіки цифрового середовища, а відтак – не забезпечують повноти юридичного реагування.

Таким чином, сексуалізоване кібернасильство в умовах війни формується на перетині класичних форм цифрової агресії та нових сценаріїв, породжених воєнними обставинами. Воно поєднує контроль, погрози, сексуалізовані маніпуляції, технологічну інфільтрацію приватного жит-

тя, deepfake-порнографію, інформаційно-психологічний тиск і переслідування [5]. Усі ці дії підривають гідність, безпеку, психічну стійкість і можливість жінки брати участь у соціальному житті без страху. Враховуючи це, вкрай важливим є вироблення окремої нормативної рамки, яка відобразить специфіку цифрового виміру сексуалізованого насильства та забезпечуватиме реальний захист. Україна потребує ясності в поняттях, кваліфікаціях та механізмах доказування, а також комплексного підходу до профілактики, який включатиме цифрову грамотність, психологічну підтримку, правове реагування і спеціальні процедури для фіксації цифрових злочинів.

Список використаних джерел:

1. General Recommendation No. 1 on the digital dimension of violence against women. *GREVIO*. Council of Europe, 2021. URL: <https://coe.int/en/web/istanbul-convention/grevio>
2. Колінько О. Форми прояву гендерно зумовленого насильства в цифровому просторі. *Аналітичний центр «Юрфем»*. 2022. URL: <https://jurfem.com.ua/formy-hzn-zufr-pr/>
3. Колінько О. Безпека жінок у цифровому середовищі. *Аналітичний центр «Юрфем»*. 2022. URL: <https://jurfem.com.ua/bezpeka-zhinok-u-zyfrovomu-seredovyschi/>
4. Cyber violence against women and girls. *EIGE – European Institute for Gender Equality*. Luxembourg : Publications Office of the EU, 2022. URL: <https://eige.europa.eu>
5. Artificial Intelligence-Altered Videos (Deepfakes): Image-Based Sexual Abuse and Data Privacy Concerns. *Journal of International Women's Studies*. 2023. URL: <https://vc.bridgew.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3079&context=jiws>

*Мар'яна Кононенко, Анна Кича,
студентки II курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:

*Ганна Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ ЗА КК УКРАЇНИ

Торгівля людьми за ст. 149 КК України [1] – це дії, спрямовані на експлуатацію особи. Також склад злочину включає способи їх здійснення та використання вразливого стану потерпілого. Дії можуть містити вербування, перевезення, передачу або приховування особи. Для дій вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини (окрім випадків, коли це стосується малолітнього чи неповнолітнього) існує безліч способів вчинення: обман, погрози, насильство, шантаж, зловживання уразливим станом, підкуп третьої особи, матеріальна чи інша залежність потерпілого. Головна мета торгівлі людьми завжди спрямована на отримання прибутку чи іншої вигоди за рахунок примусової праці, сексуальної експлуатації, втягнення у злочинну діяльність або використання особи для інших протиправних цілей.

Використання уразливого стану є одним із ключових способів вчинення злочину (ч. 1 ст. 149 КК).

Тобто це поняття визначається як зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин. У судовій практиці неодноразово можна побачити, що суди приділяють особливу увагу встановленню вразливого стану потерпілих.

Однією з ключових прогалин ст. 149 КК є нечіткість поняття «експлуатація», хоч і диспозиція статті надає перелік видів експлуатації,

але конкретних критеріїв не встановлює. Це створює труднощі для слідчих і судів у доведенні такого злочину.

Вразливий стан – це оціночне поняття, яке може визначатися як фізичними чи психічними характеристиками особи, так і зовнішніми соціально-економічними обставинами. Через це суди змушені самостійно формувати критерії оцінки. У постанові Верховного Суду від 26.06.2023 наголошено [2], що для підтвердження вразливого стану достатньо доказів залежності, матеріальної скрути чи сімейних обставин, однак необхідно показати, що саме ці обставини були свідомо використані винним для експлуатації. Така невизначеність суттєво ускладнює кваліфікацію та доказування складу злочину.

Також з проблем кваліфікації у слідчих і судів часто виникають складнощі при визначенні моменту, коли злочин завершено та можна фіксувати правові наслідки. Відсутність чітких критеріїв закінчення дій ускладнює визначення підсудності, перебігу строків давності та кваліфікації діянь як замаху чи закінченого злочину, а також підвищує ризик суперечливих рішень у судовій практиці.

Як зазначає у своєму дослідженні Т. Данилюк [3], навіть у науковій теорії й практиці кримінального права відсутнє єдине, загальноприйняте тлумачення, коли саме слід рахувати торгівлю людьми завершеною – після вербування, передачі, вчинення експлуатації чи після останньої дії.

Окрему складність становить розмежування з іншими злочинами проти свободи особи. Торгівля людьми, примусова праця, сутенерство, незаконне позбавлення волі та інші злочини мають подібні елементи, що ускладнює правову оцінку дій винного. Відсутність чітких ознак, які відокремлюють торгівлю людьми від суміжних складів, змушує суди орієнтуватися на комплекс доказів і обставин справи, що підвищує ймовірність різної кваліфікації подібних ситуацій.

Стаття 149 Кримінального кодексу України залишається однією з найбільш складних для застосування на практиці. Її норми містять низку прогалин, що створюють труднощі для кваліфікації та доказування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Удосконалення кримінально-правового регулювання та підвищення якості доказування є необхідними умовами ефективної боротьби з торгівлею людьми та забезпечення реального захисту потерпілих.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Постанова Верховного Суду від 26 черв. 2023 р. у справі № 554/13444/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

3. Данилюк Т. О. Проблеми кваліфікації торгівлі людьми: теоретико-прикладний аналіз. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 145–153. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/13-8/1/danulyk.pdf>

УДК 341.171(4) : 342.52

Анастасія Ладаняк,
*студентка II курсу, група Юс-24-1,
ЗВО «Університет Короля Данила»*

Науковий керівник:

Роман Луцький,
*доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9558-3699>*

РАДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ЗАКОНОДАВЧИЙ ОРГАН ЄС

Рада Європейського Союзу – це найвища політична установа та інститут, що забезпечує узгодження національних інтересів держав-учасниць із виконанням завдань та досягненням цілей інтеграційного об'єднання і діє як міжурядова конференція.

Постійним місцем засідань Ради є Брюссель (Бельгія). У квітні, червні та жовтні засідання відбуваються в Люксембурзі. Засідання Ради мають закритий характер, але кожні шість місяців проводяться публічні засідання або дебати, які можуть транслюватися по ЗМІ.

Європейська рада збирає разом обраних лідерів країн ЄС, тобто глав держав чи урядів. Ці лідери зустрічаються щонайменше чотири рази на рік. Їхні зустрічі часто називають «європейськими самітами». Європейська рада визначає основні політичні пріоритети ЄС і загальний політичний курс. Лідери ЄС і національні лідери беруть участь в європейському саміті, який проходить під керівництвом Голови Європейської ради.

Повноваження Ради Міністрів. Провідна функція Ради Міністрів полягає у забезпеченні координації загальної соціально-економічної політики держав-учасниць ЄС.

Для створення та функціонування Внутрішнього ринку ЄС необхідна спільна політика держав-учасниць у таких сферах, як гармонізація законодавства, соціальна політика, освіта, культура, охорона здоров'я,

промисловість, транспорт та ін. Оскільки ці сфери не є виключною компетенцією ЄС, Рада Міністрів повинна координувати активну співпрацю самих держав-учасниць для вироблення спільної політики.

Процес прийняття рішень. Рада Міністрів має повноваження приймати рішення відповідно до положень Договору про ЄС (ст. 16):

1. У більшості випадків рішення приймаються на основі пропозицій Європейської Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом.

2. Якщо Рада бажає внести зміни до пропозиції Комісії, таке рішення вимагає одноголосного прийняття, при цьому зміни не можуть торкатися основних положень пропозиції.

3. Рада може делегувати Європейській Комісії право на впровадження встановлених норм.

4. В особливих випадках Рада може самостійно здійснювати повноваження щодо імплементації прийнятих нею законодавчих актів.

Узагальнені повноваження. Закріплені за Радою повноваження включають:

1. Законодавча діяльність.

2. Кадрові повноваження: право на висунення та призначення Президента Єврокомісії, Верховного представника ЄС, членів Єврокомісії, Європейського суду, правління Європейського центрального банку та інших ключових органів і комітетів ЄС.

3. Контроль персоналу: право звільнити з посади членів правління Європейського інвестиційного банку, а також порушувати питання про звільнення членів Європейської комісії (за рішенням Європейського суду).

4. Право ініціативи: вимагати від Єврокомісії ініціювання нового правового акта.

5. Бюджетний контроль: обмежені функції контролю за виконанням бюджету Єврокомісією.

6. Координація політик: координаційні повноваження у сфері економічної політики та політики зайнятості.

7. Міжнародні відносини: наділення Єврокомісії повноваженнями на ведення переговорів з третіми країнами чи міжнародними організаціями, а також право на укладання договорів з ними.

8. Фінансові та адміністративні функції: встановлення посадових окладів, складання проекту плану бюджету та встановлення обсягу власних коштів Співтовариства.

II. Головування в Раді Міністрів.

Головою Ради ЄС (Президентом) є держава-член Європейського Союзу загалом, а не конкретна фізична особа.

Обов'язки Голови виконують міністри та інші відповідальні посадові особи цієї держави, які ведуть засідання та підписують рішення.

Головування накладає на державу певні обов'язки та обмеження, вимагаючи від неї переходу від ролі сторони до ролі арбітра (неупередженого посередника), а також наявності відповідних адміністративних і політичних ресурсів.

Завдання Голови Ради. Голова Ради виконує такі ключові завдання:

1. Підготовка та проведення всіх засідань Ради.
2. Забезпечення узгодженості й безперервності процесу ухвалення рішень.
3. Визначення пріоритетності питань і пропонування компромісних рішень для розв'язання різних проблем ЄС.

Рада Міністрів ЄС (Рада Європейського Союзу) є ключовим інститутом, провідною функцією якого є координація загальної соціально-економічної політики держав-учасниць та забезпечення спільної політики у сферах, що не є виключною компетенцією ЄС.

Рада має широкі законодавчі повноваження (прийняття рішень на основі пропозицій Комісії), призначальні повноваження (висунення та призначення членів інших інститутів), а також контрольні та координаційні повноваження (у сфері економіки, бюджету та зовнішніх відносин).

Голова Ради ЄС – це держава-член, що ратується, виконує роль арбітра і несе відповідальність за підготовку та проведення засідань, забезпечення безперервності процесу ухвалення рішень та пошук компромісних рішень.

Список використаних джерел:

1. Рада Європейського Союзу. *Studies.in.ua*. URL: <https://studies.in.ua/lekcii-pravo-es/4245-rada-yevropeyskogo-soyuzu.html>
2. Право Європейського Союзу : мультимедійний навч. посіб. *Нац. акад. внутр. справ*. URL: <https://arm.nava.edu.ua/books/eulaw/info/lec4.html>
3. Як працює ЄС. *ЄС і Я*. URL: https://op.europa.eu/webpub/com/eu-and-me/uk/HOW_DOES_THE_EU_WORK.html

*Ольга Ломака, Євгенія Бондарчук,
студентки II курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:

*Ганна Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Після початку повномасштабного вторгнення та збройної агресії проти України питання кваліфікації воєнних злочинів набуло особливої актуальності. Юридична спільнота стикається з новими викликами – від доведення умислу та встановлення суб'єкта злочину до збирання доказів у зоні бойових дій. Україна, інтегруючи міжнародні стандарти гуманітарного права, формує власний підхід до притягнення винних до відповідальності, поєднуючи національне законодавство з принципами міжнародного правосуддя.

У сфері міжнародного права поняття воєнних злочинів закріпилося як суспільно небезпечне порушення норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), за яке винні особи караються на національному та міжнародному рівнях [1].

Проте у міжнародному праві та національному законодавстві немає чіткого визначення поняття «воєнний злочин», існують лише переліки конкретних діянь, що визнаються такими. Узагальнюючи дефініції, які практично кожен дослідник намагається сформулювати, під воєнними злочинами пропонується розуміти протиправні діяння, вчинені під час та у зв'язку зі збройним конфліктом міжнародного та неміжнародного характеру, що порушують норми щодо заборони або обмеження застосування методів і засобів ведення воєнних дій, а також норми, спрямовані на захист прав людини під час збройного конфлікту [2].

Нормативними документами, які закріплюють воєнні злочини як вид кримінального правопорушення, є Чотири Женевські Конвенції та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року [3; 4], що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.

Крім цього, важливе місце в системі міжнародного регулювання міжнародних злочинів займає Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) [5]. Цей акт містить основні склади воєнних злочинів, які підлягають юрисдикції МКС.

В Україні кримінальна відповідальність за воєнні злочини передбачена статтею 438 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Воєнні злочини». Стаття 438 КК України становить єдину підставу, за якою можливо встановити факт вчинення воєнного злочину. Перша частина цієї норми передбачає кримінальну відповідальність за жорстоке ставлення до військовополонених або цивільних осіб, примусове вивезення цивільних для виконання робіт, незаконне привласнення культурних чи матеріальних цінностей на окупованих територіях, використання методів ведення війни, заборонених міжнародним правом, а також за будь-які інші дії, що порушують закони та звичаї війни, визначені міжнародними договорами, ратифікованими Україною. За такі правопорушення передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком від восьми до дванадцяти років.

У другій частині статті йдеться про підвищену відповідальність у тих випадках, коли зазначені вище дії супроводжуються навмисним позбавленням життя. За таке поєднання порушень закон встановлює більш суворе покарання – позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне ув'язнення [6].

Як слушно зазначає М. Хавронюк, ст. 438 КК України у чинній редакції породжує суперечки щодо правомірності притягнення до відповідальності військових командирів та начальників за неналежний контроль за підлеглими, у результаті чого останні вчинили воєнні злочини, – через відсутність відповідної прямої норми [7].

Отже, з урахуванням вищезазначеного стають зрозумілими проблеми кваліфікації цього правопорушення під час кримінальних проваджень. Як зазначають вчені та юристи-практики у сфері кримінального права, стаття 438 КК України спричинила певні колізії та хибні трактування порушень законів та звичаїв війни. Через те, що її зміст не дає змоги конкретизувати за яке конкретно діяння винна особа може підлягати покаранню, надто поширеними стали випадки, коли воєнний злочин кваліфікували не лише за статтею 438 КК України, а й за загальнокримінальними статтями, тому під час досудового розслідування часто до уваги не беруться норми міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права.

У підсумку слід зазначити, що диспозиція статті 438 Кримінального кодексу України «Воєнні злочини» є бланкетною та надто широкою, що

не дозволяє чітко конкретизувати злочинні діяння і призводить до суперечностей у кваліфікації. Крім того, санкції, передбачені статтею 438 КК України, часто є менш суворими порівняно з аналогічними загальнокримінальними правопорушеннями, вчиненими поза збройними конфліктами. Ці недоліки призводять до непослідовної практики: воєнні злочини нерідко кваліфікуються за загальнокримінальними статтями КК України замість статті 438, а норми міжнародного гуманітарного права часто не беруться до уваги під час досудового розслідування. Таким чином, для забезпечення ефективного та справедливого притягнення до відповідальності за міжнародні злочини необхідною є гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами.

Список використаних джерел:

1. Визначення воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravota-proces/viznachennya-voennih-zlochiv-u-mizhнародному-kriminalnomu-pravi.html>
2. Іваночко О. О. Поняття воєнного злочину в міжнародному та національному праві. *Центральноукраїнський юридичний часопис*. 2022. URL: <https://cuj.dnuvs.ukr.edu-cation/index.php/cuj/article/view/20>
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 черв. 1977 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
7. Хавронюк М. І. Кримінально-правові норми, розраховані на застосування в умовах війни, чинні до початку відкритої російської агресії проти України: досягнення і прорахунки українського законодавства та правозастосовної практики. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни : матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9-11 черв. 2022 р.)*. Львів, 2022.

*Марія Лубська, Анастасія Лістунова,
студентки II курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:

*Ганна Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

Проблема домашнього насильства є однією з найнебезпечніших соціально-правових проблем сучасної України, що вимагає всебічного наукового аналізу та ефективних механізмів протидії. Його системний характер, що охоплює фізичні, сексуальні, психологічні та економічні прояви, а також поширеність у сімейному та родинному середовищі, зумовлюють необхідність комплексного підходу до кваліфікації таких правопорушень та запобігання їм.

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство – це дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру, які здійснюються в сім'ї, у місці спільного проживання, між родичами, теперішнім або колишнім подружжям, а також між іншими особами, що проживають чи проживали однією сім'єю, навіть якщо вони не перебувають чи не перебували у шлюбі або родинних стосунках. До домашнього насильства також належать погрози вчинити такі дії, незалежно від того, чи проживає кривдник разом із постраждалою особою [1].

Наука кримінального права підходить до поняття насильства над особою, поділяючи його на фізичний (безпосередня дія на тіло) і психічний (вплив на волю) види. Ці форми насильства не існують ізольовано, а часто тісно переплітаються і посилюють одна одну.

Під фізичним насильством М. Панов і С. Харитонов визнавали використання м'язової сили з метою здійснення протиправного посягання (тобто застосування сили, щоб безпосередньо заподіяти шкоду або обмежити волю особи під час вчинення кримінального правопорушення) [2, с. 32].

Кримінальні правопорушення, що кваліфікуються як фізичне насильство, такі як доведення до самогубства (ст. 120 КК України), побої та мордування (ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України) і зґвалтування (ст. 152 КК України), є одними з найбільш поширених. Вони не лише демонструють безпосередній фізичний вплив, а й мають значний психічний вимір. В основі таких діянь лежить гнів, ненависть до жертви, що призводить до відкритого знущання [3, с. 90].

Щодо психологічного насильства, то воно є одним із найпоширеніших проявів домашнього насильства. Воно включає словесні та емоційні впливи: приниження, образи, знецінення, грубість, погрози, залякування та інші дії, що руйнують самоповагу людини. Важливим його складником є ізоляція потерпілої особи, коли кривдник поступово обмежує її соціальні зв'язки, насамперед із сім'єю, використовуючи маніпулятивні методи.

Загалом Україна однією з перших серед держав пострадянського простору підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими проявами (Стамбульську конвенцію) – це відбулося 7 листопада 2011 року. Хоча протягом наступного десятиліття Конвенція не була ратифікована, у державі все ж упроваджувалися сучасні й ефективні механізми, спрямовані на втілення її положень і формування нульової толерантності до домашнього насильства та насильства за ознакою статі [4, с. 453].

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року, до проявів фізичного насильства відносять удари, штовхання, побиття, незаконне позбавлення волі, залишення особи в небезпечному стані, ненадання необхідної допомоги та дії, що можуть призвести до смерті потерпілої особи [1]. Водночас кримінально-правова оцінка таких дій, визначена у ст. 126-1 Кримінального кодексу України, є значно звуженою, адже охоплює лише систематичні прояви домашнього насильства без обов'язкової наявності тілесних ушкоджень [5, с. 71]. У наукових колах точаться дискусії щодо меж застосування цієї норми для кваліфікації фізичного насильства. Частина науковців вважає, що до ознак таких дій слід відносити тільки завдання ударів, побої, штовхання та спричинення легких тілесних ушкоджень [6, с. 221]. Водночас висловлюються й пропозиції щодо розширення цього переліку [7, с. 16].

На нашу думку, з огляду на мету кримінально-правового захисту від домашнього насильства, варто погодитися з позицією про розширення переліку діянь, що кваліфікуються за ст. 126-1 КК України, включивши туди усі форми фізичного насильства, визначені у Законі «Про

запобігання та протидію домашньому насильству», навіть якщо вони не спричинили тілесних ушкоджень чи не були систематичними, для повнішого охоплення небезпечних для здоров'я та життя жертви проявів.

Також були внесені зміни до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України, метою яких були реалізація положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству над жінками та домашньому насильству і протидія з цими явищами. Таким чином були криміналізовані такі діяння: домашнє насильство (ст. 126-1 КК); незаконне примушування до вступу в шлюб (ст. 151-2 КК); невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст. 390-1 КК) [4, с. 453].

Особливості кримінального провадження у справах про домашнє насильство полягають у тому, що поняття «правопорушення, пов'язане з домашнім насильством» є ширшим за ст. 126-1 КК України. Будь-яке кримінально-протиправне діяння може бути віднесене до таких категорій справ, якщо його обставини свідчать про наявність ознак фізичного, психологічного чи економічного тиску в сімейних або близьких відносинах. Угода про примирення допускається лише за ініціативою потерпілого [8].

Верховний Суд наголошує, що після змін законодавства перелік кримінальних правопорушень, які можуть вважатися пов'язаними з домашнім насильством, значно розширився. Підхід судів зосереджений на з'ясуванні реального змісту відносин між особами: чи існувала між ними емоційна чи економічна залежність, чи був наявний контроль, приниження, примус або інші прояви насильницької поведінки? У справах щодо дітей будь-які насильницькі дії фактично автоматично набувають ознак домашнього насильства [9].

Слушною видається думка професорів О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка, що законодавчі новели, запроваджені для протидії домашньому насильству, встановлюють низку заходів кримінально-правового впливу, ключовим елементом яких є стаття 126-1 «Домашнє насильство». Санкція цієї статті передбачає кілька форм покарання, спрямованих на адекватну реакцію на умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства, яке спричинило фізичні чи психологічні страждання, розлади здоров'я, втрату працездатності, емоційну залежність або погіршення якості життя потерпілої особи. До цих видів покарань належать громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, арешт на строк до шести місяців, обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до двох років, причому цей

перелік не включає штрафу і виправних робіт відповідно до вимог Стамбульської конвенції [5, с. 70].

Крім безпосереднього покарання, передбачається застосування додаткових заходів виховного та превентивного характеру, спрямованих на зміну поведінки кривдника та забезпечення безпеки потерпілих осіб. Серед них – обмежувальні заходи (ст. 91-1 КК України), які можуть застосовуватися судом одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання. Також передбачається направлення кривдника для проходження програми для кривдників або пробаційної програми, що має на меті корекцію насильницької моделі поведінки. Умисне невиконання цих обмежувальних заходів або ухилення від проходження програми для кривдників тягне за собою окрему кримінальну відповідальність за ст. 390-1 КК України [5, с. 45].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що кримінально-правове регулювання протидії домашньому насильству в Україні активно розвивається та вдосконалюється. Аналіз показує, що домашнє насильство потребує різних механізмів реагування. Наукові підходи О. Гуміна, М. Панова, С. Харитонова, О. Біловала, О. Дудорова та М. Хавронюка допомагають глибше визначити зміст насильницьких дій і меж між їх видами для правильної кваліфікації. Запровадження ст. 126-1 КК України та пов'язаних обмежувальних заходів стало суттєвим кроком уперед, оскільки спрямоване не лише на покарання, а й на запобігання новим актам насильства. Законодавчі зміни, узгоджені зі Стамбульською конвенцією, формують сучасну систему протидії. Водночас наукові дискусії щодо ознак фізичного та психологічного насильства й меж застосування ст. 126-1 свідчать про необхідність подальшого уточнення та гармонізації норм.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
2. Панов М., Харитонов С. Кримінальні правопорушення: поняття та види. *Право України*. 2021. № 3. С. 27–60.
3. Гумін О. М. Фізичне насильство проти особи: кримінально-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 2, вип. 75. С. 88–92. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.14>
4. Руфанова В. М. Кримінально-правове регулювання запобігання домашньому насильству в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 453–455. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/119>

5. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі : науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2019. 288 с.

6. Біловал О. О. Фізичне насильство як вид домашнього насильства: нормативна регламентація та практика застосування кримінального законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 218–223.

7. Ботнарєнко І. А., Комаринська Ю. Б., Джу́жа О. М. та ін. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашньому насильства : практ. посіб. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2023. 52 с.

8. Гловюк І. Особливості кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. *Вища школа адвокатури*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/osoblivosti-kriminalnogo-provadzennia-shhodo-kriminalnix-pravoporusen-poviazanix-z-domasnim-nasilstvom-irina-gloviuk>

9. Роз'яснення щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. *Офіційний вебсайт Верховного Суду*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1641873/>

УДК 340.1

Роман Луцький,
доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9558-3699>

КОНСТИТУЦІЙНІ ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

В історико-правовій науці доведеним є той факт, що у другій половині XVII ст. чинним був Литовський Статут 1588 р. [2, с. 22–26] у найбільш розповсюдженій його редакції 1614 р. польською мовою. Хоча небезпідставною є і така думка, що у другій половині XVII ст. судді могли використовувати як польську редакцію, так і Литовський Статут, виданий «руською» мовою 1588 р., тобто «руська» редакція була чинною в Гетьманщині [6, с. 748–751].

Необхідно зазначити, що остання була більш демократичною, ніж усі польські редакції, оскільки протягом XVII ст. до них постійно вносилися зміни у зв'язку з прийняттям польських конституцій (нові редакції польською мовою були видані в 1619, 1648, 1694 рр.). Вони мали феодалний характер і не відповідали умовам суспільного життя в Гетьманщині у другій половині XVII ст.

Стосовно ж «руської» редакції, то під впливом нових політичних і соціально-економічних відносин, демократизації життя до неї постійно вносилися зміни. На думку І. Й. Бойка, «припинили чинність ті розділи та статті, які визначали порядок створення і діяльності шляхетських станових судів» [1, с. 34]. Очевидно, що нечинними були і норми, які закріплювали в Литовському Статуті принцип права привілею, що стало наслідком позбавлення польської шляхти маєтностей, розкріпачення селян.

Така думка підтверджується порівнянням окремих норм Литовського Статуту 1588 р. і Статуту, яким користувався Пирятинський полковий суд. Так, в останньому в 16 статті XI розділу відсутнє встановлення покарання залежно від становості, терміни «шляхтич», «простолюдін» замінені на «таких», «такий». Крім закону, у Гетьманщині другої половини XVII ст. активно використовувалося звичаєве право. На це, безумовно, вплинула соціальна революція, яка була здійснена під час боротьби за незалежність. Її рушійною силою було українське селянство, яке прагнуло ліквідувати кріпосний устрій. У результаті революції було повністю знищене польське магнатське та шляхетське землеволодіння, а землею стали володіти сільські громади та козаки.

Як справедливо зазначає Н. Мірза-Авакянц, «ще досить міцно трималося дрібне землеволодіння козаків і селян – придбання революції 1648 р., а вкупі з цим не втратила значення громада, що складалась з дрібних землевласників – «статечного» козацтва та селянства» [5, с. 63]. Сукупність правил поведінки, які вироблялися століттями в Україні, поступово ставали нормами права і в майбутньому утворили звичаєве право.

Варто підтримати думку І. Й. Бойка, що «найпростішим способом санкціонування звичаїв був дозвіл держави дотримуватися населенню правил звичаю і застосування державного примусу стосовно порушників цих правил. Поширений спосіб санкціонування – це дозвіл судам дотримуватися правил звичаїв для вирішення судових справ на їхніх засадах» [1, с. 31–32]. В окремих же випадках нормам звичаєвого права, якщо вони не суперечили новим соціально-економічним умовам, які склалися після національно-визвольної війни, могла надаватися сила закону.

Функціонування звичаєвого права проявлялося у постійному застосуванні норм протягом тривалого часу, акумуляції в них загальної волі народу, чинності або на території держави, або в межах окремих її регіонів. Вони доповнювали чи тлумачили законодавство. Тлумачення ж правового звичаю під час застосування його в судовому процесі є

компетенцією суддів. Ще однією особливістю звичаєвого права є його прояв у різноманітних формах.

Так, М. Є. Слабченко називає такі форми, як суд двох козаків над одним, «вивід», кулачні бої, жеребкування, «шлякування» тощо [6, с. 5]. Так, норми звичаєвого права є легітимними, доки вони відповідають суспільним інтересам і не суперечать закону. Крім того, необхідно, щоб правовий звичай був загальнопоширеним і відомим у суспільстві. Загалом звичаєва правова норма не повинна суперечити моралі, етиці, суспільному та політичному ладу держави.

На думку Д. І. Любченка, «такі норми виникають без участі держави. Але їх застосування судами вселяє впевненість у народі, що вони є чинними, і, таким чином, у суспільстві створюється атмосфера психологічного примусу, переконання в тому, що може бути застосований і фізичний примус» [4, с. 32].

Найбільш поширеними норми звичаєвого права були на Запоріжжі, де ними керувалися всі, починаючи від курінних отаманів, центральних військових судів і до козаків. Постійне поповнення Запорізької Січі новими прибульцями наповнювало звичаєве право козаків нормами, що склалися у різних регіонах України. Зі свого боку оновлене козацьке звичаєве право поширювалося не тільки на південь України, а й на Лівобережжя та Правобережжя.

Така поширеність звичаєвого права і його сила, на думку О. І. Гуржія, пояснюється тим, «що воно проникало в різноманітні сфери регулювання як суспільних, так і особистих та майнових відносин, а також судочинства. Норми звичаєвого права обумовлювали систему органів самоврядування, вони впливали на права й обов'язки громадян» [2, с. 11].

Крім того, норми звичаєвого права були достатньо досконалими та авторитетними. Установлено, що визначальний вплив на характер норм звичаєвого права справили умови існування козацького суспільства, відсутність внутрішніх суперечок. Але застосування козаками норм звичаєвого права було незаконним, оскільки вони «суперечили чинному в державі законодавству».

На нашу думку, таке твердження є не зовсім правильним, адже доки існувала Січ, доти й існувало своєрідне козацьке право, що ґрунтувалося на звичаях. Дія норм такого права є набагато ширшою, ніж тих, що були санкціоновані державою. Для нього характерними є гуманізм, демократизм, загальність, рівність та справедливість.

Отже, після національно-визвольної війни середини XVII ст. до джерел українського кримінального права потрібно віднести нормативні

акти, які видавав гетьман, Генеральна військова канцелярія, полковники та сотники, правові звичаї, Литовський Статут 1588 р. Останній використовувався суддями як у польській, так і руській редакціях, але нечинними були ті норми, які не відповідали новим суспільно-політичним та економічним реаліям. Натомість до руської редакції вносилися зміни у зв'язку з демократизацією життя суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бойко І. Й. Держава і право Гетьманщини : навч. посіб. Львів : Світ, 2000. 118 с.
2. Гуржій О. І. Право в Українській козацькій державі (друга половина XVII – XVIII ст.). Київ : Ін-т історії України АН України, 1994. 47 с.
3. Слабченко М. Є. Ескізи з історії «Прав, за якими судиться малоросійський народ». *Ювілейний збірник на пошану академіка Дмитра Івановича Багалія*. 1927. С. 748–759.
4. Любченко Д. І. Розвиток кримінального права Гетьманщини у другій половині ХУІІ–ХУІІІ ст. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ : АПСВ, 2005. 204 с.
5. Мірза-Авакянц Н. Нариси з історії суду в Лівобережній Україні другої половини ХУІІ століття. ІІ. Норми права та типи злочинів у судовій практиці. *Наукові записки науково-дослідчої кафедри історії української культури*. 1927. № 6. С. 63–75.
6. Слабченко М. Судівництво на Україні ХУІІ–ХУІІІ ст. Харків : Вид-во «Союз», 1919. 39 с.

УДК 343.28/.29(477)(045)

Олена Одинцова,
*доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент,
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3864-228X>*

РОЛЬ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ТА ПРОЄКТУ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У СТИМУЛЮВАННІ ПРИМИРЕННЯ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ ЗА ТЯЖКИМИ ЗЛОЧИНАМИ

Починаючи з 2019 року, в Україні триває робота над проєктом нового Кримінального кодексу України (далі – КК України). Робоча група з питань розвитку кримінального права запрошує юридичну спільноту залучатися до обговорення положень проєкту нового КК України. Знайомлячись із текстом проєкту нового КК України, ми бачимо, що у

ньому інтенсивно оновлюється термінологія, трансформуються, удосконалюються наявні кримінально-правові інститути, деякі з них виключаються. Проте певні норми залишаються незмінними, хоча, на нашу думку, деякі положення заслуговують на те, щоб бути конкретизованими у проекті нового КК України. Ми маємо на увазі положення про призначення покарання за наявності примирення винного з потерпілим за тими злочинами, за якими винний не може бути звільнений від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим у порядку ст. 46 КК України або від покарання в порядку ч. 4 ст. 74 КК України чи ч. 1 ст. 3.4.1 проекту КК України (непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення, а саме добровільним здійсненням реституції і компенсації та примиренням з потерпілим). Маємо ми на увазі і ті злочини, за якими не може бути застосовано ст. 3.3.11 проекту КК України (призначення покарання за угодою про примирення або про співпрацю). Тобто, якщо дещо спрощувати та узагальнювати, то мова йде переважно про тяжкі злочини.

Поняття «примирення» ми вживаємо у тому ж значенні, у якому воно визначається у постанові ККС Верховного Суду від 10 серпня 2021 р. у справі № 161/694/20, а також у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12: «Примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів» [1, 2].

Метою роботи є аналіз того, яку роль відіграють чинний КК України (ст. 65, 66, 69, 69-1 КК України) та проект нового КК України (ст. ст. 3.3.1, 3.3.2 проекту) у стимулюванні позитивної посткримінальної поведінки, а саме примирення винного з потерпілим при призначенні покарань за тяжкі злочини, а також обґрунтування пропозицій щодо «посилення» цієї ролі [3, 4].

Так, ч. 1 ст. 65 КК України визначає, що при призначенні покарання суд має враховувати обставини, що пом'якшують покарання. У переліку таких обставин (ч. 1 ст. 66 КК України) примирення винного з потерпілим безпосередньо не згадується. Проте ч. 2 ст. 66 КК України передбачає право суду визнавати обставинами, які пом'якшують покарання, і інші обставини, не зазначені в ч. 1 ст. 66 КК України. Такою «іншою обставиною» може бути примирення винного з потерпілою особою, тобто юридичним наслідком досягнутого примирення винного з потерпілим може бути пом'якшення покарання [5, с. 102-103]. Але звернемо увагу на те, що визнання примирення винного з потерпілим як обставини, що

пом'якшує покарання, є правом суду, а не його обов'язком. У той час як враховувати обставини, зазначені у ч. 1 ст. 66 КК України, є обов'язком суду. Аналогічні за змістом положення містяться у ч. 2 ст. 3.3.1 проекту КК України (Загальні правила призначення покарання) та ч. ч. 1, 2 ст. 3.3.2 проекту КК України (Обставини, які пом'якшують покарання за кримінальне правопорушення). Отже, доходимо висновку, що станом на сьогодні роль чинного КК України та проекту КК України у стимулюванні позитивної посткримінальної поведінки, а саме примирення винного з потерпілим при призначенні покарань, є приблизно однаковою і, на нашу думку, недостатньою.

Значення примирення винного з потерпілою особою у розв'язанні кримінально-правового конфлікту важко переоцінити, оскільки це сприяє зниженню емоційної напруги серед населення, підвищенню рівня довіри до правоохоронних та судових органів, дозволяє державі економити засоби кримінально-правової репресії. Крім того, ми погоджуємось із позицією А. М. Яценка, що юридична сутність примирення як обставини, яка пом'якшує покарання, полягає у тому, що свідчить про зниження суспільної небезпеки особи, яка вчинила кримінально каране діяння [5, с. 103], і про більшу ймовірність наступного її виправлення. Тому примирення винного з потерпілим з огляду на свою соціальну значущість «заслужує» на те, щоб зайняти гідне місце у переліку обставин, які пом'якшують покарання.

Наведемо аргументи на користь своєї пропозиції. Держава зацікавлена у позитивній посткримінальній поведінці винної особи, зокрема і за тяжкими, особливо тяжкими злочинами. Саме на державу покладено обов'язок гарантувати захист прав потерпілих. Кримінальний кодекс має неабиякий потенціал у стимулюванні позитивної посткримінальної поведінки. Підвищення ролі кримінального закону в стимулюванні позитивної посткримінальної поведінки, зокрема досягнення примирення винного з потерпілим, повинне йти шляхом вказівки в законі, що у випадку такого примирення винний може розраховувати зі стовідсотковою вірогідністю на пом'якшення покарання, незалежно від розсуду суду, у межах санкції і навіть на застосування до нього за відповідності іншим вимогам ст. 69 КК України (призначення основного покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини КК України, або більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції відповідної статті КК України). Тому доцільно, на наш погляд, стимулювати винного до примирення максимально зрозумілим та прогнозованим для нього шляхом, а саме шляхом доповнення переліку обставин, що пом'якшують покарання (ч. 1 ст. 66 КК України, ч. 1 ст. 3.3.2 проекту КК України), цією підставою і не ставити визнання

примирення винного з потерпілим у залежність від судового угляду. Зазначимо, що наведені нами аргументи повною мірою відповідають принципу юридичної визначеності, закріпленому у ст. 1.3.2 проекту нового КК України.

Слід зазначити, що станом на сьогодні проект нового КК України все ще не містить норми про особливі правила призначення покарання у випадках наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання, і за відсутності обставин, що обтяжують покарання (аналог ст. ст. 69, 69-1 КК України). Ми поділяємо позицію національних експертів, висловлену у висновку на проект нового КК України, що такі правила доцільно було б установити у розділі 3.3. проекту нового КК України задля того, щоб уникнути потенційних порушень соціальної справедливості, помірено звужити межі судового угляду, виключити корупціогенні фактори тощо [6, с. 166]. У контексті досліджуваної нами проблематики це означало б посилення ролі проекту нового КК України у стимулюванні позитивної посткримінальної поведінки у формі примирення винного з потерпілим.

Таким чином, щоб потенціал КК України, як чинного, так і майбутнього, у стимулюванні позитивної посткримінальної поведінки був реалізований більш повною мірою, ніж він реалізується нині, існує нагальна необхідність доповнити перелік обставин, які пом'якшують покарання, такою підставою, як примирення винного з потерпілим, а також доповнити проект нового КК України нормою про особливі правила призначення покарання у випадках наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання.

Список використаних джерел:

1. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 серп. 2021 р. у справі № 161/694/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99009862>
2. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 12. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131 (з наступними змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Кримінальний кодекс України : контрольний текст проекту (станом на 15 жовт. 2025 р.). *Робоча група з питань розвитку кримінального права*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf>
5. Яценко А. М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2006. 145 с.

6. Висновок на проект Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 31.01.2023) / А. Вознюк та ін. ; за заг. ред. О. Дудорова. *Робоча група з питань розвитку кримінального права*. 2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-ko-deksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf>

УДК 343.343.1 : 355.01 (477)

Софія Пастушенко,
студентка I курсу спеціальності 073 Менеджмент,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник:
Руслан Мельниченко,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
правового забезпечення безпеки бізнесу, адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9562-6983>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної війни, що триває в Україні, питання захисту держави стало ключовим для кожного громадянина. Стаття 65 Конституції України закріплює, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України [2, ст. 65]. Саме тому обрана тема є вкрай актуальною, адже сьогодні в суспільстві існує багато міфів щодо мобілізації. Часто громадяни не розрізняють адміністративні порушення та кримінальні злочини, що призводить до неправильного розуміння наслідків своїх дій.

Основним нормативно-правовим актом, що встановлює межі кримінальної відповідальності у цій сфері, є стаття 336 Кримінального кодексу України [3, ст. 336]. Вона передбачає покарання за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. Однак для правильної оцінки дій особи необхідне чітке розуміння, коли саме настає ця відповідальність. Варто зазначити, що не кожна неявка до ТЦК та СП є злочином. Процес мобілізації, згідно із Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», складається з кількох етапів [5, ст. 22], і порушення на кожному з них має різні правові наслідки.

Першим етапом є уточнення облікових даних та проходження військово-лікарської комісії (ВЛК). Якщо військовозобов'язаний ігнорує повістку на цьому етапі, то його дії несуть за собою адміністративну

відповідальність. Згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення, порушення законодавства про оборону та мобілізаційну підготовку тягне за собою накладення штрафу [1, ст. 210-1]. Тобто, з точки зору закону, це лише порушення правил обліку, а не ухилення від служби.

Кримінальна відповідальність настає лише на наступному етапі. Злочином вважається ситуація, коли особа вже пройшла медичний огляд, була визнана придатною до військової служби та отримала мобілізаційне розпорядження (так звану «бойову повістку») на відправку до військової частини. Якщо після цього громадянин без поважних причин не з'являється на пункт збору, то його дії розглядаються як кримінальне правопорушення [3, ст. 336]. Я вважаю, що такий підхід є справедливим, оскільки лише офіційне підтвердження лікарів є доказом того, що особа здатна нести службу.

Також важливо розуміти, що цей злочин неможливо вчинити випадково. Це означає, що особа усвідомлює свій обов'язок, розуміє протиправність ухилення, але свідомо бажає уникнути призову. Причини можуть бути різними (страх, сімейні обставини, небажання воювати тощо), проте відповідно до закону мотив не звільняє від відповідальності, якщо відсутні законні підстави для відстрочки.

Окремим питанням є посилення на релігійні переконання. Іноді громадяни намагаються виправдати відмову від служби своєю вірою. У Постанові Верховного Суду зазначено, що лише заява про релігійні переконання не є підставою для звільнення від мобілізації [4]. Особа повинна надати документи від своєї релігійної організації, які підтверджують заборону брати до рук зброю. Без таких доказів суди визнають відмову від служби ухиленням.

Також варто зазначити, що суди стали суворішими. Якщо на початку повномасштабного вторгнення суди часто застосовували звільнення від «умовного терміну», то зараз ситуація змінюється. Судді все частіше виносять вироки з реальним позбавленням волі, оскільки суспільна небезпека такого злочину в умовах війни є надзвичайно високою.

Також слід розвіяти міф про те, що «умовний термін» вирішує проблему з мобілізацією. Насправді навіть наявність судимості за статтею 336 КК України [3, ст. 336] (якщо особа не перебуває у в'язниці) не знімає її з військового обліку. Громадянин залишається військовозобов'язаним, і в майбутньому може бути знову призваний. Більше того, повторне ухилення під час іспитового строку гарантовано призведе до реального ув'язнення.

Отже, така суворість закону є необхідною в умовах війни, хоча вона й не вирішує всіх проблем. На мою думку, однією з головних причин багатьох порушень є низька правова обізнаність у суспільстві, адже люди часто керуються чутками з інтернету, а не законами. Тому єдиним правильним шляхом є неухильне дотримання законодавства.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. Ст. 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Постанова Верховного Суду від 15 червня 2023 року у справі № 344/7166/22 (провадження № 51-127км23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111576889>
5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

УДК 343.54 : 340.5 : 343.85

*Маргарита Павленко, Тетяна Матюшко,
студентки II курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:

*Ганна Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ПРОТИДІЇ СТАТЕВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Злочини проти статевої свободи та недоторканості, особливо ті, які вчинені щодо малолітніх осіб, завжди були болючою темою для нашого суспільства. Також актуальним залишається питання визначення балансу

між суспільною безпекою та захистом фундаментальних прав засуджених, а також питання про зниження рівня рецидиву серед злочинців.

Хімічна кастрація (антиандрогенна терапія) – це добровільне або примусове введення медикаментозних препаратів, що знижують рівень тестостерону та, як наслідок, лібідо і здатність до ерекції. На відміну від фізичної кастрації, хімічна є оборотною, адже дія препаратів припиняється після закінчення терміну їх застосування, що дозволяє відновити статеву функцію, але все одно викликає серйозні етичні та правові питання [1].

Основна мета – запобігання рецидиву сексуальних злочинів, особливо педофілії та насильницьких зґвалтувань. Прихильники вважають її ефективним інструментом профілактики, однак статистика показує, що рівень злочинності не зменшується навіть у країнах, де цей захід узаконений.

Самостійно вона не застосовується, лише додатково до основного покарання у вигляді позбавлення волі.

Примусові заходи медичного характеру не є покаранням. Такі заходи застосовуються виключно до неосудних осіб. Хімічна кастрація, натомість, у більшості країн, де вона передбачена законом, призначається осудним педофілам (як правило, повторним або особливо небезпечним) і позиціонується не як лікування психічного розладу, а як спосіб фармакологічного зниження сексуального потягу з метою профілактики рецидиву. За класифікацією ВООЗ, педофілія належить до парафілічних розладів [4]. Водночас більшість осіб, засуджених за насильницькі злочини сексуального характеру, під час їх вчинення повністю усвідомлювали свої дії, могли ними керувати та контролювати власний потяг. Отже, основна проблема полягає не в самому сексуальному потягу, а в схильності до насильства й агресії як таких. Придушення потягу не змінює глибинних ціннісних орієнтацій та установок людини, які й визначають реальну сферу її свободи волі й вибору поведінки.

Існувало два законопроекти щодо введення хімічної кастрації для людей, хворих на педофілію. 11 липня 2019 року в Україні постановою Верховної Ради був прийнятий проєкт № 6449, що мав декілька недоліків, які полягали у тому, що до кінця не зрозуміло, яким саме чином будуть вводитися відкриті списки педофілів і для кого вони будуть призначені [2]. Ці всі моменти були враховані в проєкті № 6607, який був більш толерантним і не настільки радикальним (хімічна кастрація, для прикладу, могла проводитися тільки у випадку існування відповідного психіатричного заключення і тільки тоді, коли засуджений відбув пів

строку свого заключення) [3]. Також за новим законопроектом збільшується строк покарання за зґвалтування неповнолітнього – від 7 до 15 років (зараз максимально – 12 років). Проте 4 вересня 2019 року Президент України Володимир Зеленський ветоував цей закон. 3 жовтня 2019 року Верховна Рада України відхилила цей закон та має намір розробити і прийняти новий законопроект відповідно до президентських рекомендацій.

Наразі хімічну кастрацію застосовують у США (примусово у п'яти штатах: Каліфорнія, Флорида тощо, в більшості інших – добровільно), у Швеції, Німеччині та Великій Британії (добровільно), у Бельгії, Ізраїлі та Франції (добровільно, зі скороченням терміну ув'язнення), у Данії (примусово за певних умов), у Польщі, Чехії, Казахстані (примусово, проводиться за шість місяців до звільнення на основі судово-психіатричної експертизи для вирішення питання про наявність у особи психічних відхилень або схильності до сексуального насилля).

В інтересах безпеки громадян у законодавстві Польщі було запроваджено до системи кримінального права Реєстр сексуальних злочинців. Це рішення було встановлено законом Польщі «Про протидію загрозам злочинів сексуального характеру та захист неповнолітніх» (*Ustawa o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich*) від 13 травня 2016 року [5]. Він передбачає зобов'язання роботодавців та інших суб'єктів, які залучають осіб до діяльності, пов'язаної з вихованням, навчанням, лікуванням або доглядом за неповнолітніми, отримувати інформацію про цих осіб з Реєстру перед їх працевлаштуванням або залученням. Таким чином, цей обов'язок стане ще одним активним фактором захисту від сексуальних злочинів, захищаючи насамперед неповнолітніх.

Єдиною країною, де ув'язнений може звернутися з клопотанням про проведення хірургічної кастрації, є Чехія. Проте Комітет з протидії катуванням Ради Європи (*European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, CPT*) неодноразово висловлював серйозні занепокоєння щодо практики хімічної та, особливо, хірургічної кастрації для сексуальних злочинців у Чехії. У 2012 році чеський уряд проігнорував рекомендації CPT і зберіг практику, посилаючись на низький рівень рецидиву (близько 4-5% за деякими дослідженнями).

ЄСПЛ у справах проти Чехії (2011–2017) та Польщі визнав хімічну кастрацію допустимою за умови чіткої обґрунтованості медичної та судової процедури, можливості оскарження та пропорційності втручання.

Аналізуючи практику Чехії, ЄСПЛ (CASE OF DVOŘÁČEK v. THE CZECH REPUBLIC) критикував чеське законодавство за «невизначеність», оскільки воно дозволяє інтерпретувати відсутність згоди як норму для «захисного лікування», що створює ризик зловживань. ЄСПЛ послався на рекомендації Європейського комітету з запобігання тортурам (CPT, 2007), які наголошують на необхідності вільної та інформованої згоди, особливо для ув'язнених [6].

Список використаних джерел:

1. Токар Л. В. Примусова хімічна кастрація як прикладна проблема етики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 477–480. URL: http://sej.org.ua/3_2020/117.pdf
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені стосовно малолітньої особи, неповнолітньої особи, особи, яка не досягла статевої зрілості : Проект закону України від 16 трав. 2017 р. № 6449. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61790
3. Про внесення змін до деяких законів України (щодо впровадження Єдиного реєстру осіб засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього) : Проект закону України від 21 черв. 2017 р. № 6607. *Ліга:Закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH53J00C?an=332>
4. Міжнародна класифікація хвороб, 11-й перегляд (МКХ-11). *Всесвітня організація охорони здоров'я*. 2019. URL: <https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/ru#51-7058174>
5. Про протидію загрозам злочинів сексуального характеру та захист неповнолітніх (Ustawa o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich) : Закон Польщі від 13 трав. 2016 р. *Internetowy System Aktów Prawnych*. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20160000862/U/D-20160862Lj.pdf>
6. Case of Dvořáček v. the Czech Republic : Judgment of the ECHR, no. 12927/13, 8 Nov. 2014. *HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160373>

*Роксолана Погрибенник,
студентка II курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:

*Ганна Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННУ ПОРУБКУ ЛІСІВ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

На сьогоднішній день незаконна порубка лісів залишається актуальним і масштабним питанням, що з кожним роком набирає обертів і завдає шкоди довкіллю, економіці держави, лісовій промисловості та населенню. Раніше площа лісопокриття у світі становила 80 млн км², нині вона скоротилася до 30 млн км², тобто знищено вже дві третини. За останні 200 років площа лісів зменшилася щонайменше удвічі. Лише за 15 років (1990-2005 рр.) планета втратила понад 125 млн га лісу, тобто близько 8 млн га втрачалось щорічно. На сьогодні на Землі знищується 14 млн га лісу щороку. З них 130 000 км² (0,8-2 %) тропічних лісів, які є «легенями» планети. Світова заготівля деревини сягає 5 млрд м³ [1].

Ліси в Україні є об'єктом незаконного та систематичного посягання. Значний відбиток проблема становить у контексті євроінтеграції та впровадження нового Регламенту ЄС щодо запобігання знелісненню (EUDR). У 2024 році лісокористувачі України зафіксували рекордні за останні чотири роки обсяги незаконних рубок – понад 39,6 тис. м³ деревини, що на 30,7 % більше, ніж у 2023 році. Про це свідчать результати щорічного аналітичного дослідження, проведеного ГО «Лісові ініціативи і суспільство» у рамках проєкту «Адвокація за усунення законодавчих бар'єрів з метою покращення ефективності охорони лісів від незаконних рубок». Державне агентство лісових ресурсів України оприлюднює інформацію лише щодо 73 % лісів, тоді як решта лісокористувачів не охоплені статистикою. У 2024 році офіційно задокументовано 5295 випадків незаконних рубок, водночас сумарний обсяг незаконно здобутої деревини становить 39632,8 м³ (0,27 % від легальної заготівлі). Переважна частина цих рубок припала на підприємства у

підпорядкуванні Держлісагентства (86,7 %), тоді як на комунальні ліси – 6,2 %, Міндовкілля – 4,5 %, Мінрегіон – 1,8 %, Міноборони – 0,7 %, інші лісокористувачі – 0,1 %. Тенденція зниження рівня незаконних рубок, яка простежувалася у 2019–2022 роках, змінилася зростанням у 2023–2024 роках. Сума нарахованої шкоди від незаконних рубок у 2024 році склала 1093,53 млн грн. Найбільша шкода у підприємствах Держлісагентства (74,7 % від загальної суми) та Міндовкілля (17,8 %). Частка комунальних лісів становила 3,7 %, Міноборони – 3,1 %, Мінрегіону – 0,7 %, інші лісокористувачі – лише 0,004 %. Рівень відшкодування шкоди критично низький – 1,6 % [2].

На неконтрольоване зменшення площ лісів впливає також воєнний стан у країні. За 2022-2023 роки на Херсонщині через бойові дії та підриг Каховської ГЕС втрачено 5506,1 гектарів лісу, вартістю орієнтовно у 1294 млн грн. Міжнародна організація Global Forest Watch, що стежить за станом лісів за допомогою супутникових знімків, зафіксувала втрату половини захисного лісового бар'єру національного природного парку «Олешківські піски» лише за перші кілька місяців окупації. Найбільше постраждали національні парки «Меотида», «Азово-Сиваський», «Джарилгацький», а також заповідник «Асканія-Нова», де велися бойові дії або проходила військова техніка [3].

Кримінальна відповідальність за злочинність, що пов'язана з порубкою лісів, передбачена ст. 246 КК України «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» [4]. Наразі санкцією за незаконне вирубування, пошкодження, знищення дерев чи чагарників, що заподіяло істотну шкоду, є штраф, що складає від 34 до 85 тисяч гривень. Також існує альтернативний вид покарання – обмеження або позбавлення волі до трьох років. За повторний злочин або попередню змову передбачений ще більший штраф – від 85 до 170 тисяч гривень. Ці дії вчинені на заповідних територіях каратимуться штрафом до 170 тисяч гривень, а спричинення тяжких наслідків коштуватиме порушнику від 255 до 425 тисяч гривень. Крім того, передбачено покарання за незаконну вирубку дерев в умовах воєнного стану – на порушників чекає позбавлення волі строком до 10 років. Зокрема, незаконна заготівля очерету карається штрафом від 34 до 85 тисяч гривень. Посилення кримінальної відповідальності за незаконне вирубування лісу в Україні є необхідною умовою для забезпечення ефективного захисту лісових ресурсів та збереження екологічної рівноваги. Важливо тепер забезпечити інтеграцію зусиль правоохоронних органів, екологічних служб та громадськості для реалізації профілактичних заходів та підвищення обізнаності населення щодо наслідків незаконної вирубки [1].

Список використаних джерел:

1. Романенко Є. О., Гурковський В. І. Кримінальна відповідальність за незаконне вирубування лісів: необхідність посилення заходів. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали L-ої Міжнар. науково-практ. конф. (м. Добрум, 7 листоп. 2024 р.). Добрум, 2024. С. 40–45.
2. Капля Н. І., Карабчук Д. Ю., Пивовар Т. С. Звіт про обсяги офіційно задокументованих незаконних рубок у лісах України у 2024 році. *ГО «Лісові ініціативи і суспільство»*. Львів, 2025. С. 57.
3. Романенко Є. О., Непомнящий О. М. Наслідки руйнування Каховської ГЕС. *Moderní aspekty vědy : XXXV. Díl mezinárodní kolektivní monografie*. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2023. С. 8–21.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

УДК 343.1:316.3(477:4)«ЄС»

Василь Поклад,
експерт ЦУПД,
кандидат філософських наук, доцент,
приватна установа «Центр українських правових досліджень»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2272-917X>

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Більше 20 років тому (18.03.2004) був прийнятий Закон «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», згідно з якою її метою є «досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього» [1]. Реалізація означеної мети триває усі останні роки з поступовим посиленням інтенсивності дій як практичних політиків, так і науковців-теоретиків. Переважну більшість осіб, залучених до процесу євроадаптації законодавства, складають правники та правознавці, що є зрозумілим у контексті поставлених завдань. Не є винятком і європеїзація кримінального права як однієї з фундаментальних галузей права. За указом Президента України 7 серпня 2019 року

була створена Комісія з питань правової реформи, у складі якої утворювалися робочі групи з різних напрямів реформування, у тому числі з розвитку кримінального права [2].

Ви рішення завдань, які поставлені перед Комісією та робочими групами, не обмежується приведенням текстів нормативних документів у відповідність з правовими стандартами Європейського співтовариства. Слід зважати також і на те, що «усе право загалом і зокрема й кримінальне право є, безумовно, соціально обумовленим явищем. Його норми формуються з урахуванням відповідних конкретних історичних умов життя суспільства, його соціальної, політичної та економічної систем, характеру і стану суспільних відносин у конкретний історичний період часу, історичних традицій суспільства, його культурних цінностей і менталітетних особливостей, його поглядів на своє сьогодення і майбутнє» [3, с. 15]. Навіть найідеальніший (з точки зору юридичної техніки) закон може суперечити масовим уявленням про право, порядок та справедливість.

І якщо соціальну обумовленість європеїзації права можна вважати досягнутою завдяки підтримці більшістю громадян України курсу на європейську інтеграцію (як свідчать результати репрезентативних соціологічних опитувань [див., напр.: 4]), то соціальна дія європеїзованого права у майбутньому потребує серйозної експертизи.

Невідповідність правових новел масовим уявленням про підтримання порядку та справедливості у суспільстві здатна викликати небажані наслідки, в тому числі і криміногенні. Неспівпадіння правового порядку з соціальним завжди створює умови для масових девіацій та «тіньової» нормотворчості. І навпаки: деякі типи злочинної поведінки є результатом здійснення соціального контролю за підлеглими чи маргінальними соціальними групами. Хоч як це парадоксально, але ненавмисним наслідком здійснення закону може бути посилення девіантності в суспільстві [5, р. 113]. Якщо правовий порядок не створює умов для досягнення комфортності життя законними способами, у суспільстві як системі, що саморозвивається, автоматично виникають компенсаторні інститути – від позашлюбних зв'язків при забороні розлучень до поширення «тіньової» економіки при жорсткому контролі економіки легальної.

Окремі норми європейського кримінального права можуть викликати негативне сприйняття в українському суспільстві через відмінності в історичному досвіді, культурних цінностях та правових традиціях.

Так, у деяких європейських країнах існують тенденції до більш гуманного ставлення до злочинців та застосування альтернативних видів покарань, які можуть здаватися українцям, що пережили травми війни та

агресії, недостатньо суворими за тяжкі злочини, особливо проти особистості чи національної безпеки. Європейське право приділяє значну увагу захисту прав людини на всіх стадіях кримінального процесу. Хоча це є фундаментальною цінністю, у масовій свідомості, особливо в контексті війни, може виникати відчуття, що права потерпілих та інтереси суспільства іноді відходять на другий план порівняно з правами обвинувачених.

Окремі європейські кримінально-процесуальні норми можуть здаватися українцям надмірно формалізованими, складними та такими, що затягують процес правосуддя. У суспільстві може існувати запит на більш швидке та ефективне покарання винних. Вже зараз від громадян України, які отримали прихисток у країнах Європи, можна почути певне невдоволення європейською бюрократією.

У європейській правовій культурі велике значення мають роль адвоката та презумпція невинуватості. Хоча ці принципи є основоположними для справедливого судочинства, у масовій свідомості населення України може існувати недовіра до адвокатів або неповне розуміння принципу презумпції невинуватості, особливо щодо осіб, які підозрюються у тяжких злочинах.

Українське суспільство загалом підтримує європейську інтеграцію та визнає важливість дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини та правосуддя. Однак процес адаптації законодавства та правової практики може супроводжуватися дискусіями та різними точками зору в суспільстві. Зокрема, як відзначає В. Туляков, «будуть проблеми з гармонізацією українського законодавства відносно Європейських новел стосовно легітимації європейських санкцій та обмежувальних заходів, конфіскації та заморожування доходів, мови ворожнечі, корупційних злочинів, правопорушень проти довкілля, сімейного насильства, компенсації і реституції жертвам кримінальних правопорушень» [6, с. 27].

Завдання мінімізації негативних наслідків правових новацій передбачають проведення кримінологічної експертизи законопроектів, у межах якої необхідно проводити соціологічні дослідження та аналізувати громадську думку щодо конкретних норм європейського кримінального права. І Указ Президента України № 273/2023 «Про комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки» передбачає забезпечення обов'язкового проведення кримінологічної експертизи проєктів законів про внесення змін до кримінального, кримінального процесуального та суміжного законодавства України [7].

Якісна реалізація заходів з проведення кримінологічної експертизи законів та їх проектів має сприяти узгодженню правових новел із соціальними нормами та традиціями, що історично склалися в українському суспільстві. А це, своєю чергою, здатне підвищити соціальну ефективність майбутнього правового регулювання. Щоб не вийшло, як у старому (дещо перефразованому) анекдоті: «Європейське право створене! Висилайте європейців!».

Список використаних джерел:

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1629-IV. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

2. Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України від 7 серп. 2019 р. № 584/2019. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>

3. Тацій В. Я. Кримінальне право України періоду воєнного стану. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р.) / редкол.: В. Я. Тацій, Ю. А. Пономаренко, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 15–19.

4. Дев'ятнадцяте загальнонаціональне опитування: аномія в українському суспільстві (20–21 листопада 2022). *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://rating-group.ua/research/ukraine/dev_yatnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_anom_ua_v_ukra_nskomu_susp_lstv_20-21_listopada_2022.html

5. Abercrombie N., Hill S., Turner B. S. *The Penguin Dictionary of Sociology. Scispace*. 4th ed. Penguin, 2000. URL: <https://scispace.com>

6. Туляков В. О. Доля неофіта. Шляхи євроінтеграції для кримінальної юстиції України. *Європеїзація кримінального права України* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 19 груд. 2024 р.). Харків : Право, 2025. С. 21–29.

7. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 трав. 2023 р. № 273/2023. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>

*Богдана Привал,
студентка II курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:

*Ганна Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

ВОЄННИЙ СТАН ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

З урахуванням відповідних змін до Кримінального кодексу України, що відбулися 03 березня 2022 року, з доповненнями ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189 та ч. 4 ст. 191 словами «чи в умовах воєнного або надзвичайного стану» [1]. Тут доцільно було б згадати про позицію Орленко С. І., у якій також порушено цю проблему. Після ухвалення змін виникли суперечки щодо тлумачення ознаки «в умовах воєнного стану». Буквальне тлумачення може означати – «в період дії режиму воєнного стану», що призводить до автоматичної перекваліфікації будь-якої крадіжки на тяжкий злочин, спотворюючи поняття «тяжкого злочину» [2, с. 219].

Конфлікт у тлумаченні пов'язаний із різницею між поняттями «обставина, що обтяжує покарання» і «кваліфікуюча ознака». Вчинення кримінальних правопорушень «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану» за ст. 67 КК України є обставиною, що обтяжує покарання, тоді як «в умовах воєнного стану» – кваліфікуюча ознака, яка виникла з новою редакцією відповідних статей [2, с. 220].

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень, з 2022 по 2024 рік понад 20 тис. вироків щодо кримінальних правопорушень проти власності містили інкримінування ознаки «в умовах воєнного стану» без ґрунтовного аналізу підстав. При цьому суди першої інстанції часто не встановлюють причинно-наслідковий зв'язок між правопорушенням і умовами воєнного стану. Так, 22 березня 2023 року було кваліфіковано такі крадіжки, як викрадення мобільного телефону чи пляшки віскі, що порушує принцип індивідуалізації покарання (ч. 2 ст. 61 Конституції України) [2, с. 220].

Отже, для застосування кваліфікуючої ознаки слід виходити з мети законодавця: посилення кримінальної відповідальності та визнання більш суспільно небезпечними діянь, що вчинені в умовах воєнного стану. Інкримінування ознаки «в умовах воєнного стану» повинно відбуватися лише у випадках, коли такі умови реально вплинули на скоєння злочину, що обґрунтовує підвищення суспільної небезпечності діяння та застосування обтяжуючих обставин [2, с. 221].

Будяченко О. М. у своїй роботі також звертає увагу на цю тему, наголошуючи на тому, що, посилюючи кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності, потрібне чітке усвідомлення того, що її посилення може відбуватися не стільки за рахунок збільшення санкції відповідних статей Кримінального кодексу України. Іноді ефективніше вдосконалити порядок розслідування і судового розгляду таких справ, щоб закон діяв більш справедливо. Також варто враховувати умови воєнного стану не тільки для крадіжок, грабежів і розбоїв (статті 185–187 КК), а й для всіх інших кримінальних правопорушень, адже війна впливає на всі сфери життя [3, с. 39].

Разом із тим, автор наголошує на тому, що така ситуація погано впливає не лише на єдність судової практики, а й суперечить загальним правилам класифікації злочинів і призначення покарання. Не зовсім логічно, що однакове мінімальне покарання – 5 років позбавлення волі – може бути і за крадіжку телефону, і за викрадення дорогого обладнання. Безумовно, під час воєнного стану покарання має бути суворішим, але цього можна досягти не через суворість санкцій, а через врахування обтяжуючої обставини, передбаченої у п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України, тобто якщо злочин був скоєний в умовах воєнного стану [3, с. 37].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Орленко С. І. Проблеми тлумачення та правозастосування кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного стану» щодо кримінальних правопорушень проти власності: шляхи вирішення. *Молодіжна наукова ліга* : матеріали конф. (м. Дніпро, 24 трав. 2024 р.). Дніпро, 2024. URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/1031/1042>

3. Будяченко О. М. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за крадіжку, грабiж та розбiй в умовах воєнного стану. *Пiвденноукраїнський правовий часопис*. 2024. № 2. URL: <http://sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/2/9.pdf>

*Олександра Пташник,
в.о. завідувача кафедри імені академіка УАН о. Івана Луцького,
кандидат соціологічних наук, доцент,
ЗВО «Університет Короля Данила»*

*Михайло Мельникович,
доцент кафедри імені академіка УАН о. Івана Луцького,
доктор філософії у галузі права, доцент,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Сучасний етап розвитку кримінального права України характеризується суттєвим зростанням значення інституту кримінальної відповідальності за воєнні злочини, що безпосередньо пов'язано з повномасштабною збройною агресією проти України та необхідністю забезпечення невідворотності покарання за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. У цьому контексті ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) стала ключовою подією, яка актуалізувала проблему приведення національного кримінального законодавства у відповідність до міжнародних стандартів.

Як слушно зауважують І. В. Татаренко та Л. В. Котова, тривалий час ст. 438 Кримінального кодексу України фактично залишалася «мертвою нормою», однак після 2022 року кількість кримінальних проваджень за цією статтею зросла у десятки разів, що виявило її концептуальні та техніко-юридичні недоліки [6]. Це свідчить про об'єктивну потребу доктринального переосмислення складу воєнних злочинів та уточнення механізмів їх кримінально-правової кваліфікації.

У міжнародному кримінальному праві поняття воєнних злочинів розкривається не через універсальне визначення, а шляхом переліку конкретних діянь, закріплених у Женевських конвенціях 1949 року та ст. 8 Римського статуту МКС. На думку К. М. Плутицької та К. О. Ковтун, такий підхід ускладнює процес імплементації, оскільки вимагає не лише формального запозичення норм, а й адаптації їх до національної системи кримінального права [4]. Цю позицію поділяють також й І. В. Татаренко та Л. В. Котова, які підкреслюють, що імплементація норм

Римського статуту не зводиться до перейменування статей або часткових змін диспозицій, а потребує системної трансформації законодавства [6].

Особливу складність становить питання співвідношення ст. 438 КК України з положеннями ст. 8 Римського статуту. Як зазначають дослідники, обсяг криміналізованих діянь у національному праві є вужчим, ніж у міжнародному, а окремі форми поведінки, передбачені Римським статутом, взагалі не отримали належного нормативного закріплення, що створює проблеми як для належної кваліфікації воєнних злочинів, так і для реалізації принципу комплементарності, який лежить в основі юрисдикції МКС [6; 3].

Важливим елементом складу воєнних злочинів є так званий контекстуальний елемент, що передбачає зв'язок кримінально караного діяння зі збройним конфліктом. У науковій літературі висловлюються різні підходи до його правової природи. Зокрема, І. В. Татаренко та Л. В. Котова, аналізуючи Елементи злочинів МКС, доходять висновку, що контекст збройного конфлікту не може розглядатися виключно як ознака об'єктивної сторони, оскільки він охоплює і суб'єктивний аспект – усвідомлення особою факту існування такого конфлікту [6]. Подібну аргументацію наводять і О. С. Малетова та О. М. Тригуб [3], підкреслюючи міжгалузевий характер цього елемента.

Окремої уваги заслуговує проблема відповідальності військових командирів і начальників за злочини, вчинені підлеглими. Римський статут МКС закріплює модель командної відповідальності, що базується на принципі «знав або повинен був знати». Водночас запропоновані зміни до Кримінального кодексу України, як зауважують І. В. Татаренко та Л. В. Котова, звужують цей стандарт, обмежуючи його критерієм достовірного знання або свідомого ігнорування інформації [6]. Такий підхід може призвести до ускладнення притягнення до відповідальності осіб, які фактично здійснювали контроль над підлеглими, але формально уникали прямого наказу.

У контексті імплементації норм Римського статуту важливим є також зарубіжний досвід. Аналіз законодавства Німеччини, Молдови, Польщі та Іспанії свідчить про різноманітність підходів – від повної інкорпорації міжнародних норм до їх адаптації з урахуванням національних особливостей. Як зазначають Татаренко та Котова, більшість держав-учасниць МКС надали перевагу прямому відтворенню норм Статуту, що забезпечує більшу правову визначеність і відповідність міжнародним стандартам [6].

Окремим дискусійним аспектом залишається допустимість амністії за воєнні злочини. У наукових джерелах наголошується, що амністії,

спрямовані на усунення кримінального переслідування за серйозні міжнародні злочини, можуть розглядатися як несумісні з міжнародними зобов'язаннями держави (Накві). У цьому зв'язку національний законодавець має враховувати баланс між політичними цілями перехідного правосуддя та імперативом забезпечення відповідальності за грубі порушення прав людини.

Таким чином, імплементація норм Римського статуту МКС у кримінальне законодавство України є складним і багаторівневим процесом, що вимагає не лише формальних змін, а й концептуального переосмислення інституту воєнних злочинів. Узагальнення наукових підходів, зокрема висловлених І. В. Татаренко та Л. В. Котовою, дозволяє зробити висновок про необхідність системної ревізії Кримінального кодексу України з метою усунення прогалин, забезпечення правової визначеності та підвищення ефективності національного механізму притягнення до відповідальності за воєнні злочини з урахуванням міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Н. О. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30–38. URL: <http://surl.li/ewzdnn>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://surl.li/qjqjzh>
3. Малетова О. С., Тригуб О. М. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 12. С. 765–769.
4. Плутицька К. М., Ковтун К. О. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини в контексті міжнародного та національного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90. Ч. 4. С. 117–122.
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду : прийнятий 17 лип. 1998 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
6. Татаренко І. В., Котова Л. В. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини в Україні в контексті імплементації норм Римського статуту міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 2 (48). С. 236–248.

*Тетяна Разіна,
студентка II курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*
Науковий керівник:
*Ганна Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕЗІНФОРМАЦІЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Тема дезінформації є актуальною в умовах воєнного стану. Під час війни російська федерація доволі часто поширює неправдиву інформацію, маючи на меті дезінформувати суспільство, маніпулюючи міжнародною думкою. Оскільки Україна перебуває в умовах збройного конфлікту, то вона всіляко намагається вдосконалювати правові механізми протидії поширенню інформації, яка є неправдивою. Особлива увага приділяється виявленню фейків у соціальних мережах, оскільки там інформація поширюється найшвидше.

Дезінформація – це неправдивий контент, поширений для введення в оману, отримання вигоди чи завдання шкоди суспільству. Під час збройних конфліктів вона сприяє ескалації, спотворює дані про бойові дії та небезпеки для цивільних. Особливо небезпечна державна пропаганда, оскільки має ширше охоплення й менше об'єктивності. Водночас довести її вплив і відповідальність держави складно [1].

В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання кримінальної відповідальності за поширення неправдивої інформації, яка може зашкодити обороноздатності держави, деморалізувати населення чи сприяти ворогу. В Україні поширення дезінформації не криміналізовано в окрему статтю Кримінального кодексу, однак її прояви охоплюються низкою норм, що передбачають відповідальність за злочини проти основ національної безпеки та громадського порядку. Найбільш дотичною є **стаття 114-2 Кримінального кодексу України**, яка встановлює відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи

інших військових формувань, якщо це може завдати шкоди обороноздатності держави [3]. Головна мета цієї норми – не покарання, а запобігання витоку даних, що можуть допомогти ворогу. Особливістю норми є те, що відповідальність настає навіть тоді, коли поширена інформація ще не завдала шкоди, але могла її завдати. Найчастіше до кримінальної відповідальності притягуються громадяни, які викладають у соцмережах фото чи відео військової техніки або наслідків обстрілів. Іноді це відбувається без злого наміру, проте необережність у час війни може коштувати життя. Попри важливість статті 114-2, її застосування породжує низку складних питань. Протиправним за ст. 114-2 КК визнається: виключно «поширення» інформації. Відповідно, інкримінування цієї норми виключається у разі вчинення інших несанкціонованих дій із такою інформацією: її збирання, зберігання, відмінних від поширення форм використання тощо. Тому, всупереч деяким коментарям та повідомленням у ЗМІ, за ст. 114-2 КК не можуть каратися, скажімо, здійснювані без мети подальшого поширення несанкціоновані фото- та відеозйомка руху або розташування ЗСУ, переміщення зброї, бойових припасів, зокрема і наданих як іноземна військова допомога тощо. Водночас необхідно пам'ятати – за певних умов відповідальність за згадані дії може наставати за іншими нормами КК. Наприклад, 16 квітня 2022 р. управління СБУ у Вінницькій області повідомило про затримання чоловіка, який фотографував та знімав на відео переміщення українських військових. Незважаючи на це, відповідній особі не було повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 114-2 КК. Замість цього вказується на те, що «вирішується питання про подальшу перевірку цього оператора в рамках кримінального провадження», яке, вочевидь, і означає згадану вище перевірку дій останнього на предмет наявності в них ознак інших складів злочинів, зокрема й передбачених розділом I Особливої частини КК «Злочини проти основ національної безпеки України» [4].

Для підвищення ефективності боротьби з дезінформацією ключовою ідеєю є вдосконалення кримінальних санкцій, зробивши їх гнучкими та забезпечивши справедливість шляхом чіткого визначення ступеня суспільної небезпеки та шкоди. Окремо необхідно передбачити спеціальну норму у Кримінальному кодексі, що встановлює відповідальність за поширення дезінформації під час воєнного стану, при цьому важливо розмежувати умисні дії, спрямовані на шкоду держбезпеці, від необережного поширення неправдивих даних. Важливим є посилення співпраці з міжнародними організаціями (НАТО, ЄС, ОБСЄ) для обміну досвідом та впровадження найкращих практик, а також активне застосування новітніх технологій для

аналізу даних, ідентифікації мереж пропаганди та виявлення координованих кампаній впливу [2].

Отже, питання відповідальності за дезінформацію і пропаганду є важливим під час воєнного стану, адже передбачення кримінальної відповідальності є одним з ключових аспектів у системі протидії інформаційним загрозам.

Список використаних джерел:

1. Авдеева Т., Дворовий М. По кому подзвін: відповідальність за дезінформацію під час війни : аналітичний звіт. *Лабораторія цифрової безпеки*. Київ, 2022. URL: <https://dslua.org/wp-content/uploads/2023/02/Analitychne-doslidzhennia.-Vidpovidalnist-za-dezinformatsiiu-pid-chas-viyny.pdf>

2. Інноваційні підходи в роботі поліції України проти пропаганди та дезінформації під час воєнного стану. *Електронний репозитарій ХНУВС*. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/0671b8b7-dba5-402e-88de-6724c20b8439>

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

4. Мовчан Р. О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. URL: http://lsej.org.ua/4_2022/77.pdf

УДК 343.24/.29 : 343.81/.84 (477)

Сергій Репецький,

*доцент кафедри права імені
академіка УАН о. Івана Луцького,
кандидат юридичних наук, доцент,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0683-659X>*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ, В КРИМІНАЛЬНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Система покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, є ключовим елементом сучасної європейської моделі кримінальної юстиції, спрямованої на гуманізацію покарання, ресоціалізацію засуджених та зменшення кількості осіб у місцях позбавлення волі. Україна, декларуючи рух до європейських стандартів кримінальної політики, активно реформує кримінальне та кримінально-виконавче законодавство в частині зменшення питомої ваги покарань у вигляді позбавлення волі та розширення

сфери застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Ключовою ідеєю таких видів покарань є відновлення соціальних зв'язків правопорушника та мінімізація криміногенного впливу, особливо на осіб, які вчинили кримінальні проступки та нетяжкі злочини.

Проте фактична практика застосування таких покарань залишається проблемною через значний перелік правових недоліків у вигляді розбіжностей між Кримінальним кодексом України (далі – КК України) та Кримінально-виконавчим кодексом України (далі – КВК України) щодо порядку виконання таких покарань, визначення місця цих покарань у системі видів покарань, а також практики застосування окремих видів таких покарань, що зумовлює здійснення подальшого їх наукового аналізу.

Так, повний перелік покарань, які можуть бути застосовані судом до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, визначений в ст. 51 КК України. Це – штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення державної нагороди України; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; пробаційний нагляд; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі. Водночас у ст. 52 КК України кримінальні покарання поділяються за порядком їх призначення на основні, додаткові й такі, що можуть бути призначені як основні та як додаткові [1].

З наведеного вбачається, що всі кримінальні покарання, передбачені в ст. 51 КК України, розташовані в певній послідовності за ступенем їх суворості – від менш суворого до більш суворого, а також класифіковані на основні, додаткові та змішані. Однак поділу кримінальних покарань на ті, що пов'язані з позбавленням волі та на ті, які з позбавленням волі не пов'язані, чинний КК України не містить, хоча потреба в цьому в сучасному законодавстві, на наш погляд, давно назріла.

В розділі II КВК України визначений порядок виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. В ньому йдеться про всі покарання, зазначені в ст. 51 КК України, окрім позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі [2]. На нашу думку, віднесення таких покарань, як арешт, обмеження волі та тримання військовослужбовця в дисциплінарному ізоляторі, до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, не відповідає їх змісту.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 60 КК України покарання у виді арешту полягає в триманні засудженого військовослужбовця в умовах ізоляції на гауптвахті [1].

В ч. 1 ст. 61 КК України зазначено, що покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці [1]. В ч. 4 ст. 59 КВК України передбачено, що особи, засуджені до обмеження волі, зобов'язані постійно знаходитися в межах виправного центру під наглядом, залишати його межі лише за спеціальним дозволом адміністрації цього центру, проживати за особистим посвідченням, яке видається взамін паспорта [2].

В розділі IV Порядку відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 04.06.2021 № 155, визначено, що засуджені військовослужбовці розміщуються у казармі окремо від військовослужбовців постійного складу (у разі розміщення дисциплінарного батальйону в одній будівлі – у відокремлених суцільними дверима та ґратами приміщеннях). Для охорони засуджених військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні призначається варта [4].

Таким чином, арешт та тримання військовослужбовця в дисциплінарному ізоляторі передбачають повну ізоляцію засуджених, хоча і короткострокову, а обмеження волі – часткову. У зв'язку з цим, у КК України, на наш погляд, доцільно чітко поділити кримінальні покарання на: 1) покарання, не пов'язані із позбавленням волі (штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення державної нагороди України; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; пробаційний нагляд); 2) покарання, пов'язані з обмеження волі; 3) покарання, пов'язані з позбавленням волі (арешт; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі). Водночас Особливу частину КВК України сформулювати з урахуванням такого поділу.

Такий підхід, на наше переконання, дозволить судам призначати покарання, що відповідає тяжкості злочину та особі засудженого, застосовувати різні ступені обмеження прав і свобод, а також досягти цілей правосуддя, не вдаючись до повної ізоляції засудженого.

Наступними проблемами, що заслуговують на нашу увагу, є усунення недоліків у вигляді розбіжностей між КК України та КВК України

щодо порядку виконання окремих покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, а також вдосконалення практики їх застосування.

Так, Законом України від 20.11.2024 № 4081-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення виконання покарання у виді штрафу та громадських робіт» була змінена редакція ч. 2 ст. 38 КВК України. Ним, зокрема, було встановлено, що громадські роботи виконуються не більш як чотири години на день, а за заявою засудженого – до восьми годин на день, але не менше сорока годин на місяць [3]. Тоді як у ч. 2 ст. 56 КК України проведення таких робіт відбувається не більш як чотири години на день [1].

Такі розбіжності не є непоодинокими, тому потребують уніфікації, адже безпосередньо впливають на законність призначення та виконання покарання, а також на права засуджених.

Щодо практики застосування окремих кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, варто звернути увагу на штраф, як найбільш поширений вид покарання. Слід відзначити, що суди часто призначають штраф без належної оцінки майнового стану особи, а засуджені намагаються ухилитися від сплати штрафу, після чого здійснюється механічна заміна покарання без достатньої оцінки мотивів невиконання. Це знижує ефективність штрафів як інструменту кримінальної політики та в подальшому призводить до невиконання покарання та необхідності його заміни більш суворими санкціями.

З метою врегулювання зазначених проблем Законом України від 20.11.2024 № 4081-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення виконання покарання у виді штрафу та громадських робіт» були внесені прогресивні положення до ст. 26 КВК України, зокрема: виклик уповноваженим органом пробації засуджених для з'ясування причин щодо несплати ними штрафу у визначені строки; подання уповноваженим органом з питань пробації на розгляд суду питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу в разі повідомлення засудженим про неможливість сплати штрафу в повному обсязі; звернення уповноваженим органом з питань пробації через один місяць після закінчення строку сплати штрафу або чергового платежу до суду із заявою про видачу виконавчого листа та надсилання його до органу державної виконавчої служби для стягнення штрафу [3].

Проте ці положення спрямовані на виконання штрафу, а не на його призначення як кримінального покарання. Оскільки в ч. 2 ст. 53 КК України зазначено, що розмір штрафу визначається судом з урахуванням майнового стану винного [1], вважаємо, що визначення майнового стану

винного слід віднести до функцій досудової пробації як виду пробації, що забезпечує суд формалізованою інформацією, яка характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності. В зв'язку з чим до змісту досудової доповіді слід віднести надання інформації щодо майнового стану винного.

Таким чином, покарання, не пов'язані із позбавленням волі, відіграють важливу роль у становленні гуманістичної кримінальної політики України. Проте їх ефективність значною мірою знижується насамперед через недоліки у законодавстві та недостатню координацію між органами державної влади. Тому комплексне вдосконалення цих механізмів є необхідною умовою успішної реалізації європейських стандартів у кримінальному праві та кримінально-виконавчій системі України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#top>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення виконання покарання у виді штрафу та громадських робіт : Закон України від 20 листоп. 2024 р. № 4081-IX. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4081-20#top>

4. Про затвердження Порядку відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні : Наказ Міністерства оборони України від 4 черв. 2021 р. № 155. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1124-21#top>

*Марія Салогуб,
студентка I курсу спеціальності С7 Журналістика,
Державний торговельно-економічний університет*
Науковий керівник:
Олена Ситніченко,
*доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
кандидат юридичних наук,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9740-0216>

ГРОМАДСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЧИННИК У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Однією з головних ознак громадського суспільства є свобода слова. Найповніше вона реалізується журналістами на каналах та радіостанціях громадського мовлення. З початком повномасштабного вторгнення корупційні питання відійшли в українському інформаційному полі на другий план. Основним напрямом стало висвітлення перебігу військових дій. Але в країні, де влада схильна до корупції, роль медіа стає вкрай важливою в протидії цьому явищу. Вони мають потужний вплив на суспільство та можуть відігравати ключову роль у виявленні, розкритті та запобіганні корупції. Тому журналісти поступово повертаються до внутрішніх проблем, наприклад, корупції та зловживання представниками державних установ та органів місцевого самоврядування своїми посадовими обов'язками.

Важливими факторами, які дозволяють створити у суспільстві негативне ставлення до корупції, атмосферу нетерпимості до відомих випадків корупції, є журналісти з відповідними розслідуваннями [4]. Журналістські розслідування були і залишаються ключовими інструментами у боротьбі з корупцією.

Попри значний масив наукової та професійної літератури, єдиного визначення поняття «журналістське розслідування» досі не існує. Різні школи журналістики трактують його по-різному. Американський дослідник Джон Вілмен, посилаючись на визначення колишнього заступника редактора газети *Newsday* Роберта Гріна, зазначає, що журналістське розслідування – це «матеріал, заснований на власній роботі та ініціативі, на суспільно важливу тему, яку окремі особи або організації прагнуть залишити в таємниці» [1].

Варто зазначити, що журналістське розслідування відрізняється від того, яке здійснюють спеціальні слідчі органи. Підручники та навчальні посібники з методики журналістської діяльності рекомендують журналістам-початківцям вивчити основи криміналістики та активно використовувати методи оперативно-розшукової діяльності задля успішної «слідчої діяльності». Тому не варто дивуватися поінформованості журналіста в навичках професійної слідчої діяльності.

Слід зауважити, що мета журналістського розслідування полягає у приверненні уваги суспільства до описуваного явища або героя публікації, змусити читача, слухача або глядача замислитися над тим, що трапилось. Але не завжди журналісти-слідчі дотримуються цього принципу. Іноді зі сторінок газет, інтернет-видань або телепрограм у матеріалах, що стосуються «кримінальної справи», яка перебуває у провадженні органів досудового слідства, заздалегідь проголошується «обвинувальний вирок» героям репортажу, а часто – також і працівникам правоохоронних чи судових органів [6].

Виклики, що стоять сьогодні перед громадськістю, полягають у збереженні кожної копійки, яка надходить до бюджету, та відстеженні ефективності її використання. Журналісти зі свого боку можуть здійснювати ефективний контроль за політичною владою й сприяти підзвітності посадовців. Тому державні установи та судова система повинні взяти на себе ініціативу, демонтуючи структури, які сприяють корупції, запроваджуючи нові правила, створюючи більшу прозорість і вживаючи заходів, навіть проти найбагатших та найвпливовіших, коли вони порушують правила.

Для пересічних громадян викриття корупції означає взаємодію через журналістів і громадські організації з державними антикорупційними органами (наприклад, НАБУ, ДБР, Національну поліцію). У мирні часи ці відносини є непростими, а під час війни вони ще більш складні. Висвітлення інформації у медіа спонукають відповідні правоохоронні органи розпочати власні розслідування та притягнути винних до відповідальності.

Практика незалежної України містить численні приклади корупційних злочинів, розкритих завдяки журналістським розслідуванням: справа Георгія Гонгадзе, розслідування щодо закупівлі «Вишка для Бойка» (2011), «Таємниці «Межигір'я». Розкіш султана», а також новітні антикорупційні скандали, пов'язані із закупівлями Міністерства оборони України яєць по 17 гривень та курток для військових [3].

Доречно згадати висловлювання, яке приписують Уїнстону Черчиллю, яке якнайкраще підходить до розуміння тематики розслідувань:

«Пам'ятайте: що б Вам не говорили, вам говорять не все. Про що б не йшла мова, йдеться про гроші». Дійсно, практично завжди, збираючи інформацію, журналіст стикається з її неповнотою, і в абсолютній більшості випадків розслідування прямо чи опосередковано стосуються грошей, а якщо точніше – корупції в широкому розумінні цього слова [1].

Державним посадовцям і представникам органів місцевого самоврядування ніколи не подобалася робота журналістів. Вони завжди мали підозру, що за ними працюють їхні політичні опоненти та не вірять, що ці люди можуть виконувати свою роботу просто так. Їм варто не боятися розслідуваної хватки добросовісних журналістів. Етичні та професійні репортери є критично важливими друзями, що можуть зробити свій внесок в антикорупційну екосистему, яка сприятиме належному управлінню у воєнний період в Україні та зміцнить демократичну позицію країни в процесі подальшої реконструкції.

Державні політики повинні зрозуміти і визнати, що якісна журналістика є ключовим союзником у боротьбі з корупцією.

Виходячи з вищевикладеного, можна сказати, що діяльність журналістів та громадськості у сфері запобігання та протидії корупції є надзвичайно важливою. Навіть одне журналістське розслідування може мати значний вплив на політичну ситуацію в країні та змінити управління в ній. Безумовно, журналісти несуть велику відповідальність за те, що публікують. Розслідування забезпечують прозорість та підзвітність влади, дозволяючи громадськості контролювати дії посадовців. Журналістські розслідування мають потенціал стати справжньою зброєю в руках небайдужих людей у боротьбі з корупцією та сприяти побудові прозорого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бель Б., Бурмагін О., Патора Т., Хоменок О. Посібник з журналістських розслідувань. Теорія та практика. Київ, 2013. 190 с.
2. Глушко О. К. Журналістське розслідування: історія, теорія, практика. Київ, 2006. 144 с.
3. Николенко О. 5 найгучніших журналістських розслідувань України. *Суспільне Мовлення*. 2020. URL: <https://suspilne.media>
4. Ортинський В. Л. Роль громадського суспільства та ЗМІ у боротьбі з корупцією. *Економіка та право*. 2020. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua>
5. Офіційний вебсайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/team>
6. Свиридюк Ю. САП і НАБУ завершили розслідування справи про «золоті яйця» Міноборони. *Суспільне Мовлення*. 2025. URL: <https://suspilne.media>

7. Сущенко В. М. Журналістське розслідування правопорушень: загальна характеристика та поняття з точки зору правознавства. 2011. URL: https://Sushchenko_Zhurnalistyske_rozsliduvannia_pravoporushen.pdf

8. Якубовський В. П. Громадське суспільство: сутність, ключові ознаки та роль у сучасному світі. *Право*. 2022. С. 264–268.

УДК 343.6

Софія Сослюк,

*студентка II курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:

Ганна Шведова,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,*

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЗА СУКУПНІСТЮ ІЗ СТАТЕВИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ

Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості – це умисні суспільно небезпечні та протиправні діяння, які посягають на статево свободу та недоторканість потерпілої особи, вчинені суб'єктом кримінального правопорушення [1]. Особливо небезпечною формою таких правопорушень є явище домашнього насильства, **оскільки воно має низку кримінально-правових особливостей та соціально небезпечних наслідків**. Домашнє насильство є небезпечною соціальною проблемою, яка має суттєві наслідки для жертв, їхніх родин та суспільства загалом. В Україні після ухвалення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у 2018 році проблема домашнього насильства стала більш відкритою для обговорення. Проте багато питань щодо захисту потерпілих та ефективності правових механізмів залишаються невирішеними, що робить цю тему надзвичайно актуальною.

Для кращого розуміння варто визначитися з терміном «домашнє насильство», під яким розуміється діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи

теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають однією сім'єю, але не перебувають у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2].

Попри міжнародні зусилля та впровадження правових механізмів захисту насильство залишається одним із найбільш небезпечних викликів для глобальної спільноти, загрожуючи безпеці, свободі та правам людини. За даними Офісу Генерального прокурора за 2024 рік було зафіксовано 2777 кримінальних проваджень про домашнє насильство. У 76 % випадках за допомогою звертаються жінки, однак останнім часом побільшало звернень про домашнє насильство щодо літніх людей, і наразі кожне третє звернення стосується саме цієї категорії потерпілих [3].

Основними нормами, що визначають відповідальність за такі діяння, є статті 152–156 Кримінального кодексу України, **а також ст. 126¹, що стосується домашнього насильства**. Вони передбачають кримінальну відповідальність за зґвалтування, сексуальне насильство, примушування до статевого акту, вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, розбещення неповнолітніх та домагання дитини для сексуальних цілей [3].

Домашнє насильство – це особливо небезпечний злочин, який завдає глибокі травми, що залишаються на все життя. Воно посягає на основоположні права людини – честь, гідність та свободу, які гарантовані Конституцією України. Таке правопорушення руйнує фізичне та психічне здоров'я потерпілої особи та призводить до небезпечних наслідків, таких як втрата довіри, поява страху та порушення нормальних міжособистісних відносин.

На національному та міжнародному рівнях домашнє насильство розглядається як небезпечне порушення прав людини, яке супроводжується відповідними заходами щодо кривдника. Постраждалі від насильства також захищені численними нормативно-правовими актами. Зокрема, у статті 5 Загальної декларації прав людини зазначено, що жодна особа не може бути піддана катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [4].

Справу про знуцання над дружиною у присутності малолітніх дітей можна розглянути як показовий приклад домашнього насильства, що призвело до серйозних наслідків. Зокрема, 37-річний житель Чернівців визнаний винним у системному домашньому насильстві (ст. 126-1 КК України). Перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, систематично ображав нецензурними висловлюваннями свою дружину, залякував,

принижував та погрожував їй фізичною розправою у присутності дітей, незважаючи на попередні судимості за подібні злочини. Чоловіка засуджено до 2 років позбавлення волі [5].

Проблема домашнього насильства в Україні та у світі є однією з найскладніших соціальних і правових проблем, що потребують комплексного підходу для її вирішення. Дослідження кримінальних правопорушень проти статевої свободи в умовах домашнього насильства показує, що ця категорія злочинів носить системний характер і становить особливу суспільну небезпеку. Аналіз положень Кримінального кодексу України (152-156, 126¹) свідчить, що законодавство містить усі необхідні склади злочинів у сфері статевої свободи та недоторканості, однак їх ефективне застосування в умовах домашнього насильства ускладнюється низкою практичних проблем.

Вирішення проблеми домашнього насильства вимагає балансування між захистом прав громадян, інтересами суспільства та забезпеченням державної безпеки. Комплексний підхід, що враховує всі ці аспекти, є ключем до ефективної протидії насильству і створення безпечного та справедливого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=6>
2. Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознакою статі. *Національна соціальна сервісна служба України*. URL: <https://nssu.gov.ua/domashnye-nasilstvo>
3. У кожному третьому випадку від домашнього насильства страждають літні люди. *Опендатабот*. 2024. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-elders>
4. Загальна декларація прав людини : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 груд. 1948 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
5. Слідчі поліції повідомили про підозру жителю Чернівців у вчиненні домашнього насильства відносно цивільної дружини. *Головне управління Національної поліції в Чернівецькій області*. URL: <https://cv.npu.gov.ua/news/slidchi-politsii-povidomyly-pro-pidozru-zhyteliu-chernivtsiv-u-vchynenni-domashnoho-nasylstva-vidnosno-tsyvilnoi-druzhyny>

*Єлизавета Строкоус,
студентка II курсу факультету
міжнародної торгівлі та права,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:
*Ганна Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕВТАНАЗІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ

Правове регулювання евтаназії залишається невизначеним. Адже думки багатьох науковців, лікарів та пересічних громадян різних держав розділилися: хтось висловлюється позитивно, а хтось різко негативно, тому однастайності в цьому питанні немає. З боку деяких держав світу, що не підтримують такий спосіб припинення людського життя, виникає припущення, чи не порушується загальнолюдське право на життя та чи не зміщується пріоритет цінності людського життя, а тому це потребує більш глибокого дослідження з боку світової спільноти.

Для України правове регулювання евтаназії кримінально-правовими засобами вирішено і кваліфіковано за статтею 115 КК України як умисне вбивство [1]. Життя людини являє собою основоположний об'єкт кримінально-правової охорони. Легалізація евтаназії також зумовлює переоцінку моральних та етичних цінностей у суспільстві, суперечки з боку релігійних конфесій, оскільки маніпуляція не відповідає принципам та звичаям віросповідань.

Поняття «евтаназії» вперше ввів у термінологію видатний англійський вчений та філософ Френсіс Бекон у розумінні легкої безболісної смерті, чим воно і є [2]. Сучасний світ термін «евтаназія» трактує так, що це певний акт припинення життя, який може проявлятися в добровільній або недобровільній формі за допомогою лікарського активного чи пасивного втручання залежно від стану, в якому перебуває тяжко хвора людина, такі дії: допомагають полегшити та припинити страждання хворого пацієнта [2]. Активна форма евтаназії охоплює пряме втручання медичного працівника, тобто введення самим лікарем спеціального

препарату, що припиняє життя помираючого пацієнта. Своєю чергою, роль лікаря в пасивній формі евтаназії полягає лише в наданні певного препарату чи ліків у смертельній дозі для зупинки життя пацієнта. Звісно, що така процедура неможлива без чітко закріпленого дозволу в законодавстві країни, де така процедура відбуватиметься. Важливо зазначити, що евтаназія дозволена не в усьому світі, а країни, де процедура є легалізованою, швидше виняток, ніж постійна практика.

Яскравим прикладом, де вперше легалізували евтаназію, є Нідерланди. Ще до 2002 року евтаназія була криміналізована, і такі дії кваліфікувалися як сприяння самогубству або вбивство. В країні допускається проведення будь-якого виду евтаназії, навіть дитячої, без притягнення до відповідальності лікаря. В Нідерландах за 2024 рік кількість людей, що вдалися до укорочення життя шляхом асистованого суїциду, склала 9,958 осіб [3].

В Україні проведення будь-якої форми евтаназії суворо карається законодавством, зокрема в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» йдеться, що медичним працівникам заборонено проводити евтаназію – навмисне прискорення смерті або вбивство невиліковно хворого з метою припинення його страждань [4]. Порухення норм такого закону тягне за собою кримінальну відповідальність за частиною 1 статті 115 Кримінального кодексу України – просте умисне вбивство [1]. Навіть добровільне прохання на припинення власного життя не задовольняється законодавцем та підкріплюється в Цивільному кодексі України ч. 4 ст. 281 [5]. Як наслідок, будь-які дії з боку медичного працівника у сприянні вчиненню самогубства пацієнта з тяжким діагнозом, навіть з мотиву співчуття або з благонадійних намірів допомогти, категорично заборонені та регулюються Цивільним кодексом України.

Незважаючи на те, що в Україні де-юре евтаназія заборонена, де-факто на практиці у 2018 році одного військовослужбовця за його попереднім добровільним проханням лікарі відключили від апарату штучного дихання через відмову внутрішніх органів [6].

Неодноразово створювалися петиції до Президента України про легалізацію евтаназії, але такі петиції так і не набрали достатню кількість підписів для розгляду Президентом надалі [7]. Порухення питання легалізації евтаназії намагалися запровадити народні депутати України, зокрема Гео Лерос повідомляв про початок розробки законопроекту, але в подальшому це питання залишилося нерозглянутим [8].

Незважаючи на відсутність легалізації евтаназії, в Україні поступово почала розвиватися практика паліативної допомоги як запропонована

альтернатива, що не кваліфікується як злочин, а вирішується шляхом максимального полегшення та допомоги при останній стадії тяжкої хвороби. Суть паліативної допомоги проявляється в особливому підході піклування про невиліковно хворих пацієнтів: сукупність психологічної, соціальної, медичної та духовної допомоги.

Отже, в Україні питання евтаназії – це юридична дилема, що потребує комплексного підходу для вирішення моральних, етичних та правових аспектів. Право на життя, право на гідність, право на повагу до гідності та волі важко хворих – це відповідальність держави перед суспільством. На нашу думку, питання евтаназії ще не вирішено та залишається відкритим, потребує більшого суспільного розголосу, а також всебічного розвитку паліативної допомоги. На даному етапі така ситуація викликає питання: де провести чіткий поділ між проявом гуманності та проявом кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Евтаназія. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Евтаназія>
3. Euthanasia deaths increase in Netherlands. *The Guardian*. 2025. URL: <https://www.theguardian.com/society/2025/mar/24/euthanasia-death-increase-netherlands>
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листоп. 1992 р. № 2801-XII. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#n397>
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Перший випадок евтаназії в Україні? *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/news/pershiy-vipadok-evtanaziji-v-ukrajini-u-kijivskomu-gospitali-viyskoviy-bilshene-zmig-borotis-za-zhittya--536586.html>
7. Про розгляд питання про евтаназію : електронна петиція до Президента України № 22/080086-еп від 17 груд. 2019 р. *Електронні петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/80086>
8. Легалізація евтаназії: Лерос не подав відповідний законопроект. *Слово і діло*. 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/01/novyna/polityka/lehalizacziya-evtanaziyi-leros-ne-podav-vidpovidnyj-zakonoprojekt>

*Дмитро Ткаченко,
студент III курсу спеціальності 081 Право,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*Ірина Шило,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Кримінальні правопорушення, спрямовані проти здоров'я особи, належать до категорії злочинів, які мають надзвичайно високий ступінь суспільної небезпечності та характеризуються прямим посяганням на фізичну та психічну цілісність людини. Такі діяння безпосередньо зачіпають основоположні права громадян, що закріплені Конституцією України (далі – КК України), зокрема право на життя, здоров'я та особисту недоторканність. Відповідно до положень Кримінального кодексу України, захист здоров'я особи розглядається в розділі II Особливої частини, де викладено правові норми, що регулюють кримінальну відповідальність за різні форми заподіяння шкоди здоров'ю, включно зі статтями 115–145.

Ці положення законодавства передбачають різні види протиправних посягань, які охоплюють умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, середньої або легкої тяжкості, а також дії, що створюють загрозу життю або здоров'ю потерпілого. Особливе значення мають статті 121, 122 та 125 КК України, які регламентують відповідальність за заподіяння тяжких, середніх і легких тілесних ушкоджень. Крім того, законодавець виділяє такі злочини, як побої, катування, доведення особи до самогубства та погрози вбивством, що відображено у статтях 120, 126, 127 та 129 КК України, а також зараження венеричними хворобами чи ВІЛ, передбачене статтями 130 та 130-1 [3].

Кримінально-правова характеристика цих діянь базується на встановленні об'єктивної та суб'єктивної сторін злочину. Об'єктивна сторона включає безпосереднє заподіяння шкоди або створення загрози для

здоров'я потерпілого, а суб'єктивна сторона визначається психічним ставленням особи до свого діяння, його мотивами, цілями та ступенем умислу. Наприклад, умисне тяжке тілесне ушкодження передбачає дії, що призводять до серйозних наслідків для потерпілого, таких як інвалідність або стійка втрата працездатності, що відображено в практиці застосування статті 121 КК України [4, с. 479].

Особливістю злочинів проти здоров'я є їх різноманітність та багатофакторність проявів. Такі правопорушення можуть мати як активну форму у вигляді фізичних дій, так і пасивну форму – у вигляді бездіяльності, що спричиняє шкоду. Наприклад, ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, може кваліфікуватися як злочин із застосуванням норм відповідних статей КК України. Окрім того, злочини можуть бути вчинені з прямим або непрямим умислом, а іноді – з необережності, що суттєво впливає на визначення міри кримінальної відповідальності [1, с. 66].

Важливим аспектом кримінально-правової кваліфікації є встановлення ступеня тяжкості спричиненої шкоди. Законодавець диференціює правопорушення за наслідками для здоров'я потерпілого, що визначає різні види покарань, передбачених Кримінальним кодексом. Так, тяжкі тілесні ушкодження тягнуть за собою суворіші кримінальні санкції, включно з позбавленням волі на тривалий строк, тоді як менш тяжкі форми, такі як побої, караються менш суворо, але не менше законодавчо передбаченого штрафу чи обмеження волі [2, с. 118].

Кваліфікація злочинів проти здоров'я потребує врахування обставин, що можуть пом'якшувати або обтяжувати відповідальність. До пом'якшуючих факторів належать добровільне відшкодування шкоди, щире каяття та дії в стані афекту, що відображено у судовій практиці. Обтяжуючими обставинами є застосування насильства щодо неповнолітніх, групові злочини або повторні порушення, що законодавець чітко закріпив у статтях Особливої частини КК України. Суспільна небезпечність цих злочинів зумовлює активну увагу держави до їх запобігання та переслідування. Законодавство постійно удосконалюється з метою ефективного реагування на нові форми посягань на здоров'я, а органи прокуратури, поліція та судова система забезпечують реальне застосування норм кримінального права. Практика показує, що ефективний контроль за злочинами проти здоров'я потребує комплексного підходу, що включає превентивні заходи та правове виховання населення.

Кримінальні правопорушення проти здоров'я особи становлять особливо суспільно небезпечні діяння, що потребують детальної правової оцінки та комплексного підходу до їх запобігання. Вони зачіпають

фундаментальні права людини, а їх правова регламентація в Кримінальному кодексі України дозволяє забезпечити справедливу відповідальність та адекватне покарання за заподіяну шкоду [5, с. 37].

Отже, правове регулювання злочинів проти здоров'я людини є невід'ємною частиною системи кримінального права України. Воно покликане захищати життя, здоров'я та фізичну недоторканність громадян, забезпечувати верховенство закону та гарантувати дотримання принципів законності, справедливості і пропорційності кримінальної відповідальності, що є основою правової держави.

Список використаних джерел:

1. Копилов Е. В., Слабких З. А., Пащенко О. О. Застосування кримінального аналізу підрозділами національної поліції України у протидії злочинності. *Colloquium-journal*. 2023. № 29 (188). С. 65–67.

2. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій. Чернівці, 2022. 319 с.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Хорошун Д. В. До питання використання спеціальних психіатричних і психологічних знань під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи. *Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 24 листоп. 2023 р.). Кам'янець-Подільський : ХНУВС, 2023. С. 478–481.

5. Хорошун Д. В. Наукове забезпечення проблематики використання психіатричних знань під час розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи. 2023. С. 64.

УДК 343.211 : 340.134

В'ячеслав Туляков,

професор кафедри кримінального права,

доктор юридичних наук, професор,

суддя ad hoc Європейського суду з прав людини,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

заслужений діяч науки і техніки України,

Національний університет «Одеська юридична академія»,

м. Одеса, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2716-7244>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ІНФЛЯЦІЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кримінальне право XXI століття працює в багатошаровому нормативному середовищі, де державний суверенітет, наднаціональні зо-

бов'язання з прав людини та інтуїтивні очікування справедливості співіснують і часто стикаються [1]. Як зазначає В. Грищук, кримінальне право функціонує як соціальна цінність, легітимність якої залежить від його здатності балансувати захист індивідуальних прав із потребами колективної безпеки, залишаючись при цьому чутливим до суспільних змін [2].

Ці тези розглядають яким чином темпоральний перетин матеріальних, суб'єктивних та інтуїтивних вимірів кримінальної політики та динаміки злочинності доповнюють одне одного.

Ми стверджуємо, що легітимність кримінальної політики залежить від ефективної гармонізації концептів злочинність-караність через те, що можна назвати «креативним розвитком: методологічним підходом, адаптованим із теорії творчого руйнування Шумпетера [3] і нещодавно формалізованим лауреатами Нобелівської премії у галузі економіки (2025), які наголошують на безперервному оновленні через інновації при збереженні гуманістичних основ [3]. Джоел Мокір, Філіпу Агіон та Пітер Говіт отримали академічну нагороду за пояснення економічного зростання, зумовленого інноваціями: половину премії отримав Мокір «за визначення передумов для сталого зростання завдяки технологічному прогресу», а іншу – Агіон і Говітт «за теорію сталого зростання через творче руйнування» [4].

Перехідні контексти, такі як трансформація України на тлі збройної агресії, конституційна реформа та європейська інтеграція, створюють унікальні умови, в яких адаптація кримінального права до криз, суспільної травми та стрімко змінюваних реалій стає дуже помітною. Методологія креативного девелопменту стверджує, що кримінальне право та кримінологічна політика мають функціонувати як відкриті системи, що приймають інтелектуальні та технологічні інновації – від відновлювальної юстиції до цифрової криміналістики та регулювання нових ризиків у ШІ та біотехнологіях [5]. Знищення застарілих норм, включно з доктринами імунітету, слугує передумовою для оновлення Йозеф Шумпетер (до речі, професор Черновицького університету) свого часу сформулював концепт творчої руйнації як універсальний механізм оновлення складних систем: застарілі, перевантажені або фактично нефункціональні інститути мають природно відмерти, щоб звільнити простір для нових, життєздатніших структур. На його думку, занепад – не збій, а необхідна фаза розвитку. Штучна підтримка нежиттєздатних механізмів лише виснажує ресурси, створює хибні стимули й блокує можливості для адаптації. Після Першої світової в Австрії його за це сильно не полюбили...

Але у 2025 році Нобелівська премія з економіки була присуджена Джоелю Мокіру, Філіпу Агіону та Пітеру Говіту за пояснення економічного зростання, зумовленого інноваціями. Ця нагорода фактично закріпила теоретичний фундамент, який може бути адаптованим не лише до економічних, а й до правових систем, що потребують динамічного оновлення без втрати гуманістичних засад.

Так, вважається, що цей креативний девелопменталізм впертих послідовників Шумпетера несе згубні наслідки для економіки часів війни. Але логіка Шумпетера, Аарона і Говіта, хоч і народжена в економічній теорії, напрочуд продуктивно застосовується до правових систем.

Теорія творчої руйнації пояснює, що системи, які втратили функціональність, не варто штучно підтримувати: застарілі інститути повинні мати змогу природно занепасти, щоб звільнити простір для нових, більш адаптивних форм.

Кримінальне право також циклічне: норми, ефективні в мирний час, можуть виявитися інституційно неоперабельними у період війни, мобілізації та екстремального навантаження на воєнну адміністрацію. Коли держава продовжує зберігати норми, які вона фактично неспроможна виконати, це призводить до кримінально-правової інфляції: різкого зростання формальних кримінальних подій без відповідної реакції системи правосуддя.

Кримінально-правова інфляція: це явище масової реєстрації кримінальних проваджень за певними статтями КК без пропорційного збільшення розслідувань та засуджень, що формально збільшує статистику злочинності, але не відображає фактичної невідворотності кримінальної відповідальності. Воно зумовлене адміністративним чи політичним тиском, автоматизацією реєстрацій, низькою доказовою базою та широким застосуванням альтернативних або пом'якшувальних санкцій. Наслідки включають спотворення показників правозастосування, підвищення бюрократичного навантаження та зниження ефективності правосуддя. Тобто у праві цей механізм проявляється тоді, коли кримінальна норма формально існує, але масовидність та латентність правопорушень веде до того, що держава не може забезпечити її реальне застосування.

Кримінальна політика під час війни демонструє таку циклічність: норми, ефективні в мирний час, стають інституційно непрацездатними, а їхнє зберігання породжує інфляцію криміналізації: масовий облік правопорушень, які система не здатна опрацювати. Кейс самовільного залишення військової частини (СЗЧ) є класичною ілюстрацією. За даними Opendatabot за січень-жовтень 2025 року, було обліковано 161

461 факт СЗЧ, але підозру вручено лише 9 259 особам, а до суду направлено 7 692 справи, тобто менше 5 % від загального обсягу. Ця величезна різниця свідчить про те, що система не справляється з криміналізацією в повному обсязі: більшість випадків залишаються «мертвими» провадженнями без реального переслідування.

Законодавча конструкція (стаття 407 Кримінального кодексу України) поглиблює цю кризу: низький поріг криміналізації, особливо в умовах воєнного стану, призводить до того, що майже всі випадки СЗЧ можуть підпадати під найтяжчу відповідальність (5–10 років), навіть якщо вони пов'язані з неорганізованими бойовими переміщеннями, психологічним виснаженням або втратою зв'язку. Інституційні ресурси держави явно не відповідають обсягу цих епізодів.

Водночас влада активно намагається знайти баланс. Верховна Рада ухвалила зміни до ст. 401, якими ввела можливість спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за перше СЗЧ (ст. 407) або дезертирство (ст. 408), за умови добровільного звернення військово-службовця з клопотанням про повернення, письмової згоди командира та відсутності тяжких наслідків. У квітні 2025 року Міноборони спростило процедуру повернення: запроваджено «гарячі лінії» та консультації, що дало змогу повернути тисячі військових без суду. Але, за словами експертів, лише 20–30 % клопотань задовольняються через бюрократичні перепони, відмови командирів чи недовіру. Попри це, вже є законопроект № 13260, котрий пропонує скасування ч. 5 ст. 401 КК (звільнення для першого СЗЧ/дезертирства), підвищення мінімальних строків ч. 5 статті 407 до 7 років та заборону «ротації через СЗЧ». Закон перебуває на розгляді, і його ухвалення може змінити баланс відповідальності, але експерти попереджають, що надмірне посилення може стимулювати підпільні ухилення.

Оцінка таких державних зусиль через оперативну призму показує, що декриміналізація 2024 року – це успіх у гуманізації: юридичний «пряник» стимулював тисячі повернень, але її реалізація натомість виявилася обмеженою через складнощі в судовій практиці й відсутність довіри. У 2025 році акцент зміщено на пошук балансу: пом'якшення для «першопрохідців» та жорсткість для повторників. Проте без системних змін, наприклад, запровадження ротацій, психологічної підтримки, оновлення підходу до ст. 407 КК, політика ризикує продовжувати продукувати «мішок мертвих проваджень» замість реального правозастосування.

За відкритими даними спостерігається явна тенденція «інфляції» кримінальних проваджень у низці категорій інших кримінальних

правопорушень, зокрема, як вважають, це стосується шахрайства (ст. 190), корупційних злочинів (ст. 368–370) та економічних правопорушень (ст. 212).

За ст. 190 ККУ (шахрайство) у 2023 році було відкрито 82 609 кримінальних проваджень – історичний максимум за 11 років. У 2024 їх кількість знизилася до близько 65 тисяч, а за перші 8 місяців 2025 року зафіксовано понад 35 тисяч проваджень. До суду доходить приблизно 21–24 % справ, що свідчить про масовість реєстрацій і часткову нерезультативність, класичний прояв інфляції проваджень. Наприклад, у 2024 році до суду направили 7,6 тисяч справ (21 % від загальної кількості). Щодо корупційних злочинів, то за даними НАЗК у 2023 році обліковано 10 887 корупційних і пов’язаних із корупцією кримінальних правопорушень. З них 4290 проваджень направлено до суду, переважно з обвинувальними актами. За 2024 рік частка вироків висока: засуджено 2195 осіб, що становить близько 80 % від усіх обвинувачених, що не зовсім підтверджує уявлення про надзвичайно низький рівень засудження (10 %). Щодо економічних злочинів (зокрема, ст. 212 КК – ухилення від сплати податків), достовірної статистики щодо масової «недоцільності» вироків у публічних джерелах немає. Ці злочини характеризуються високою доказовою складністю та певним ризиком використання кримінальних проваджень у політичних чи адміністративних цілях, але статистичні дані про системні проблеми з вирокami відсутні у відкритих джерелах.

Основними факторами кримінально-правової інфляції виступають автоматична реєстрація ЄРДР, масові звернення у період воєнного стану, часткова призупиненість справ через мобілізацію та перевантаженість судів, що призводить до того, що значна частина справ не доходить до рішення або вирішується альтернативними санкціями (штрафи, примирення, малозначність).

Індикаторами кримінально-правової інфляції мають бути:

- системні диспропорції між кількістю зареєстрованих кримінальних проваджень та реальною кількістю вироків або обвинувачень;
- масова автоматизована реєстрація справ без попередньої оцінки доказової бази;
- політичний або адміністративний тиск на правоохоронні органи, що призводить до формального застосування статей КК із сумнівним складом злочину (замовні справи);
- низька доказова база, що часто спричиняє закриття справ через відсутність складу чи недостатність доказів, особливо у випадках цифрових або фінансових транзакцій;

- широке застосування альтернативних або пом'якшувальних санкцій (примирення, штрафи, амністії, умовні вироки);
- призначення покарання за угодами, що формально фіксує кримінальну відповідальність, але не реалізує її фактично;
- системна перевантаженість судової системи, що призводить до затримок, призупинень справ через воєнний стан або мобілізацію та низького темпу винесення рішень;
- статистична диспропорція між ростом реєстрацій і кількістю вироків, що спотворює показники ефективності правосуддя і формально збільшує статистику боротьби зі злочинністю, не відображаючи реальної ситуації з притягненням до кримінальної відповідальності.

Тенденція зберігається: провадження ростуть швидше, ніж вироки, але рівень засудження залежить від категорії злочину; для корупційних справ частка вироків залишається високою, для шахрайства нижча, для економічних злочинів менш визначена через специфіку доказування. Підсумок: масові реєстрації з частковою ефективністю судових рішень справді спостерігаються, але гіпотеза про 10 % засуджень для всіх «інфляційних» статей потребує корекції на основі не тільки відкритих джерел, а й віктимізаційних очікувань.

Хоча ж є ще «наркотичні» правопорушення без жертв...

Отже, кримінальна політика повинна бути не просто гнучкою й контекстуально чутливою, ілюструючи саме тиск між прагненням законодавців зм'якшити відповідальність та потребою зберігати справедливість і дисципліну. Вона повинна відображувати рівень кримінально-правової інфляції та реагувати на нього.

Список використаних джерел:

1. Tuliakov V. O. Transnational Criminal Law, Sovereignty and International Justice: Harmonization Challenges and Policy Evolution. *International Annals of Criminology*. 2025. № 1–23. 23 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/cri.2025.10076>. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30909>
2. Грищук В. К. Кримінальне право як соціальна цінність. *Право України*. 2017. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2017_2_6
3. Schumpeter J. A. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York : Harper & Brothers, 1942. 381 p. URL: <https://archive.org/details/capitalismsocial00schu>
4. The Nobel Prize in Economic Sciences 2025 : press release. *The Nobel Prize*. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2025/press-release/>
5. Туляков В. О. Теорія кримінальної законотворчості: перспективи новітніх підходів. *Теоретичні аспекти кримінальної юриспруденції* : монографія ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Юридична література, 2016. 328 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30467>

Софія Цибульська,
*студентка III курсу спеціальності «Право»,
ЗВО «Університет Короля Данила»*

Науковий керівник:
Олександр Загурський,
*доцент кафедри права та публічного управління,
кандидат юридичних наук, доцент,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0797-8864>*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що запроваджується в Україні чи в окремих її місцевостях у разі збройної агресії або загрози нападу, який надає органам влади та військовому командуванню додаткові повноваження для відсічі агресії й передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод. Тому початок нового акту військової агресії РФ проти України 24 лютого 2022 року, який і став приводом для введення особливого правового режиму на всій території держави, поза всяким сумнівом вплинув на роботу державних органів України. Згідно з Конституцією України (ст. 121) та Законом України «Про прокуратуру», прокуратура виконує функції підтримання публічного обвинувачення в суді, організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, нагляду за дотриманням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування, а також представництва інтересів держави в суді у виключних випадках.

В умовах воєнного стану прокуратура отримує розширені повноваження для забезпечення законності та правопорядку. Зокрема, збільшується обсяг нагляду за досудовим розслідуванням, особливо у справах, пов'язаних з національною безпекою, колабораціонізмом та воєнними злочинами. Це включає спрощені процедури прийняття рішень, обмеження доступу до інформації для збереження державної таємниці та посилений контроль за діями органів досудового розслідування. У 2025 році прокуратура активно залучена до розслідування

злочинів проти довкілля, спричинених військовими діями, як-от забруднення територій через обстріли. На сьогодні задокументовано понад 170 тисяч військових злочинів, вчинених представниками держави-агресора, що є найбільшим викликом для системи правосуддя. За даними ОГП, за січень-серпень 2025 року зареєстровано понад 187 тисяч військових злочинів, з яких понад 15 тисяч цивільних осіб загинуло, включаючи 640 дітей (станом на 31 липня 2025). Такі зміни спрямовані на оперативне реагування на загрози, але вимагають балансу з принципами верховенства права. Наприклад, якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР, прокурор має можливість прийняти рішення про початок досудового розслідування у вигляді постанови; якщо відсутня можливість виносити постанови на офіційному бланку, він може створити її в електронній формі з електронним підписом. За відсутності об'єктивної можливості завершити досудове розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом, прокурор має право зупинити строк досудового розслідування [1; 2; 3].

Публічне обвинувачення як функція прокурора набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, оскільки забезпечує підтримання правопорядку та захист інтересів держави в суді. Воєнний стан впливає на процедуру підтримання публічного обвинувачення, зокрема через зміни територіальної юрисдикції судів. Згідно з нормами Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Вища рада правосуддя (або Голова Верховного Суду) може змінити територіальну підсудність справ, передаючи їх до найближчого суду, що впливає на взаємодію прокуратури та суду. Це вимагає від прокурора адаптації до нових умов, зокрема направлення обвинувального акта за новою юрисдикцією та участь у судових засіданнях у режимі відеоконференцій з міркувань безпеки. Актуальність полягає в тому, що воєнний стан створює умови для зловживань, таких як оціночне поняття «відсутність об'єктивної можливості», що може призвести до зниження рівня розкриття правопорушень. У 2024–2025 роках прокуратура фокусується на підтриманні обвинувачення в справах про військові злочини (понад 170 тис. проваджень на серпень 2025), де прокурори забезпечують швидкий розгляд, часто в спрощеному порядку. Це підкреслює роль прокурора в балансуванні оперативності та прав людини, як зазначається в звітах ОГП. Крім того, зміни в КПК дозволяють прокурору звертатися з клопотанням про скасування запобіжного заходу для підозрюваних, які бажають проходити військову службу, що додає навантаження на підтримання обвинувачення [4].

Прокуратура є координатором у забезпеченні правопорядку, взаємодіючи з СБУ, Національною поліцією, Збройними силами та органами місцевого самоврядування. Координаційна діяльність включає проведення спільних нарад, обмін інформацією та контроль за виконанням законів у сфері оборони. У 2025 році це проявляється в протидії корупції та колабораціонізму, де прокуратура організовує міжвідомчі групи для ефективного розслідування. Законопроект про внесення змін до Закону «Про прокуратуру» (2025 рік) передбачає підвищення ефективності такої взаємодії, включаючи цифровізацію для швидкого обміну даними. Це сприяє інтеграції прокуратури в систему національної безпеки, де публічне обвинувачення координується з превентивними заходами.

Серед викликів – обмеженість ресурсів, ризики для прокурорів у зонах бойових дій та необхідність адаптації до цифрових загроз. Практика 2025 року показує потребу в посиленні антикорупційного контролю в прокуратурі, як зазначає НАЗК. Актуальність публічного обвинувачення проявляється в балансі між оперативністю та дотриманням прав людини: надмірне використання спрощених процедур може призводити до порушень, як у справах про державну зраду. Законодавчі прогалини, такі як зловживання оціночними поняттями, вимагають реформ для уникнення зниження ефективності обвинувачення [5].

Таким чином, діяльність прокуратури в умовах воєнного стану характеризується розширенням повноважень, посиленням координаційної ролі та фокусом на протидії воєнним злочинам. Ці зміни є тимчасовими та спрямованими на захист національної безпеки, але вимагають суворого дотримання принципів законності та прав людини. Перспективи удосконалення включають подальше реформування законодавства, посилення міжнародного співробітництва та підвищення професійності прокурорів. У підсумку, прокуратура відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку та відновленні справедливості в поствоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Особливості реалізації правозахисної діяльності органів прокуратури в умовах воєнного стану. *Електронний репозитарій НУ «Одеська юридична академія»*. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/a0d34765-25f4-4cea-8dfe-fbd6010033de>
2. Понад 170 тисяч воєнних злочинів: Офіс Генерального прокурора окреслив масштаби злочинів РФ на зустрічі з міжнародними партнерами. *Офіс Генерального прокурора*. 2025. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/ponad-170-tisyac-vojennix-zlociniv->

ofis-generalnogo-prokurora-okresliv-masstab-zlociniv-rf-na-zustrici-z-miznarodnimi-partnerami

3. З початку вторгнення РФ зафіксовано понад 170 тис. воєнних злочинів, загинуло понад 15 тис. цивільних осіб – Офіс Генпрокурора. *КиївВлада*. URL: <https://kyivvlada.com.ua/news/z-pochatku-vtorgnennya-rf-zafiksovano-ponad-170-tys-voyennyh-zlochyniv-zagynulo-ponad-15-tys-czyvilnyh-osib-ofis-genprokurora/>

4. Статистика кримінальної протиправності : інтерактивна мапа. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://erdr-map.gp.gov.ua/>

5. Приклади воєнних злочинів : офіційний доказовий портал. URL: <https://war-crimes.gov.ua/>

6. Актуальні питання діяльності прокуратури в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2023. № 3. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/3/33.pdf>

7. Особливості діяльності органів прокуратури України в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/download/214/214>

8. Повноваження прокурора як учасника кримінального провадження під час воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/337037>

УДК 343.57 : 343.85 : 355.01 (477)

Валерія Чайко,

*студентка I курсу спеціальності С7 Журналістика,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:

Олена Ситніченко,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,

Державний торговельно-економічний університет,

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9740-0216>

ПРОТИДІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин залишається одним із найбільш гострих викликів як для України, так і для міжнародної спільноти. Її вплив поширюється не лише на кримінально-правову сферу, а й на громадське здоров'я, соціальну стабільність та загальнонаціональну безпеку.

Наркотичні засоби та психотропні речовини – це хімічні сполуки, що впливають на психіку людини, викликаючи зміни свідомості, поведінки та призводячи до формування залежності. Їхній обіг в Україні суворо контролюється державою відповідно до Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [5].

Під незаконним обігом наркотиків розуміють будь-які дії, пов'язані з вирощуванням, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням чи збутом наркотичних або психотропних речовин без відповідного дозволу. Такі дії становлять небезпеку для суспільства, оскільки сприяють поширенню залежності, підвищують рівень злочинності та негативно впливають на громадське здоров'я [6].

Кримінальний кодекс України містить комплекс норм (ст. 305–320), що встановлюють відповідальність за незаконний обіг наркотиків. Зокрема, ст. 307 ККУ передбачає відповідальність за незаконне виготовлення, придбання, перевезення або збут наркотичних засобів, що карається позбавленням волі на строк від 4 до 12 років. Інші статті (308, 309, 310, 311, 313) охоплюють злочини, пов'язані з викраденням наркотичних засобів, вирощуванням нарковмісних рослин, незаконним виготовленням прекурсорів тощо [7].

Починаючи з лютого 2022 року Україна перебуває в стані війни через повномасштабне вторгнення російської федерації. Постійна небезпека, втрати близьких, житла, відсутність стабільності й невизначеність майбутнього формують тривалий стрес, який несе за собою серйозні наслідки; саме тут виникає ризик вживання наркотиків та, як наслідок, вчинення кримінальних правопорушень [1].

За даними Національної поліції України, у 2024 році зафіксовано понад 47 тис. кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків; близько 20 тис. осіб отримали повідомлення про підозру, а до суду скеровано майже 39 тис. кримінальних проваджень [2]. За інформацією Центру громадського здоров'я та Міністерства внутрішніх справ України, в Україні спостерігається тенденція, що наркотична залежність та залучення до незаконного обігу наркотиків значно помолодшали. Все частіше серед споживачів та кур'єрів виявляють неповнолітніх та молодь віком 15–16 років, що зумовлено вільним доступом до речовин через інтернет, війну, тривалим стресом, вимушеним переміщенням та психотравмами [1].

Під час війни в Україні організовані злочинні групи значно активізували наркозбут, використовуючи ослаблений контроль правоохоронців, змінені маршрути доставки та онлайн-платформи. Це спричиняє зростання споживання наркотиків і посилює організовану злочинність, що загрожує соціальній стабільності та безпеці держави в цілому [3].

Ще однією проблемою війни є зростання вживання наркотиків і психоактивних речовин серед українських військових. Постійний стрес, психологічні травми й високе навантаження спонукають частину солдатів використовувати стимулятори для зняття втоми чи страху, що

підвищує ризик залежності та порушень дисципліни. За даними Health Solutions, найпоширенішими є опіоїди та стимулятори, а у 2022–2023 роках майже 6 тис. військових були затримані за вживання алкоголю чи наркотиків. Це підкреслює потребу в посиленій психологічній підтримці та профілактиці залежних поведінок [4].

У сучасних умовах, особливо під час воєнного стану, спостерігається, по-перше, підвищена організованість та технологічність наркотичних злочинів. Злочинці об'єднуються у стійкі групи та активно використовують сучасні технології, зокрема інтернет і соціальні мережі [3]. По-друге, простежується швидке поширення нових психоактивних речовин, що ускладнює їх контроль та створює додаткові ризики для молоді [6]. Також важливо зазначити зростання залученості молоді та студентів до незаконного обігу наркотиків. Це зумовлено психологічною вразливістю, стресовими факторами воєнного часу та доступністю інформації в онлайн-просторі [8]. Окремої уваги потребують проблеми, що виникають у військовому середовищі, оскільки вживання наркотичних засобів негативно впливає на дисципліну та бойову готовність особового складу [2].

Проблематика правозастосування у сфері боротьби з наркотичними злочинами охоплює кілька ключових аспектів. По-перше, це недосконалість законодавчої бази та повільне оновлення переліків психоактивних речовин, що створює прогалини у регулюванні [6]. По-друге, складність доведення умислу на збут ускладнює діяльність правоохоронних органів і судову практику [8]. Значним викликом залишається надмірна криміналізація споживачів наркотиків, що відволікає ресурси від боротьби з організованими групами [3]. Додатковою проблемою є перевантаженість експертних лабораторій, що впливає на строки розслідувань [6]. У сучасних умовах також зростає рівень онлайн-злочинності, зокрема використання криптовалют для збуту й розрахунків, що ускладнює відстеження незаконних операцій [8], залежно від тяжкості правопорушення.

Питання вдосконалення законодавства та підвищення ефективності заходів у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів охоплює кілька важливих напрямів. Доречно виділити необхідність регулярного оновлення переліків наркотичних і психотропних речовин, оскільки їхній ринок швидко змінюється, а поява нових синтетичних сполук потребує оперативного правового реагування [5]. Водночас важливим є модернізація матеріально-технічної бази, зокрема оснащення експертних лабораторій сучасним обладнанням, що дасть змогу забезпечити точність та своєчасність експертиз [6].

Отже, проблема незаконного обігу наркотичних засобів в Україні під час воєнного стану набуває все більш масштабних і комплексних форм. Змінюється структура наркозлочинності: зменшується транзит традиційних наркотиків, але культивується внутрішнє виробництво та збут синтетичних наркотиків. Організовані злочинні групи активно користуються цифровими каналами, що ускладнює роботу правоохоронців.

Зростає внутрішнє споживання, що створює додаткове навантаження на систему охорони здоров'я, соціальні служби та профілактику залежностей. Для ефективної протидії наркозлочинності потрібен комплексний, багаторівневий підхід: оновлення законодавства, оснащення експертних служб, міжнародна співпраця, зміщення акценту з покарання споживачів на боротьбу з каналами збуту та розвиток профілактики, особливо серед молоді.

Список використаних джерел:

1. Горох О. П. Кримінальні правопорушення проти порядку обігу психоактивних речовин : монографія. Київ, 2021. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/654b3477-fefc-4e70-8861-7e8175707841/content>
2. Статистика наркозлочинів за 2024 рік. *Національна поліція України*. 2025. URL: <https://npu.gov.ua/news/natspolitsiia-rezultaty-borotby-z-narkozlochynnistiu-u-2024-rotsi>
3. Звіт про боротьбу з наркозлочинами в умовах війни. *Міністерство внутрішніх справ України*. 2025. URL: https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user-161/НацЗвіт_2025_нарко_алко_ситуації.pdf
4. Дослідження вживання наркотичних речовин серед військовослужбовців. *Health Solutions*. 2023. URL: <https://healthsolutions.ngo/publications/prezentatsiia-doslidzhennia-narkozalezhnist/>
5. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15 лют. 1995 р. № 60/95-ВР. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-вр#Text>
6. Аналітичний звіт про вживання психоактивних речовин в Україні. *Центр громадського здоров'я МОЗ України*. 2024. URL: [https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user92/ЗВІТ_Наркотична_ситуація_в_Україні_\(за_даними_2023_року\).pdf](https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user92/ЗВІТ_Наркотична_ситуація_в_Україні_(за_даними_2023_року).pdf)
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. World Drug Report 2025. *UNODC*. 2025. URL: <https://www.unodc.org/unodc/data-and-analysis/world-drug-report-2025.html>

Діана Чорна,
студентка II курсу факультету
міжнародної торгівлі та права,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник:
Ганна Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Міжнародно-правові механізми захисту прав людини у кримінальному праві України утворюють мережу взаємодіючих елементів, таких як конституційні гарантії, кримінально-процесуальні норми, адміністративно-правові інструменти та державна політика, спрямована на реалізацію міжнародних стандартів. Конституція України проголошує, що права та свободи людини є найвищою соціальною цінністю, та створює основу для того, щоб усі інші акти тлумачилися й застосовувалися з урахуванням їхньої переваги [1].

Кримінальний кодекс України та Кримінально-процесуальний кодекс – це основні закони, за допомогою яких держава не лише карає за злочини, а й захищає права потерпілих та обвинувачених. Усі норми цих кодексів на практиці повинні співвідноситися з міжнародними зобов'язаннями України, зокрема з Європейською конвенцією з прав людини, тому будь-які прогалини в процесуальних гарантіях чи недоліки в розслідуванні кримінальних правочинів проти прав людини створюють ризик для порушення національних зобов'язань.

Державна політика та система захисту прав людини в Україні визначені у стратегічних документах та указах Президента, наприклад Указ Президента «Про Національну стратегію у сфері прав людини», в якому визнано національну стратегію у сфері прав людини та уповноважених суб'єктів з її реалізації [2].

Міжнародно-правові механізми захисту прав людини в кримінальному праві, на жаль, сьогодні стикаються з багатьма суттєвими проблемами. Але сьогодні ми зосередимо свою увагу на примусовій депортації, яка також є міжнародним злочином. Незважаючи на наявність статті 438 у Кримінальному кодексі України, яка передбачає відповідальність за порушення законів і звичаїв війни, фактичне переслідування злочинів, пов'язаних із примусовою депортацією, є складним [3]. По-перше, масові депортації часто кваліфікуються лише як воєнні злочини, хоча їхні наслідки містять також і елементи геноциду та злочинів проти людяності. По-друге, проблематичним залишається доведення умислу та встановлення міжнародних стандартів доказової бази, що вимагає гармонізації національних норм із Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Справедливою є думка Ю. М. Сідоренка, який у своїй статті «Депортація як міжнародний злочин у сучасному міжнародному праві» говорить про те, що саме правильна кваліфікація злочинів проти людяності й воєнних злочинів є ваговою проблемою науки й практики міжнародного кримінального права [4, с. 273].

Для підвищення ефективності захисту необхідно, по-перше, внести зміни до статті 438 Кримінального кодексу України і визначити масову депортацію цивільного населення як окрему форму вини об'єктивної сторони цього складу, що відповідало б статті 7 Римського статуту – злочини проти людяності [5]. По-друге, доцільно прийняти окремий Закон України «Про запобігання та протидію депортації населення в умовах збройної агресії», який би детально прописав механізми фіксації доказів, захисту свідків та взаємодії з Міжнародним кримінальним судом.

Кримінально-правовий захист цивільного населення від масових депортацій вимагає оновлення національного законодавства та його застосування на практиці. Чинні норми, зокрема ст. 438 Кримінального кодексу України, створюють лише загальні підстави для притягнення винних до відповідальності, але не передбачають належної кваліфікації цього злочину як окремого прояву воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Запропонована вище зміна до Кримінального кодексу України та прийняття спеціального закону про запобігання депортації дозволять не лише виконати міжнародні зобов'язання України, закріплені в Конституції та міжнародних договорах, а й створити ефективні інструменти для притягнення до відповідальності військово-політичного керівництва держав-агресорів, що і є ключовим кроком для відновлення справедливості та гарантування захисту прав людини в умовах збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Сідоренко Ю. М. Депортація як міжнародний злочин у сучасному міжнародному праві. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 273–276. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/46.pdf
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду : прийнятий 17 лип. 1998 р. ; ратифікований із заявами Законом № 3909-IX від 21 серп. 2024 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

УДК 343.8

Руслана Ярова,
студентка II курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник:
Ганна Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0652-8493>

НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ У ВОЄННИЙ ЧАС

В умовах воєнного стану незаконне застосування зброї стає все більш поширеним і небезпечним явищем. Збройні конфлікти створюють умови для поширення насильства, порушення невід’ємних прав громадян. Незаконне володіння чи використання зброї під час воєнного стану загрожує життю та здоров’ю людей, посилює небезпеку тяжких злочинів, порушення прав людини та загрозу безпеці держави.

За незаконне поводження зі зброєю встановлюється кримінальна відповідальність за статтею 263 Кримінального кодексу України (далі –

КК України). Кримінальна протиправність визначається такими діями: носіння, зберігання, придбання, передача, збут вогнепальної зброї (за винятком гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв. Частина 3 цієї норми містить заохочувальну норму, що передбачає звільнення від кримінальної відповідальності за добровільну здачу зброї, боєприпасів чи вибухових речовин [1]. Предметом цього правопорушення за частиною 1 є вогнепальна зброя (за винятком гладкоствольної мисливської), бойові припаси, а також вибухові речовини та пристрої. Частина 2, яка охоплює холодну зброю, зокрема кинджали, фінські ножі та кастети, передбачає відповідальність за носіння, виготовлення чи ремонт таких предметів без належного дозволу [1]. Суб'єктом злочину виступає фізична особа, яка досягла встановленого вікового порогу у 16 років. Суб'єктивною стороною є прямий умисел, за яким людина свідомо порушує закон, чітко розуміючи суспільну небезпеку своїх дій [2]. Водночас норма, закріплена у частині 3 статті 263 Кримінального кодексу України, визначає, що добровільна передача зброї до відповідних державних органів звільняє особу від кримінальної відповідальності [1].

У період дії воєнного стану в Україні було запроваджено суттєві зміни у законодавстві, які стосуються кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю. Зокрема, Законом України «Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв» від 24 березня 2022 року внесено зміни, згідно з якими особа, яка добровільно здає зброю, боєприпаси або вибухові пристрої органам влади, звільняється від кримінальної відповідальності [3]. Також Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» передбачає право цивільних осіб, за дотримання відповідних умов, на отримання, зберігання та використання вогнепальної зброї в умовах запровадження воєнного стану [4]. Судова практика свідчить про ефективне використання цих норм: Норми Верховного Суду сформулювали правову позицію щодо цього: особа, яка добровільно передала незаконно збережену зброю, бойові припаси або вибухові речовини, звільняється від кримінальної відповідальності відповідно до статті 263 Кримінального кодексу України [5].

По-перше, такі дії створюють небезпеку для життя і здоров'я громадян. Навіть одна незаконно збережена чи переміщена одиниця зброї здатна стати знаряддям правопорушення чи загострення соціальної напруги. За даними Національної поліції України, у 2023 році було

зафіксовано 4 840 випадків незаконного обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин. У ході вилучень вдалося конфіскувати 5 168 одиниць вогнепальної зброї, серед яких 1 567 автоматів, а також 17 815 гранат і понад 1 800 000 набоїв [6]. По-друге, це сприяє поширенню насильницького злочину, громадської безпеки та призводить до порушення невід'ємних прав громадян. Відповідно до статистики, у 2024 році за статтями 263 та 263-1 Кримінального кодексу України було відкрито 4 700 кримінальних проваджень, що свідчить про масштабність цієї проблеми [7]. По-третє, в умовах повномасштабної війни та значного обсягу зареєстрованої зброї (близько 1,4 мільйона одиниць) питання її нелегального обігу набуває ще більшої гостроти. По-четверте, незаконний обіг зброї тягне численні системні небезпеки: витік з районів бойових дій, нелегальне переправлення через державний кордон, використання у кримінальних злочинах або диверсійних актах. Згідно з даними Управління державної охорони України, лише за перші 11 місяців 2024 року було зафіксовано 458 спроб незаконного переміщення зброї через кордон [8]. По-п'яте, з початком масштабних військових дій на території України суттєво зросли обсяги незаконного обігу вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин, що, своєю чергою, стало каталізатором збільшення кількості насильницьких злочинів. Результати соціологічних досліджень свідчать, що більшість цивільного населення й представників правоохоронних органів виступають проти узагальненої легалізації вогнепальної зброї, тоді як військовослужбовці висловлюють зацікавленість у можливості збереження автоматичної зброї після завершення війни. Запропонована кримінологічна модель регулювання обігу зброї передбачає декілька ключових заходів. Необхідним є ухвалення спеціального закону, який би врегульовував обіг зброї. Доцільним є збереження чинного режиму контролю у період воєнного стану. Необхідним є посилення контролю у військових структурах та впровадження кримінальної відповідальності за порушення норм щодо її зберігання й носіння. Таким чином, можна забезпечити баланс між гарантуванням безпеки громадян, врахуванням інтересів військових та зниженням рівня злочинності в період після завершення війни [9].

Судова практика свідчить про численні випадки притягнення до відповідальності за незаконне поводження зі зброєю. Наприклад, у Сумській області в рамках справи № 591/9019/23 громадянина було обвинувачено у незаконному придбанні й зберіганні пістолета, а також у здійсненні пострілу, який спричинив пошкодження автомобіля [10]. На Чернігівщині у справі № 751/1440/23 суд ухвалив рішення про визнання

обвинуваченого винним у незаконному зберіганні та носінні зброї без відповідного дозволу, визначеного законом. Така ситуація демонструє, що застосування норм статті 263 Кримінального кодексу України є досить поширеним у різних регіонах країни, що ще раз наголошує на важливості дотримання правових вимог щодо обігу зброї [11].

Незаконне поводження зі зброєю під час воєнного стану становить серйозну загрозу як для безпеки окремих громадян, так і для стабільності суспільства загалом. Контроль над обігом зброї відіграє критично важливу роль у забезпеченні державної безпеки, запобіганні злочинам та зменшенні ризику як навмисних, так і випадкових посягань на життя і здоров'я людей. Для ефективного регулювання необхідно поєднувати превентивні заходи, такі як реєстрація, ліцензування та регулярні перевірки, зі швидким реагуванням на правопорушення, у тому числі проведенням слідчих дій і притягненням винних до відповідальності.

Отже, у період воєнного стану контроль над обігом зброї стає важливим для забезпечення безпеки країни та її громадян. Громадяни повинні суворо дотримуватися законів і активно взаємодіяти з державними органами, аби мінімізувати ризики правопорушень у сфері незаконного обігу зброї.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2-341-14>
2. Мармура О. З., Письменський Є. О., Ткачик А. Б. Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї та вибухівки : посібник для підрозділів Національної поліції у схемах. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 15–23. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua>
3. Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв : Закон України від 24 берез. 2022 р. № 2150-IX. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2150-20#Text>
4. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2114-IX. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>
5. Постанова у справі № 461/3474/22 від 7 лют. 2024 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116862887>
6. Незаконний обіг зброї: Нацполіція повідомила, скільки зброї та боеприпасів вилучили 2023 року. *Суспільне Новини*. 2023. URL: <https://suspihne.media/661630-nezakonnij-obig-zbroi-nacpolicia-povidomila-skilki-zbroi-ta-boeprispasiv-vilucili-2023-roku>

7. Поліція цьогоріч відкрила 4,7 тисячі справ щодо незаконного поводження зі зброєю. *Цензор.НЕТ*. 2024. URL: <https://censor.net/ua/news/3521471/mvs-za-rik-vidkryto-4700-sprav-schodo-nezakonnogo-povodjennya-zi-zbrojeju>

8. З початку року митники виявили понад 450 спроб незаконного переміщення зброї через кордон. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3936898-z-pocatku-roku-mitniki-viavili-ponad-450-vipadkiv-nezakonnogo-pere-misenna-zbroi-cerez-kordon.html>

9. Orlov Yu. V., Yashchenko A. M. Firearms control as an element of criminological security in the concept of transitional justice for Ukraine. *Law and Safety*. 2024. Vol. 93. No. 2. Pp. 76–86. URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/803/640>

10. Рішення у справі № 591/9019/23 від 14 черв. 2024 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119726142>

11. Рішення у справі № 751/1440/23 від 4 трав. 2023 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110593275>

Кримінальний процес

УДК 343.1 : 004.8 : 17

Яна Анікієнко,

студентка IV курсу спеціальності 081 Право,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Науковий керівник:

Анна Присяжна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та процесу,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,

м. Хмельницький, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Швидке впровадження штучного інтелекту (ШІ) в різні аспекти нашого життя створює нові проблеми для юристів, особливо у сфері кримінальних розслідувань та судових процесів. Хоча використання ШІ під час досудового слідства має великі можливості для того, щоб зробити розкриття злочинів швидшим та ефективнішим, воно також викликає багато юридичних, етичних та процедурних запитань, які потребують вирішення.

Штучний інтелект (ШІ) – це напрям комп'ютерних наук, що розробляє системи та програми, здатні виконувати завдання, які зазвичай потребують участі людини. До таких завдань належать: розпізнавання

мови, обробка зображень, ухвалення рішень, планування та навчання на основі даних. Основу роботи ШІ становлять алгоритми машинного та глибинного навчання, завдяки яким системи можуть самостійно адаптуватися, удосконалювати свою роботу й навчатися, опрацьовуючи великі обсяги інформації без прямого втручання людини [1, с. 315].

Загалом штучний інтелект вирізняється тим, що він може сам аналізувати свою роботу й навчатися без постійної допомоги людини. Завдяки цьому він набагато краще справляється зі складними завданнями, ніж звичайні програми. Такі можливості дають ШІ змогу покращувати процеси, робити прогнози та навіть створювати нові ідеї.

Дашкевич С. та Семенко Ю. зазначають, що «впровадження технологій штучного інтелекту в різні сфери життя відкриває багато нових можливостей, але водночас ставить перед правовою системою складні виклики, особливо у кримінальному процесі. Використання ШІ під час досудового розслідування справді робить роботу швидшою та ефективнішою, однак разом із цим виникає низка непростих правових, етичних і процедурних питань, які потребують чіткого врегулювання. Також у кримінальному провадженні ключові напрями використання ШІ включають аналіз доказів, автоматизований пошук судової практики, прогнозування рішень суду, генерацію юридичних документів» [2, с. 114].

Варто говорити і про те, що у світі вже існують дієві приклади того, як штучний інтелект може бути врегульований на законодавчому рівні та ефективно застосовуватися під час досудового розслідування. Помітним є досвід США, де законодавство дозволяє використовувати системи ШІ для автоматизованого аналізу комунікацій, зокрема телефонних дзвінків та електронної пошти. Це значно підсилює можливості правоохоронних органів у виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень. Нормативна база США, яка регламентує застосування ШІ для аналізу таких даних, охоплює низку ключових актів, серед яких Electronic Communications Privacy Act (ECPA), Foreign Intelligence Surveillance Act (FISA) та USA PATRIOT Act [3, с. 820]. Таким чином, основним нормативним актом у США, який регулює перехоплення та аналіз електронних комунікацій, є Закон про захист приватності електронних комунікацій (Electronic Communications Privacy Act – ECPA) 1986 року. Він визначає порядок доступу правоохоронних органів до телефонних розмов і електронної пошти під час розслідування злочинів, водночас гарантуючи захист приватності осіб, що беруть участь у таких комунікаціях. Важливо, що отримання доступу до цих даних можливе лише за умови суворого дотримання встановлених законом процедур та обмежень [3, с. 821].

Але, на жаль, у нашій правовій системі вже існують і негативні випадки, коли штучний інтелект повністю виконує роботу за людину. А саме це справа № 559/1470/21 від 21 січня 2025 року, у якій дуже добре видно, що текст написаний не людиною, а згенерований штучним інтелектом, оскільки усі обставини викладені у звичайному художньому стилі. Зокрема, у ньому зазначено «у чоловіка була сім`я, житло, вільний час і допомога по безробіттю від держави. Проте він вживав наркотичні засоби і мав досвід притягнення до кримінальної відповідальності...» [4]. Таким чином, при його прочитанні виникає думка, що це просто дитяча казка, а не реальна судова практика із Єдиного державного реєстру судових рішень. Тобто текст не відповідає офіційно-діловому стилю, який має бути у таких наведених справах. І саме у цьому проявляється основна проблема використання ШІ, оскільки люди не вміють правильно та доречно ним користуватися. Вони намагаються спростити та полегшити собі життя, але не усвідомлюють, які можуть бути від цього наслідки.

На нашу думку, впровадження штучного інтелекту в досудове розслідування супроводжується також значними етичними проблемами, особливо коли мова йде про захист прав людини та дотримання конфіденційності інформації. Зокрема, серед цього можна виділити ризики упередженості алгоритмів ШІ, відсутність чіткої прозорості в процесі прийняття рішень, питання захисту персональних даних, а ще можливе порушення права на справедливий суд. Саме тому надзвичайно важливим є створення етичних стандартів і спеціальних кодексів, які регулюватимуть використання ШІ в наведеній сфері. Тобто ключовими принципами етичного застосування штучного інтелекту є відкритість прийняття рішень, захист конфіденційних даних, а також підзвітність та формування довіри суспільства. Лише за дотримання цих умов можна забезпечити рівновагу між ефективністю новітніх технологій та повагою до основоположних прав і свобод людини.

Гарним прикладом є діяльність Національного комітету з етики для штучного інтелекту в Нідерландах, яка зосереджена на забезпеченні чотирьох фундаментальних принципів використання ШІ: прозорості процесів та рішень, відповідальності за використання технологій, захисту приватності учасників кримінального провадження та побудови довірчих відносин між правоохоронною системою та суспільством [3, с. 822].

Отже, можна зробити висновок, що застосування штучного інтелекту в кримінальному процесі поєднує вагомий інноваційний потенціал із суттєвими правовими та етичними викликами. Тобто ШІ здатний вико-

нувати завдання, що зазвичай потребують участі людини, та підвищувати ефективність досудового розслідування через аналіз великих обсягів даних, прогнозування рішень і автоматизацію процесуальної діяльності. Міжнародний досвід, зокрема США, демонструє важливість чіткого правового регулювання, яке встановлює рівновагу між доступом правоохоронних органів до електронних комунікацій і захистом приватності, як передбачено в таких актах, як ЕСПА, FISA та USA PATRIOT Act. Водночас використання ШІ супроводжується ризиками алгоритмічної упередженості, недостатньої прозорості ухвалення рішень, загрозами для персональних даних та потенційними порушеннями права на справедливий суд, а застосування предиктивної аналітики може посилювати соціальні чи расові диспропорції. Тому ефективне інтегрування ШІ у кримінальний процес можливе лише за умови поєднання технологічних можливостей із належним нормативним та етичним забезпеченням, що включає прозорість, підзвітність, захист приватності та формування довіри суспільства, як показує позитивний досвід Нідерландів, де встановлено відповідні принципи використання ШІ у правоохоронній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Хоменко Р., Кисельов А. Штучний інтелект: найсучасніші можливості штучного інтелекту та кримінальний аналіз. *UNIVERSUM*. 2025. № 21 (червень). С. 314–320.
2. Дашкевич С., Семенко Ю. Використання технологій штучного інтелекту під час захисту клієнта у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 1. С. 114–119.
3. Белов Д., Белова М., Рушак І. Штучний інтелект у досудовому розслідуванні кримінальних справ: окремі питання міжнародної практики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 818–824.
4. Вирок Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 21 січ. 2025 р. у справі № 559/1470/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124632695>

*Даніїл Ащеулов,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник:
Руслан Мельниченко,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
правового забезпечення безпеки бізнесу, адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9562-6983>*

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ: СУЧАСНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Сьогодні майже кожен злочин залишає «цифровий слід». Листування в месенджерах, фотографії в телефоні, історія пошуку в браузері – все це може стати важливим доказом у суді. Метою цих тез є огляд проблем, з якими стикаються слідчі при роботі з такою інформацією.

Головна проблема полягає в тому, що наші закони писалися в час, коли паперові документи були основними. Зараз слідчому часто доводиться мати справу з хмарними сховищами або зашифрованими чатами. Кримінальний процесуальний кодекс України хоч і дозволяє використовувати електронні носії інформації, але не завжди дає чіткі інструкції, як правильно їх вилучати.

Наприклад, для студента очевидно, що електронний файл дуже легко змінити, видалити або скопіювати так, що це буде непомітно. Тому виникає питання: як довести в суді, що скріншот листування справжній, а не зроблений у фотошопі? Або як вилучити смартфон у підозрюваного так, щоб він не встиг заблокувати доступ до даних?

На мою думку, звичайних понять «речовий доказ» або «документ» вже недостатньо для цифрової інформації.

Отже, законодавство України потребує оновлення. Потрібно чіткіше прописати правила роботи з електронними доказами, щоб вони були зрозумілими і простими. Це допоможе уникнути помилок під час розслідування та не дозволить злочинцям уникати відповідальності через технічні нюанси.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Ірина Басиста,
професорка кафедри права імені
академіка УАН о. Івана Луцького,
докторка юридичних наук, професорка,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9707-7386>

КРАЙНІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКРАДЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ТА ЇХ МІЛІТАРИЗАЦІЮ В ОКУПАЦІЇ (ПРОДОВЖЕННЯ ОГЛЯДУ)

«Кремлівська політика примусових депортацій, індоктринації та мілітаризації українських дітей є огидною і демонструє глибину розбещеності, до якої готовий дійти президент Путін, щоб знищити українську мову, культуру та ідентичність...», – цитує заяву міністра закордонних справ Британії Девіда Леммі Detector. Media [1]. Відповідно на тлі даних щодо проведення росією політики викорінення української культурної ідентичності та державності на окупованих росією українських територіях Британія запровадила санкції проти осіб (див. перелік від 5 вересня 2025 року <https://www.gov.uk/government/news/uk-sanctions-actors-forcibly-deporting-indoctrinating-and-militarising-ukrainian-children>), які «здійснюють огидну політику Росії з депортації, індоктринації та мілітаризації українських дітей», про що зазначено в офіційній заяві уряду країни, яку також цитує Detector. Media [1]. Це черговий крок із серії тих, що вже зроблені, йому передували чи паралельно реалізовувалися лише протягом поточного року, такі, як: ухвалення Європейським парламентом резолюції на підтримку повернення українських дітей, яких Росія депортувала або примусово перемістила [2] (серед інших важливих пунктів має місце і такий, що стосується засудження насильницьких дій Росії та співучасті Білорусі у злочинах проти українських дітей [3]); двопартійна резолюція, яка представлена сенаторами США (див. <https://www.grassley.senate.gov/news/news-releases/grassley-klobucharlead-bipartisan-resolution-calling-for-return-of-kidnapped-ukrainian-children-prior-to-any-final-peace-agreement>) із закликом «повернути викрадених Росією українських дітей ще до підписання будь-якої мирної угоди» [4]; спроби викликати до Сенату США посла аби він проінформував про стан справ у цій царині, про що писали українські

новинні ресурси [5], покликаючись на The Hill. Також Меланія Трамп виступила як активна прихильниця повернення дітей [5] тощо. Маємо і крайні з ініціатив Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ) у цій царині та відповідну реакцію ЄСПЛ. Так, 15 квітня поточного року на офіційному сайті представництва Президента України в АРК з'явилося повідомлення, що «Європейський суд з прав людини повідомив уряд рф про заяву № 6719/23, подану УГСПЛ в інтересах десяти українських дітей, вивезених із Криму після окупації півострова у 2014 році. Суд запросив у російської сторони офіційні зауваження, які вона мала надати до 31 липня 2025 року» [6]. «Йдеться про дітей віком від одного до п'яти років, які на момент окупації перебували під опікою держави у дитячих установах. Після встановлення контролю над Кримом російська влада відмовилася повернути дітей Україні, не повідомила про місце їхнього перебування, а згодом їхні профілі з'явилися на російському сайті для всиновлення» [6]. «Довільна зміна громадянства та подальше усиновлення позбавили дітей їхньої соціальної ідентичності як громадян України» [7].

На жаль, не можемо вести мову про якусь конкретну цифру щодо викрадених українських дітей, адже такі дані різняться і в авторських дописах [8; 9; 10], і в офіційних джерелах. Так, ще у квітні 2025 року директорка Bring Kids Back UA Дарія Зарівна, як повідомляло РБК-Україна з посиланням на «Еспресо», вела мову про «щонайменше 744 тисячі українських дітей» [11]. «За оцінками правозахисних організацій, на тимчасово окупованих територіях залишається близько 1,6 млн дітей» [11].

З огляду на викладене, варто підкреслити, що такі примусові депортації мають ще гіршу мету, ніж власну сутність, – це *індоктринація та мілітаризація українських дітей*. «...згідно зі звітами ООН, РФ запровадила російську навчальну програму в школах на тимчасово окупованих територіях та впровадила навчання, яке готує дітей до російської військової служби» [1]. «Викрадення і примусовий призов українських дітей до російської армії вписується в давню політику русифікації, яку проводить керівництво Росії на окупованих українських територіях, яка спрямована на викорінення української культури, ідентичності й державності» [12]. Ба більше, ми практично забуваємо про психологічний стан самих дітей, але ж винесені уроки зі схожих історичних «хрестоматійних» прикладів щодо насильницького переміщення й масового викрадення дітей засвідчують, що «практично всі діти «викрадених поколінь», за даними медичного видання Lancet, живуть із тривалими наслідками пережитого травматичного досвіду в

дитинстві» [13], про що розлого йдеться у матеріалі Олени Куренкової «Масове викрадення дітей – не російський винахід».

Вже підкреслювалося, що за описаної ситуації ще одним проблеском світла у кінці тунелю стала інформація Офісу Генерального прокурора та Національної поліції України від 30 жовтня поточного року щодо повідомлення про підозру «у вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних із залученням неповнолітніх до діяльності військово-патріотичного руху, контрольованого збройними силами РФ, на тимчасово окупованих територіях України» [14] (за ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 438, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 436-2 КК України). Йдеться про всеросійський дитячо-юнацький військово-патріотичний рух «Юнармія» [14]. «Діяльність цієї організації фактично виходить за межі культурно-виховної роботи й використовується як інструмент пропаганди, мобілізації та підготовки майбутніх солдатів» [15], що було підтверджено судово-лінгвістичними та семантико-текстуальними експертизами [15].

Список використаних джерел:

1. Буняк В. Британія ввела санкції проти осіб, які депортують, індоктринують та милітаризують українських дітей. *Детектор медіа*. 03.09.2025. URL: detector.media/infospace/article/243839/2025-09-03-brytaniya-vvela-sanktsii-proty-osib-yaki-deportuyut-indoktrynuuyut-ta-militaryzuyut-ukrainskykh-ditey

2. Гордон Д. Європарламент ухвалив резолюцію щодо повернення українських дітей, яких депортувала Росія. *Детектор медіа*. 08.05.2025. URL: detector.media/infospace/article/240713/2025-05-08-ievroparlament-ukhvalyv-rezolyutsiyu-shchodo-povernennya-ukrainskykh-ditey-yakykh-deportovala-rosiya/

3. Гурковська Н. Європарламент ухвалив резолюцію про викрадених українських дітей: що передбачає документ. *РБК-Україна*. 08.05.2025. URL: rbc.ua/rus/news/evroparlament-uhvaliv-rezolyutsiyu-vikradenih-1746703204.html

4. Гордон Д. Група сенаторів США закликала повернути викрадених Росією українських дітей ще до мирної угоди. *Детектор медіа*. 21.05.2025. URL: detector.media/infospace/article/241080/2025-05-21-grupa-senatoriv-ssha-zaklykala-povernuty-vykradenykh-rosiieyu-ukrainskykh-ditey-shche-do-myrnoi-ugody/

5. Сенатори США вимагають, щоб посол РФ пояснив викрадення українських дітей. *Букви*. 30.10.2025. URL: bukvy.org/senatory-ssha-vymagayut-shhob-posol-rf-poyasnyv-vykradennya-ukrayinskykh-ditej

6. ЄСПЛ розпочав процедуру щодо незаконного усиновлення українських дітей у Криму. *Представництво Президента України в АР Крим*. 15.04.2025. URL: ppu.gov.ua/press-center/yespl-rozpochav-protseduru-shchodo-nezakonnoho-usynovlennia-ukrainskykh-ditey-u-krymu/

7. ЄСПЛ відкрив провадження щодо незаконного усиновлення українських дітей у Криму. *Flot2017*. 16.04.2025. URL: flot2017.com/iespl-vidkryv-provadhennia-shchodo-nezakonnoho-usynovlennia-ukrainskykh-ditej-u-krymu/

8. Basysta I. V., Nazar Y. S., Khatniuk Y. A. Protecting the rights of children and ensuring their safety in the context of war crimes, genocide, aggression and crimes against humanity. *Protecting the rights of children and ensuring their safety in the context of war*

crimes, genocide, aggression and crimes against humanity. Riga : Baltija Publishing, 2022. Pp. 42–78. URL: doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-2

9. Басиста І. В. Насильницька передача українських дітей – акт геноциду чи воєнний злочин? *Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція* : матеріали ІХ (XXII) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 26–27 жовтня 2023 року) / упоряд. І. Б. Газдайка-Василишин. Львів : ЛьвДУВС, 2023. С. 18–64. URL: lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html

10. Басиста І. В. Притягнення Міжнародним кримінальним судом до відповідальності за вчинені та вчинювані міжнародні злочини в Україні, в тому числі щодо дітей (продовження огляду). *Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів* : матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 27 квітня 2023 року). Частина І. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 12–18. URL: doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-1

11. Новіков С. РФ вивезла понад 700 тисяч українських дітей з окупованих територій, – ОП. *РБК-Україна*. 19.04.2025. URL: rbc.ua/rus/news/rf-vivezla-ponad-700-tisyach-ukrayinskih-1745061285.html

12. Розвідка Британії: Кремль розглядає викрадених українських дітей як ресурс для армії. *Радіо Свобода*. 03.09.2025. URL: radiosvoboda.org/a/news-rozvidka-brytanii-ukrainski-dity-rosia/33520737.html

13. Куренкова О. Масове викрадення дітей – не російський винахід. Так робили Німеччина, Аргентина, Австралія – і ось які наслідки цього. *Суспільне Мовлення*. 24.10.2025. URL: suspilne.media/1147078-masove-vikradenna-ditej-ne-rosijskij-vinahid-tak-uze-robili-nimeccina-argentina-avstralia-os-aki-naslidki-cogo

14. Росія милітаризує українських дітей на окупованих територіях: семеро причетних отримали підозри. *Офіс Генерального прокурора*. 30.10.2025. URL: gp.gov.ua/ua/posts/rosiya-militarizuje-ukrayinskix-ditei-na-okupovanix-teritoriyax-semero-pricetnix-otrimali-pidozri

15. Нацполіція викрила керівників осередку «Юнармії» на Донеччині, де росіяни готують солдатів з українських дітей. *Національна поліція України*. 30.10.2025. URL: npu.gov.ua/news/natspolitsiia-vykryla-kerivnykiv-oseredku-iunarmii-na-donechchyni-de-rosiiany-hotuiut-soldativ-z-ukrainskykh-ditei?v=69030fd42efe0

*Ганна Білоус,
студентка I курсу спеціальності 061 Журналістика,
Державний торговельно-економічний університет*
Науковий керівник:
Олена Ситніченко,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9740-0216>

ЦИФРОВИЙ СЛІД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ДОПУСТИМІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

У сучасному інформаційному суспільстві цифровий слід став невід'ємною частиною повсякденного життя. Будь-яка дія в інтернеті – перехід на сайт, використання месенджера чи навігації – залишає інформаційний відбиток, що зберігається на серверах провайдерів, у застосунках або в системних логах пристроїв. Такі дані дедалі активніше застосовуються у кримінальних провадженнях, оскільки здатні підтверджувати або спростовувати обставини, пов'язані з перебуванням особи, її діями чи колом контактів. Водночас юридична природа цифрового сліду залишається дискусійною, а його використання пов'язане з ризиками порушення приватності [1].

Незважаючи на те, що КПК України формально відносить цифрові дані до «документів» та «електронних документів» відповідно до ст. 99 та ст. 100 КПК, таке визначення не враховує технічної специфіки цифрових артефактів. Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний носій, що містить зафіксовані відомості, які можуть бути використані як доказ. Частина 2 цієї статті передбачає, що документом може бути й електронний документ. Вони змінювані, складаються з великої кількості шарів метаданих і можуть існувати у різних формах залежно від способу отримання [2].

Саме тому в науковій літературі пропонується закріпити для них окремий процесуальний статус, що дозволив би чітко розмежувати цифрові та традиційні документи [3]. Додаткову складність створює й те, що в судовій практиці немає єдиного підходу до того, чи вважати

цифровим доказом IP-адресу, дані базових станцій, GPS-треки або серверні журнали, через що рішення судів нерідко різняться [4].

На відміну від матеріальних доказів, цифрові вимагають підтвердження технічної незмінності. Це передбачає використання хеш-сум для фіксації стану файлів, правильне складання протоколів вилучення, застосування сертифікованих інструментів копіювання та детальну експертну фіксацію [5]. Порушення ланцюга збереження (chain of custody) або відсутність технічних підтверджень часто стають підставою для визнання такого доказу недопустимим у суді. Тому сама процедура роботи з цифровими даними є критично важливою та нерідко впливає сильніше, ніж зміст отриманої інформації [6].

Дані геолокації справді можуть мати доказове значення, адже відображають маршрути пересування та періоди перебування у певних місцях. Але їх точність залежить від технічних умов: обмеження GPS, перемикання між базовими станціями, перевантаження мережі або навіть використання одного пристрою кількома користувачами. Через це геолокація може підтвердити лише ймовірність певних дій, а не сам факт, тому потребує зіставлення з іншими видами доказів [1].

Дані з месенджерів, соцмереж чи історії пошуку також не завжди безпосередньо вказують на поведінку конкретної особи. Акаунти можуть зламувати, інформацію – видаляти або підмінювати, а доступ до пристрою нерідко мають кілька людей. Тому цифрова комунікація оцінюється разом із метаданими, IP-адресами, часовими мітками й результатами технічної експертизи, що дозволяє встановити, хто саме діяв у системі [7].

Масовий збір цифрової інформації створює ризик надмірного втручання у приватне життя. Українська судова практика поступово орієнтується на стандарти ЄСПЛ, згідно з якими доступ до таких даних має бути обґрунтованим, пропорційним та здійснюватися лише за рішенням суду, а держава повинна гарантувати мінімізацію шкоди для приватності [8].

Попри значне доказове значення цифрових слідів, вони досі залишаються найменш урегульованими у кримінальному процесі. На практиці це призводить до різного тлумачення їх допустимості та неналежного оформлення під час вилучення. Вирішення проблеми потребує запровадження окремого правового статусу електронних доказів, розроблення чіткої процедури їх отримання та збереження й створення єдиних методичних стандартів для правоохоронців та експертів [6].

Таким чином, цифровий слід уже посідає провідне місце серед джерел інформації у кримінальному процесі. Разом із тим зростає

потреба у високому рівні технічної підготовки фахівців, суворому дотриманні процесуальних вимог та забезпеченні гарантій захисту приватності. Чітке нормативне врегулювання цієї сфери стане запорукою того, що цифрові дані перетворяться на повноцінний, достовірний та юридично стійкий доказовий інструмент.

Список використаних джерел:

1. Використання цифрової інформації в розслідуванні кримінальних правопорушень : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 12 груд. 2022 р. / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) Г. К. Авдеева, М. О. Соколенко ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Лаб. «Використання сучас. досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю». Харків : Право, 2022. 104 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/01/Збірник-тез_Використання-цифрової-інформації_1212_2022.pdf

2. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. реком. / В. Д. Верхогляд, В. Г. Хахановський та ін. ; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ : Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8e9e5637-7b62-475c-8c41-9850e317-bfc4/content>

3. Фігурський В. М. Докази в електронній формі у кримінальному провадженні. *Галицькі студії: юридичні науки*. 2023. Вип. 4. С. 97–105. URL: http://nbu-v.gov.ua/UJRN/galsyun_2023_4_16

4. Демидова Є. Є. Цифрові сліди кримінального правопорушення: поняття та особливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 85. Ч. 4. С. 71–75. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/12-3.pdf>

5. Погорецький М. А. Цифрові технології та докази у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та європейські стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 05. Ч. 3. С. 239–255. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/39-2.pdf>

6. Мілімко Л. В., Жидовцев Я. В. Електронні докази в кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 47–2. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/47-2.pdf>

7. Ханін С. В. Електронно-цифрові докази під час виконання вимог ст. 290 КПК України. *Юридична газета Online*. 2024. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/elektronnocifrovi-dokazi-pid-chas-vikonannya-vimog-st-290-kpk-ukrayini.html>

8. Романюк В. В., Абламський С. Є. Критерії допустимості цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 140–150. URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/803/640>

*Діана Бондаренко,
студентка IV курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*
Науковий керівник:
*Руслан Мельниченко,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
правового забезпечення безпеки бізнесу, адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9562-6983>

БЕЗОПЛАТНА ВТОРИННА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ГАРАНТІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

Право на захист є одним із фундаментальних конституційних прав людини, яке гарантує можливість кожного бути почутим, отримати кваліфіковану юридичну допомогу та забезпечити справедливість під час кримінального провадження. Відповідно до статті 59 Конституції України визначено, що кожен має право на професійну правничу допомогу, а у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно [1]. Саме тому функціонування системи безоплатної вторинної правничої допомоги (далі – БВПД) є важливою умовою реалізації принципу верховенства права та забезпечення доступу до правосуддя всім, хто його потребує незалежно від матеріального чи соціального статусу.

В Україні інститут БВПД активно розвивається з 2011 року, після ухвалення Закону «Про безоплатну правову допомогу». В Законі чітко визначено поняття, суб'єктів надання, суб'єктів отримання БВПД та інші законодавчі вимоги. Стаття 13 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» дає визначення поняттю – це вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя, а також визначає, що видами вторинної допомоги є захист, здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на БВПД, у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами та складення документів процесуального характеру [2]. Під захистом у кримінальному провадженні розуміється можливість надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати й подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права. Варто наголосити, що така

правничу допомога у кримінальному провадженні надається обвинуваченим або підозрюваним за рахунок держави, що визначається ч. 3 ст. 20 КПК [3]. Отже, можна вказати на те, що відповідна норма КПК має подвійне значення: по-перше, вона гарантує захист навіть тоді, коли особа не має коштів або можливості самостійно залучити адвоката; по-друге, зобов'язує державу забезпечувати реальний, а не формальний, доступ до правосуддя.

Ключовим аспектом у наданні БВПД є забезпечення її якості, що є елементом реалізації принципу права на справедливий суд. Оскільки Україна ратифікувала та є учасницею Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де стаття 6 визначає право людини на справедливий суд та можливість отримання юридичної допомоги від захисника держави, реалізацію цього принципу бере на себе Європейський суд з прав людини. Наприклад, справа «Яременко проти України»: порушення п. 3 ст. 6 ЄКПЛ – було винесено рішення про визнання заявника винним у вчиненні злочину, що ґрунтувалося головним чином на його зізнанні, яке слідчі здобули за відсутності захисника. Суд також вказав, що «кожен із двох інших захисників, які представляли заявника, бачив його лише один раз і тільки під час допиту, і те, що до допиту ніхто з них із заявником не бачився, найімовірніше, свідчить про символічний характер їхніх послуг». Фактично висновок про неналежну якість наданої правової допомоги послужив підставою для рішення Суду про порушення права на справедливий суд [4]. Таким чином, рішення ЄСПЛ підкреслює ключову проблему: правничу допомога, яка надана державою, не завжди виконує свою основну функцію – захист особи від можливого тиску чи порушення прав на початкових стадіях провадження. Можна вважати, що ефективність реалізації БВПД залежить від професійного рівня адвокатів, їх доступу до матеріалів справи, можливості конфіденційного спілкування з клієнтом та участі в ключових слідчих діях. Якщо адвокат фактично не здійснює активний захист, тобто не оскаржує дії слідчого, не подає клопотання, не консультує клієнта, тоді можна вважати, що правничу допомога відсутня.

Основними правовими вимогами у системі безоплатної правничої допомоги є закріплені у статті 26 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» обов'язки суб'єктів надання БВПД, але вони мають більш загальний характер, тобто суб'єкт надання БВПД повинен дотримуватися вимог законодавства, надавати якісно та в необхідному обсязі правову допомогу, приймати до провадження справи осіб, які потребують правничої допомоги та не розголошувати конфіденційну інформацію про особу. Тому держава затвердила наказом Міністерства юстиції

України «Стандарти якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у кримінальному процесі» від 25 лютого 2014 року, які мають більш конкретний характер та охоплюють усі стадії провадження [5]. Стандарт схожий на перелік дій, що адвокати, які надають БВПД, зобов'язані виконувати на кожному етапі провадження – від моменту першого контакту із затриманою або підозрюваною особою до завершення судового розгляду. Вони фактично перетворили загальні положення Закону на набір процедурних обов'язкових дій, що дозволяють уодноманітнити якість допомоги та мінімізувати ризики формального або неналежного представництва. Також варто зазначити, що вони не тільки стосуються адвокатів, а ще слугують особі, якій надається безоплатна правнича допомога, орієнтиром для оцінки та якості надання їй правової допомоги.

Незважаючи на нормативні гарантії, система БВПД стикається з низкою проблем, серед яких:

1) Моніторинг якості надання безоплатної правничої допомоги: проблема полягає в системному втручанні з боку органів безоплатної правничої допомоги до сутнісної діяльності адвоката.

2) Розподіл та виконання доручень про надання безоплатної вторинної правничої допомоги: від адвокатів надходять численні скарги на те, що одні отримують доручення виключно на справи у нетяжких злочинах, а іншим видаються доручення у тяжких та особливо тяжких злочинах.

3) Оплата послуг адвоката: постійні затримки в розрахунках; низький рівень оплати послуг; нарахування оплати за меншу кількість часу, ніж фактично витрачається на роботу у справі; недостатнє державне фінансування; необхідність подання значної кількості документів для нарахування оплати; заплутаність системи нарахувань.

4) Припинення надання безоплатної вторинної правничої допомоги у зупинених кримінальних провадженнях. Доручення, які видаються центрами безоплатної правничої допомоги, продовжують свою дію, і адвокати не можуть отримати оплату за вже виконану ними роботу [7].

Отже, безоплатна вторинна юридична допомога є ключовим механізмом забезпечення права на захист у кримінальному процесі. Аналіз законодавства та практики ЄСПЛ свідчить про те, що формальна присутність адвоката не гарантує ефективного захисту. Відповідно, держава має забезпечувати не лише доступ до захисника, а й реальні умови для здійснення повноцінного захисту: своєчасна підтримка адвоката, конфіденційне спілкування адвоката з клієнтом, можливість

брати участь у всіх процесуальних діях тощо. Прийняття Стандартів стало важливим кроком до удосконалення та підвищення якості роботи адвокатів. Однак, попри їх наявність, система БВПД стикається з низкою проблем, серед яких найбільш суттєвими є недосконалий механізм моніторингу, нерівномірність розподілу доручень, незадовільний рівень і несвоєчасність оплати роботи адвокатів, а також неврегульованість питання припинення допомоги у зупинених провадженнях. Також важливим буде виправлення недоліків, а саме посилення професійної підготовки адвокатів, оптимізація процедур розподілу доручень, реформування системи оплати праці та забезпечення незалежного, неупередженого механізму оцінювання якості захисту.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4363>
2. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n78>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5253>
4. Справа «Яременко проти України» : Рішення ЄСПЛ від 12 черв. 2008 р. (заява № 23159/03). *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/97-4_405#Text
5. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у кримінальному процесі : Наказ Міністерства юстиції України від 25 лют. 2014 р. № 337/5. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14#Text>
6. 7 основних проблем системи БПД : звіт НААУ від 19 берез. 2024 р. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/8933-7-osnovnih-problem-sistemi-bpd-okreslili-u-zviti-translyaciya-prezentacii.html>

*Анастасія Бурлаченко,
студентка IV курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет*
Науковий керівник:
*Руслан Мельниченко,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
правового забезпечення безпеки бізнесу, адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7656-1715>

БЕЗОПЛАТНА ВТОРИННА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: КЛАСИФІКАЦІЙНІ МОДЕЛІ ТА НОВІТНІ ВИКЛИКИ

Право на юридичну допомогу є одним із фундаментальних принципів забезпечення доступу до правосуддя та гарантією реалізації конституційних прав людини. У кримінальному провадженні ця гарантія набуває особливої ваги, адже будь-яке порушення прав підозрюваних або обвинувачених може призвести до необґрунтованого обмеження свободи, страждань та інших невідновних наслідків. Безоплатна вторинна правнича допомога (далі – БВПД) виступає ключовим механізмом реалізації цього права, забезпечуючи професійну підтримку особам, які не мають фінансової можливості оплатити послуги адвоката, та водночас гарантує рівність сторін у кримінальному процесі. В умовах сучасного розвитку правової системи забезпечення доступу до правосуддя через БВПД стає не лише інструментом підтримки окремих осіб, а й важливим чинником захисту верховенства права в державі.

Міжнародні стандарти підкреслюють обов'язок держави гарантувати доступ до професійної правової допомоги. Зокрема, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права визначають право кожної особи на захист у кримінальному провадженні, включно з доступом до адвоката. Резолюції Комітету ООН з прав людини акцентують увагу на необхідності забезпечення адвокатської допомоги на всіх стадіях кримінального провадження, починаючи з досудового розслідування. У національному контексті це право реалізується через систему безоплатної вторинної правничої допомоги, що передбачає надання юридичних послуг особам,

які не мають достатніх фінансових ресурсів, з метою гарантування справедливого розгляду справи та захисту прав людини [1, с. 60; 3, с. 148].

Безоплатна вторинна правнича допомога виконує кілька ключових функцій, що забезпечують захист прав людини в кримінальному провадженні. По-перше, вона забезпечує право на захист, надаючи можливість отримати професійну юридичну підтримку на всіх етапах процесу. По-друге, вона сприяє дотриманню принципу рівності сторін у судовому процесі, що є критично важливим для запобігання свавіллю правоохоронних органів. По-третє, адвокат, що надає БВПД, здійснює контроль за законністю дій слідчих, перевіряє відповідність процесуальних документів вимогам закону, а також здійснює процесуальний захист у суді, що зменшує ризик порушень прав людини та необґрунтованих обвинувачень [5; 2].

Організаційно система БВПД може відрізнитися за джерелами фінансування, формою надання послуг та етапами залучення у кримінальному провадженні. Державна модель передбачає фінансування адвокатів з державного бюджету, що дозволяє забезпечити стабільність і прогнозованість надання допомоги. Частково державна система передбачає спільне фінансування державою та клієнтом, що в окремих випадках дозволяє розширити спектр доступних послуг. Недержавні організації та благодійні фонди відіграють роль додаткового інструменту, надаючи допомогу особам, які не відповідають критеріям державної підтримки або потребують спеціалізованої допомоги в окремих категоріях справ. Водночас практика показує, що саме державне фінансування залишається основою забезпечення БВПД, оскільки гарантує об'єктивність та незалежність адвокатів [4].

Сучасна система БВПД стикається з низкою викликів, що зумовлені як ресурсними обмеженнями, так і трансформацією кримінального процесу. Недостатнє фінансування створює перевантаженість адвокатів, що негативно впливає на якість надання допомоги, а також призводить до затримок у процесі представництва підозрюваних та обвинувачених. Цифровізація доказів та активне впровадження електронних засідань потребують від адвокатів додаткових навичок і знань у сфері інформаційних технологій, що не завжди враховане у традиційній системі підготовки правників. Зростання складності кримінальних справ, особливо у сферах економічних, корупційних та транснаціональних злочинів, висуває вимогу спеціалізованих знань та міждисциплінарної взаємодії, включно із залученням експертів у галузі фінансів, ІТ та криміналістики. Соціальні та правові бар'єри, включаючи недостатню обізнаність населення про право на безоплатну допомогу, стереотипи щодо адвокатської

підтримки та страх перед можливими репресіями, також знижують ефективність системи БВПД.

Попри ці проблеми БВПД продовжує відігравати ключову роль у гарантуванні справедливого судочинства. Вона забезпечує реалізацію принципу рівності сторін, зменшує ризики порушень прав людини та створює умови для дотримання стандартів законності на всіх етапах кримінального провадження. Стратегічним напрямом розвитку системи є підвищення фінансової та кадрової забезпеченості, впровадження сучасних технологій, створення електронних платформ для подання запитів на допомогу, а також міжнародне співробітництво та обмін практиками. Українська практика демонструє необхідність системної інтеграції цих елементів для забезпечення реального доступу до правосуддя і підвищення ефективності БВПД у складних кримінальних справах.

Безоплатна вторинна правнича допомога є не лише механізмом забезпечення прав окремої особи, а й інструментом підтримки демократичних стандартів правової держави. В умовах постійної трансформації кримінального процесу, збільшення кількості складних справ та розвитку технологій вона зберігає свою ключову роль у гарантуванні справедливого судочинства та верховенства права. У перспективі ефективність системи БВПД буде визначатися здатністю держави поєднувати належне фінансування, професійну підготовку адвокатів, технологічну підтримку та міжнародний досвід, створюючи стійкий механізм захисту прав людини в кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Гребененко І. О. Сучасний стан інституту безоплатної вторинної допомоги. *Юридична клінічна практика: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 листоп. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 59–62. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15039/1/2.pdf>
2. Глов'юк І. В. Право на безоплатну правничу допомогу у кримінальному провадженні: актуальні питання. *Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи* : збірник тез Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 трав. 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/pravo-na-bezoplatnu-pravnicu-dopomogu-u-kriminalnomu-provazhenni-aktualni-pitannia>
3. Дуфенюк О. М., Марко С. І. Якість безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: питання теорії і практики. *Право і суспільство*. 2015. № 6–2 (ч. 3). С. 146–151. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/ac9c2b94-17fc-4e92-aaf5-671c6f936251>
4. Крушніцька О. В. Окремі проблеми надання безоплатної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Кримінальне право та криминологія*. 2020. № 2. С. 332. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.66>

5. Яцик Т. П., Шкелебей В. А. Надання безоплатної правової допомоги: кримінальні процесуальні засади. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2019. Т. 30. № 6. URL: <https://ek-mair.ukma.edu.ua/items/5960eb9b-9918-4747-aa5f-963f62c064d6>

УДК 343.132.1

Володимир Галаган,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального та
кримінального процесуального права,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8224-0099>*

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ФОРМІ ДІЗНАННЯ

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII, що набрав чинності з 1 липня 2020 року, кримінальну процесуальну діяльність в Україні, крім органів досудового слідства, здійснюють також підрозділи дізнання – дізнавачі та керівники органів дізнання. Згідно з частиною 1 статті 215 КПК України, ці підрозділи здійснюють досудове розслідування у формі дізнання кримінальних проступків, що, на думку законодавця, не становлять великої суспільної небезпеки. Мета такого кроку очевидна – розвантажити слідчих, які мають зосереджуватися на досудовому розслідуванні нетяжких, тяжких та особливо тяжких злочинів.

У частині 1 статті 40¹ КПК України визначено, що дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Насправді їхні повноваження мають багато спільного в частині проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Але наявні й відчутні відмінності, які починаються відразу після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Насамперед звертає на себе увагу та обставина, що, як і слідчий, дізнавач у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може провести огляд місця події. Але це

не єдина процесуальна дія, можлива до початку досудового розслідування у формі дізнання. Раніше вказаним Законом України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII частину 3 статті 214 КПК України доповнено нормою, відповідно до якої для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР може бути:

1) відібрано пояснення;

2) проведено медичне освідування;

3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;

4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Відразу доречно зазначити, що процесуальні дії, проведені відповідно до пунктів 1–3 частини 3 статті 214 КПК України, поряд із показаннями, речовими доказами, документами, висновками експертів, також визнаються процесуальними джерелами доказів (частина 1 статті 298¹ КПК України). Щодо процесуальних дій, визначених у пункті 4 цієї статті вказаного Кодексу, вони за своїм змістом спрямовані на вилучення й використання в доказуванні матеріальних об'єктів (знарядь, засобів, речей і документів як предметів кримінального проступку), що в своїй основі відповідають визначенню речових доказів, наданому в частині 1 статті 98 КПК України і які відповідно до частини 2 статті 84 цього Кодексу є самостійними джерелами доказів.

Щодо процесуальних дій, дозволених для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР:

1) про відібрання пояснень, їхнє співвідношення з показаннями й можливість використання в доказуванні висловлено досить багато різних, інколи діаметрально протилежних позицій. Наразі варто зауважити, що під час такої процесуальної дії, проведеної до початку дізнання, особа не попереджається про кримінальну відповідальність за статтями 384–385 КК України, а відповідно до частини 1 статті 63 Конституції України має лише можливість відмовитися від дачі пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. За таких обставин було б бажано після отримання пояснення від особи допитати її у визначеному дізнавачем процесуальному статусі. Але за умови, коли максимальний строк дізнання – один місяць, на наш погляд, обмежитися відібранням пояснення можна лише у випадку, коли

особа беззаперечно визнала свою винуватість та згодна із встановленими дізнавачем обставинами. В інших випадках, коли існує потреба, наприклад, провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення для впізнання чи слідчий експеримент, матимемо порушення правової процедури з усіма негативними наслідками;

2) говорячи про медичне освідування до внесення відомостей до ЄРДР, важливо встановити, про яку саме дію йдеться – процесуальну чи непроцесуальну. Освідування як слідчу (розшукову) дію проводять відповідно до частини 1 статті 241 КПК України для виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого, одязі, в якому він перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. У разі необхідності освідування здійснюється за участю судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста (частина 2 цієї ж статті вказаного Кодексу). Але, якщо йдеться саме про це освідування як слідчу (розшукову) дію, вона спрямована на доказування причетності особи до вчинення кримінального правопорушення й має проводитися виключно після початку досудового розслідування. Можливо, в аналізованій нормі все ж мається на увазі інша дія – встановлення стану алкогольного сп'яніння, наркотичного збудження, хворобливого стану тощо. Але така дія, по-перше, не є процесуальною; по-друге, врегульована спільним наказом МВС України та Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції» від 09 листопада 2015 року № 1452/735. Але в цьому документі йдеться про огляд виключно водіїв, що проводиться як поліцейським, так і медичним працівником, і жодного слова про їхнє освідування. Тож найбільш ймовірно, що під терміном «медичне освідування» мається на увазі «медичний огляд» як дія, проведення якої дозволяє встановити специфічний стан особи, що належить до обставин, які пом'якшують або обтяжують покарання. Саме цей термін вживається в зазначеному наказі;

3) у пункті 3 частини 3 статті 214 КПК України, на наш погляд, йдеться не про одну, а про дві перевірочні дії: по-перше, це висновок спеціаліста – документ, що має допоміжний, консультативний характер і відповідно до позиції Верховного Суду не є самостійним джерелом доказів щодо обставин вчинення злочинів, але може бути використаний як джерело доказів під час розслідування кримінальних проступків. Це положення знаходить своє підтвердження в частині 1 статті 298¹ та

частині 2 статті 298⁴ КПК України; по-друге, це зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Така дія набуває все більш важливого значення й широко використовується в практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень і, поза сумнівом, спрямована на швидке й повне встановлення обставин, що підлягають доказуванню;

4) безумовно позитивним і спрямованим насамперед на досягнення завдань кримінального провадження загалом і дізнання – зокрема, є законодавче унормування дозволу на вилучення знарядь і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. Такий дозвіл надає реальну можливість швидко й повно встановити важливі обставини вчинення кримінального проступку й використати їх як наочне джерело доказів під час доказування, де вказані матеріальні об'єкти набувають значення речових доказів.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що визначення повноважень дізнавача для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР в умовах обмежених строків провадження дізнання позитивно впливають на встановлення обставин вчинення кримінальних проступків, які підлягають доказуванню. Водночас окремі норми, на які звернено нашу увагу, підлягають більш детальній регламентації з тим, щоб вони чітко й недвозначно врегульовували процесуальну діяльність органів дізнання. Крім цього, низка таких норм може бути розповсюджена й на кримінальну процесуальну діяльність слідчих з розслідування злочинів. До них можуть належати практично всі дії, зазначені у пунктах 2–4 частини 3 статті 214 КПК України, за винятком відібрання пояснення.

*Ірина Гловюк,
професорка кафедри кримінального процесу та криміналістики,
докторка юридичних наук, професорка,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5685-3702>*

ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 5 СТ. 219 КПК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ МОМЕНТУ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА НАДАННЯ ДОСТУПУ ДО МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПІДХОДИ ККС ВС

Норма ч. 5 ст. 219 КПК України щодо «невключення» строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження у строки досудового розслідування вже неодноразово тлумачилася ККС ВС та досліджувалася у доктрині [1; 2, с. 114-116]. У доктрині вже вказувалося на проблемність ситуації щодо «розірвання у часті» повідомлення та фактичного надання можливості для ознайомлення [1, с. 14-15], утім, натепер цю проблему не вирішено.

Цей механізм не тотожний зупиненню досудового розслідування, утім, у судовій практиці зустрічається формулювання «зупинення строку досудового розслідування». На практиці виникають питання у ситуаціях, коли мають місце різні моменти повідомлення різних учасників зі сторони захисту про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Тобто проблема у тому, як рахуються ці строки, якщо в різний час таке повідомлення вручено/направлено підозрюваному та захиснику. Частина 5 ст. 219 КПК України не містить спеціальних норм на цей випадок, утім, свою думку висловлював ККС ВС.

ККС ВС, по-перше, неодноразово підкреслював індивідуальний характер повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування й ознайомлення з матеріалами [3-4], що виключає можливість «заміни» повідомлення підозрюваного повідомленням захиснику та навпаки.

По-друге, ККС ВС тлумачив, що в порядку ст. 290 КПК України мають бути повідомлені про завершення досудового розслідування всі підозрювані та захисники, не включається у строк досудового розслідування строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування кожного з них. Відсутність у матеріалах кримінального провадження

доказів про належне повідомлення одного з учасників кримінального провадження зі сторони захисту про завершення досудового розслідування не може свідчити про не зупинення перебігу строку досудового розслідування в цілому [5]. Тобто тлумачення скеровано на забезпечення розуміння цього темпорального відрізка як єдиного у цілому для провадження, незалежно від того, чи були процесуальні порушення при повідомленні окремих учасників зі сторони захисту.

По-третє, у постанові № 296/817/21 ККС ВС зазначив, що письмові повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування підозрювані ОСОБА_9, ОСОБА_10 отримали від слідчого 22 січня 2021 року, а їхні захисники ОСОБА_12, ОСОБА_8 – 28 та 29 січня 2021 року. Після належного повідомлення ОСОБА_9, ОСОБА_10 (22 січня 2021 року) про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування перебіг строку досудового розслідування зупинився і вчинення подальших будь-яких процесуальних дій щодо розслідування обставин вчинених кримінальних правопорушень було неможливим. Також Суд зауважує на тому, що досудове розслідування у кримінальному провадженні здійснювалося саме стосовно ОСОБА_9, ОСОБА_10, а тому повторне зупинення строку досудового розслідування, тобто після отримання захисниками ОСОБА_12, ОСОБА_8 повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування 28 та 29 січня 2021 року, нормами КПК не передбачено [6].

Таке тлумачення знову ж підкреслює, що часовий проміжок щодо «невключення» у строк досудового розслідування розглядається як єдиний у кримінальному провадженні, незалежно від того, чи було повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування одночасним для усіх учасників кримінального провадження зі сторони захисту чи ні. Це можна пояснити тим, що йдеться про етап завершення досудового розслідування, який, на відміну від повідомлення про підозру, має бути одним для усіх учасників зі сторони захисту, оскільки з матеріалами мають можливість ознайомитися усі учасники зі сторони захисту у конкретному кримінальному провадженні.

При цьому це «невключення» характерне лише для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування стороною захисту, оскільки ККС ВС висловив та підтвердив свою позицію про те, що період ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту в порядку, передбаченому статтею 290 КПК, не впливає на перебіг строку

досудового розслідування, передбаченого статтею 219 КПК [7]. Як вже зверталася увага в доктрині, незалежно від оцінки логічності та прийнятності існуючого підходу, змінити його може лише законодавець через уточнення ч. 5 ст. 219 КПК України. Протилежне тлумачення змінювало б норму ст. 290 КПК України, що не є можливим у судовому тлумаченні [8].

Отже, норма ч. 5 ст. 219 КПК України: «строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу, не включається у строки, передбачені цією статтею, крім дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування», – з урахуванням практики ККС ВС має тлумачитися таким чином, що початок відліку строку «невключення» пов'язаний з повідомленням про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування хоча б одного учасника зі сторони захисту першим (за умови реальності такого повідомлення). Подальші повідомлення у разі диференціації моменту не впливають на «невключення» строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування стороною захисту.

Список використаних джерел:

1. Гловюк І. В. Деякі питання тлумачення норм щодо строків досудового розслідування у практиці ККС ВС. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення* : збірник статей за матеріалами Всеукраїнської наук.-практ. конф. з нагоди 10-річчя вступу в дію КПК України (18 листоп. 2022 р., м. Львів). Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 13–22.
2. Жовтан Ю. В. Доступ до матеріалів досудового розслідування: теорія і практика : дис. ... д-ра філос. за спеціальністю 081 Право. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2023. 283 с.
3. Рішення у справі № 466/12318/23 від 12 груд. 2024 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123314053>
4. Рішення у справі № 760/12538/20 від 22 лют. 2024 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117277334>
5. Рішення у справі № 520/12028/18 від 15 жовт. 2024 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302636>
6. Рішення у справі № 120/12312/23 від 30 листоп. 2025 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129611784>
7. Рішення у справі № 201/10543/23 від 20 берез. 2025 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125364517>

8. Гловюк І. В. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування та строк досудового розслідування. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/oznaiomlennia-z-materialami-dosudovogo-rozsliduvannia-ta-strok-dosudovogo-rozsliduvannia>

УДК 343.121 : 347.965.45

Катерина Гоняна,
студентка IV курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник:
Руслан Мельниченко,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
правового забезпечення безпеки бізнесу, адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5058-3855>

ПРИНЦИПИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Насамперед варто зазначити, що право на безоплатну вторинну правничу допомогу полягає у наданні особі кваліфікованого юридичного захисту у випадках, коли вона не може самостійно оплатити послуги адвоката. Таке право особливо актуальне у кримінальному провадженні, де відсутність професійного захисника може істотно вплинути на справедливість розгляду справи. Згідно зі статтею 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» (далі – Закон) допомога переважно надається найбільш вразливим категоріям населення, серед яких діти, ветерани, особи з інвалідністю та інші, хто потребує додаткового захисту [1].

Згідно зі статтею 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [2]. Це положення закріплює, що держава гарантує доступ до захисту прав незалежно від фінансових можливостей особи, що є ключовим для забезпечення верховенства права та справедливого судочинства. На мою думку, саме такий підхід дозволяє збалансувати принцип рівності перед законом і необхідність ефективного захисту прав людини у кримінальних справах.

Під принципами надання безоплатної правничої допомоги (далі – БПД) прийнято розуміти основоположні засади її здійснення. Відповідно до статті 5 Закону державна політика у сфері надання безоплатної правничої допомоги ґрунтується на таких принципах:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) доступність безоплатної правничої допомоги;
- 4) забезпечення якості безоплатної правничої допомоги;
- 5) гарантоване державне фінансування [1].

У кримінальному провадженні ці принципи мають особливе значення, адже саме вони визначають, чи зможе людина реально скористатися своїм правом на захист, а не лише формально отримати адвоката. Тому важливо оцінювати не тільки зміст законодавчих гарантій, а й те, як вони працюють на практиці: наскільки допомога є доступною, своєчасною та якісною.

У межах цієї роботи я хочу окремо проаналізувати взаємозв'язок принципів надання БПД та положень Кримінального процесуального кодексу України. Згідно зі статтею 20 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника [5]. Ця норма демонструє реалізацію принципів доступності та верховенства права, оскільки гарантує кожній особі можливість скористатися кваліфікованим захистом незалежно від її фінансових можливостей та обставин. Не менш важливою є своєчасність залучення захисника, особливо на стадії затримання. Згідно з частиною 4 статті 213 КПК України, уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити орган (установу), уповноважений на надання безоплатної правової допомоги. У разі неприбуття захисника службова особа повинна терміново повідомити відповідний орган [5]. Ця норма реалізує принцип забезпечення якості БПД, оскільки гарантує своєчасне залучення захисника та запобігає порушенню прав людини на ранніх стадіях кримінального провадження.

В контексті питання дослідження принципів БПД слід також звернути увагу на положення Наказу Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5 «Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі», згідно з якими виокремлюють також такі принципи, як принцип незалежності

адвокатської діяльності, конфіденційності, уникнення конфлікту інтересів, пріоритету інтересів клієнта, компетентності та добросовісності у виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків [3].

Цікавою є наукова праця Дуфенюк О. М. та Кунтій А. І., в якій на основі положень Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи 78 (8) «Про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації» 1978 р. виокремлено наступні фундаментальні європейські принципи надання безоплатної вторинної правничої допомоги (далі – БВПД):

– Принцип 1. Ніхто не може бути через перешкоди економічного характеру позбавлений можливості використання або захисту своїх прав у будь-яких судах.

– Принцип 2. Безоплатна правова допомога має завжди надаватися особою, яка має право практикувати як адвокат відповідно до правових норм держави.

– Принцип 3. Особа, якій надається допомога, має бути, наскільки це можливо, вільною у виборі кваліфікованого захисника.

– Принцип 4. Відповідальність за фінансування безоплатної правової допомоги має бути покладена на державу.

– Принцип 5. Державі належить вжити необхідних заходів, щоб довести порядок надання безоплатної правової допомоги до відома широкого загалу та всіх зацікавлених сторін, зокрема тих державних органів, до яких можуть звертатися особи, що клопотатимуть про безоплатну правову допомогу [4, с. 384-385].

Отже, принципи надання безоплатної вторинної правничої допомоги у кримінальному провадженні виконують надзвичайно важливу роль для забезпечення справедливості та захисту прав людини. Верховенство права гарантує, що кожна особа, незалежно від свого соціального чи фінансового становища, може скористатися професійним захистом. Законність забезпечує чіткі рамки для дій усіх учасників процесу, захищаючи від будь-яких порушень прав людини. Доступність безоплатної вторинної правничої допомоги дозволяє навіть найбільш вразливим категоріям населення отримати кваліфіковану підтримку. Забезпечення якості правової допомоги означає, що адвокат діє компетентно, дотримується професійних стандартів та реально сприяє захисту прав підозрюваного або обвинуваченого. Чітке дотримання цих принципів означає реалізацію права на справедливий суд, що критично важливо для високорозвиненої правової держави.

Список використаних джерел:

1. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі : Наказ Міністерства юстиції України від 21 груд. 2017 р. № 4125/5. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1554-17#Text>
4. Дуфенюк О. М., Кунтій А. І. Принципи надання безоплатної вторинної допомоги у кримінальному процесі: порівняльний аналіз європейського та українського підходів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 384–385.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

УДК 343.132 : 347.991

Іван Гошовський,
студент IV курсу спеціальності 081 Право,
ЗВО «Університет Короля Данила»
Науковий керівник:
Ігор Огерук,
доцент кафедри права,
кандидат юридичних наук,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3394-8768>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В РОЗРІЗІ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Слідчий експеримент – це визначений КПК України та напрацьований криміналістичною практикою механізм для відтворення дій та обставин у максимально наближених до первинних умовах, а також проведення дослідів чи випробувань. Процесуальні аспекти проведення такої слідчої (розшукової) дії у кримінальному провадженні регламентовані ст. 240 Кримінального процесуального кодексу України [1].

Слідчий експеримент нагадує філософський пошук істини. Щоб її віднайти, потрібно створити умови, в яких ця істина існувала. Для її

пошуку, а саме для моделювання, використовують, як правило, 4 різновиди слідчого експерименту, які виділяє наука криміналістика. До них належать:

- з'ясування певного явища;
- дослідження почуттєвого сприйняття людини;
- перевірка здатності виконувати певні дії;
- глобальний експеримент, який включає всі ці види, та відтворення всіх дій від початку до кінця [2, ст. 197].

Ця слідча (розшукова) дія проводиться, як правило, на заключних етапах кримінального провадження з метою показати всю «картину справи» тих подій, які мали місце. Її проведення можливе за ініціативою сторони обвинувачення або за клопотанням сторони захисту. Сутність слідчого експерименту полягає в тому, що реальність стає критерієм для перевірки слів, а не навпаки.

На доповнення вищенаведеного, тактику застосування та проведення слідчого експерименту як окремої слідчої (розшукової) дії формують не тільки криміналістичні напрацювання, а й практика Верховного Суду. Зокрема, Верховний Суд наголосив про критерій допустимості доказу слідчого експерименту, під час якого був присутній один і той же понятій, який брав участь у інших слідчих (розшукових) діях у рамках одного і того ж кримінального провадження. За правовою позицією суду участь одного і того ж понятого не може свідчити про наявність у нього зацікавленості [3].

Ще одним із судових «вкладів» у процесуальний перебіг слідчої (розшукової) дії є чітке визначення вимог до статистів, як до осіб, які своєю присутністю імітують інших учасників події. Оскільки норми КПК України, що стосуються слідчого експерименту, визначають його як процесуальну дію, яка проводиться шляхом відтворення дій та обстановки, в сторони захисту виникали питання про допустимість такої слідчої (розшукової) дії у зв'язку з невідповідністю вбрання статиста з тим вбранням, яке особа, яку він імітує, мала на собі в момент події. Верховний Суд наголосив, що КПК України не передбачає, щоб статист повністю відповідав учаснику кримінального провадження, роль якого він виконує під час слідчого експерименту [4]. Однак відповідність одягу статиста матиме значення в тому випадку, коли встановлюється здатність особи бачити статиста за певних умов. Як правило, це певні погодні умови, що ускладнюють видимість, а також умови освітлення. В таких випадках кольорова гама одягу, наявність світловідбиваючих елементів на ньому дійсно мають значення для отримання достовірних результатів за підсумками такої слідчої (розшукової) дії.

Також за практикою Верховного Суду встановлено, що метою слідчого експерименту є перевірка і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин справи. Вказане вимагає, щоб слідчий експеримент здійснювався в умовах, максимально наближених до тих, що існували на момент події, та які мають істотне значення для отримання достовірного результату. Водночас відтворення під час слідчого експерименту всіх умов, які існували на час події, не вимагається [5]. Це положення дозволяє слідчим балансувати між точним відтворенням і практичною можливістю проведення слідчої дії. Зокрема, якщо встановлюється можливість особи проникнути до приміщення через отвір певного розміру, то істотною умовою будуть саме розміри такого отвору. Крім цього, слід враховувати те, що досить часто вкрай складно або неможливо відтворити певні умови, насамперед погодні, адже від волі слідчого вони не залежать, а їхнього ідентичного відтворення доводиться чекати доволі довго, що не дозволяють робити часові рамки досудового розслідування, які передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством.

Таким чином, судовою практикою доповнюються наявні норми процесуального закону та формуються нові підходи у практиці проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Ця одна дія, повторена в тих самих умовах, говорить більше, аніж сотня свідчень, наданих у теплому кабінеті.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Копча В. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навч. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
3. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 трав. 2023 р. у справі № 712/12004/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192739>
4. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 листоп. 2021 р. у справі № 466/7895/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101584506>
5. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 жовт. 2021 р. у справі № 641/2251/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100817277>

*Аліна Гутник,
старша інспекторка відділу «Служба освітньої безпеки»,
докторка філософії у галузі права, капітан поліції,
Калуський РВП ГУНП в Івано-Франківській області,
м. Калуш, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5447-7256>*

ДОКАЗУВАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СПРАВАХ ПРО ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Жорстоке поводження з тваринами є серйозним суспільно небезпечним діянням, яке відображає рівень гуманності та правосвідомості нації. Актуальність дослідження зумовлюється посиленням суспільного резонансу, міжнародними тенденціями щодо визнання тварин істотами, здатними відчувати біль та страждання, а також зростанням кількості подібних злочинів. Так, у 2024 році обліковано 188 кримінальних правопорушень за ст. 299 КК, з яких у 49 провадженнях повідомлено про підозру, натомість за 10 місяців 2025 року обліковано 623 кримінальні правопорушення (утричі більше, ніж за попередній рік), у 451 з них повідомлено про підозру [1; 2]. Втім, ці цифри не відображають реального стану речей через надзвичайно високий рівень латентності досліджуваних діянь.

Про жорстоке поводження з тваринами найчастіше стає відомо лише завдяки небайдужим громадянам або випадковим свідкам. Соціальні мережі перетворилися на один із ключових механізмів фіксації та виявлення таких фактів: саме через онлайн-простір набувають розголосу випадки вбивств або катування тварин [3], які фігуранти нерідко самі викладають як «розвагу» [4; 5]. Попри видимий прогрес у виявленні злочинів, латентність залишається домінуючою характеристикою цієї категорії кримінальних правопорушень, що перешкоджає ефективному формуванню державної політики у сфері захисту тварин.

Так, нещодавно резонансу набула подія на Львівщині, де дитина розмалювала kota фломастерами. Батько дитини знімав цей процес на відео та виклав його у соцмережі, не усвідомлюючи неправомірного характеру своїх дій. За даним фактом на батька складено два адміністративні протоколи [6].

Не менш проблемним є питання доказування у кримінальних провадженнях щодо жорстокого поводження з тваринами, насамперед через труднощі призначення та проведення судово-ветеринарних експертиз. В

Україні й досі відсутня достатня кількість експертів відповідного профілю, тож є випадки, коли експертні установи відмовляють у проведенні експертизи через відсутність відповідного фахівця [7]. Внаслідок цього органи досудового розслідування вимушені проводити інші слідчі (розшукові) дії, процесуальні дії, такі як огляд трупа, його розтин у складі комісії із залученням звичайних ветеринарних лікарів [8]. Втім, у цих випадках можуть виникати питання щодо допустимості таких доказів. В окремих випадках експертизу неможливо призначити через відсутність трупа тварини, що значно знижує якість судового контролю та перешкоджає правильній кваліфікації діяння. Наприклад, у вироку щодо жорстокого вбивства голуба суд зазначив, що процесуальні витрати відсутні. Окрім показань, суд не досліджував інші докази відповідно до вимог ч. 3 ст. 349 КПК України [9]. Тож можна припустити, що експертиза у цій справі не призначалася.

Окремої уваги потребує проблема відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Так, до неповнолітніх можуть застосовувати заходи виховного характеру – наприклад, передача під нагляд матері [9], що фактично не змінює ситуацію й не забезпечує належного превентивного ефекту. Щодо дорослих правопорушників, то тут можуть укладатися угоди про визнання винуватості, що теж призводить до непропорційно м'яких покарань, які не відповідають принципам справедливості та загальної превенції [10].

У таких справах видається доцільним впроваджувати корекційні програми, зокрема для неповнолітніх, спрямовані на формування емпатії, а також загалом посилення санкцій, включно з громадськими роботами у закладах для догляду за тваринами під наглядом і педагогічним супроводом.

Отже, протидія жорстокому поводженню з тваринами ускладнюється високою латентністю таких діянь, недостатнім експертним забезпеченням та м'якістю заходів впливу, особливо щодо неповнолітніх. Для підвищення ефективності розслідування необхідним є належне документування фактів жорстокості, забезпечення доступності судово-ветеринарних експертиз і застосування дієвих заходів відповідальності з урахуванням превентивної мети.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024. *Офіс Генерального прокурора* : вебсайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehnyia-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-жовтень 2025. *Офіс Генерального прокурора* : вебсайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
3. Вбив голуба на очах у друзів: поліція повідомила про підозру підлітку. *Судово-юридична газета в Україні*. 2023. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/284383-ubil-golubya-na-glazakh-u-druzey-politsiya-soobschila-o-podozrenii-podrostku>
4. Поліція проводить перевірку за фактом жорстокого поводження із твариною у Радивилівській тергромаді. *Поліція Рівненщини* : телеграм-канал. 2024. URL: https://t.me/NPU_Rivne/25682
5. Судитимуть трьох жителів Тернопільщини за жорстоке поводження з твариною. *Суспільне Тернопіль*. 2025. URL: <https://suspilne.media/ternopil/942111-suditimut-troh-ziteliv-ternopilsini-za-zorstoke-povodzenna-z-tvarinou/>
6. Поліція склала протоколи на батька дівчинки, яка розмалювала кошения: тварину тимчасово вилучили. *Українська правда*. 2025. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/divchinka-rozmalyovala-koshenya-na-jiji-batka-sklali-protokoli-311258/>
7. Ухвала Житомирського апеляційного суду від 16.10.2024 у справі № 935/399/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122425951>
8. Вирок Радивилівського районного суду Рівненської області від 06.03.2025 у справі № 568/2115/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125642729>
9. Вирок Новозаводського районного суду міста Чернігова від 31.01.2024 у справі № 751/9564/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116780294>
10. Вирок Зборівського районного суду Тернопільської області від 12.02.2025 у справі № 599/212/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125084225#>

*Христина Доманська,
студентка IV курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник:
Руслан Мельниченко,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
правового забезпечення безпеки бізнесу, адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9562-6983>*

УЧАСТЬ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СПЕЦИФІКА ПРЕДСТАВНИЦТВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У сучасних умовах військової агресії та складної політичної ситуації питання правового захисту військовослужбовців набуває особливої актуальності. Кримінальні справи у військовій сфері мають свої особливості, зумовлені як специфікою військової служби, так і складністю нормативно-правового регулювання. Правова відповідальність військовослужбовців у багатьох випадках є більш жорсткою, ніж для цивільних осіб, а їхній статус вимагає особливого підходу до ведення кримінальних справ. З огляду на це все більшої актуальності набуває роль адвоката у кримінальних справах, що стосуються військовослужбовців в Україні, зокрема йдеться про виклики та труднощі, з якими стикається адвокат у військовій сфері.

Так, на підставі ст. 131-2 Конституції України [1], ч. 3 ст. 10 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII [2], офіційну юридичну допомогу у кримінальних справах в Україні можуть надавати виключно адвокати. Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI (далі – Закон) [3] «адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом». Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката

України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Так, значна частина кримінальних проваджень проти військових стосується дій, учинених у складних, динамічних, стресових та непередбачуваних умовах бойової обстановки. У цих реаліях доведення умислу, перевищення повноважень чи недбалості суттєво ускладнюється. Багато обставин не фіксуються офіційно, а свідчення можуть бути емоційно забарвленими чи суперечливими внаслідок стресу. Тому адвокат змушений працювати не лише з матеріалами кримінального провадження, а й з поясненнями командирів, бойовими наказами, рапортами та довідками, які інколи недоступні без спеціального допуску. Погоджуємося з думкою Кривої О. Ю. та Кур'ян В. В., що доцільним є внесення змін до статті 24 Закону, в частині особливостей звернення з адвокатським запитом до органів військового управління під час дії воєнного стану. Визначення строку передачі адвокатського запиту – від головного органу військового управління до органу військового управління нижчої ланки – на законодавчому рівні забезпечить дотримання строків надання відповіді на адвокатський запит, визначених частиною другою вказаної статті [4, с. 90].

Іншим викликом є здійснення дистанційного правосуддя, де важливе значення відіграє забезпечення конфіденційності спілкування з адвокатом. Європейський суд з прав людини підкреслює, що право підсудного на конфіденційні вказівки своєму захиснику під час розгляду справи є невід'ємною складовою ефективного захисту та справедливого судового розгляду (приклад – справа «Дзагарія проти Італії») [5]. Проте сучасні реалії створюють об'єктивні перепони: адвокат перебуває в залі суду, а військовослужбовець – у зоні бойових дій чи на місці дислокації, що ускладнює приватне обговорення стратегії захисту. Ст. 336 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [6] зобов'язує суд забезпечити реалізацію процесуальних прав, але не містить механізмів гарантії конфіденційності. Водночас наукові рекомендації та міжнародні стандарти, зокрема положення Керівництва щодо проведення судових проваджень у режимі відеоконференції (пункти 23, 27, 31) [7], акцентують на необхідності забезпечення обвинуваченому можливості бачити й чути всіх учасників процесу, ефективного доступу до захисника, а також спеціальних заходів для збереження конфіденційності спілкування, навіть за участі перекладача. Підкріплюючи ці положення, ч. 12 ст. 615 КПК України [6] передбачає участь захисника у процесуальних діях дистанційно за допомогою технічних засобів, що

створює правову основу для захисту прав підсудного в умовах відео-конференцій. З огляду на це, для належного забезпечення участі військовослужбовця у проведенні процесуальних дій у режимі відеоконференції недостатнього лише якісного зображення, освітлення та звуку. Суд, серед іншого, зобов'язаний створювати умови для реальної реалізації прав військовослужбовців (наприклад, права на захист, участі у судовому засіданні тощо) [8, с. 421].

Тема мобілізації також залишається однією з найбільш актуальних. До прикладу, Рада адвокатів Київської області повідомляє про інцидент, що трапився в Бучанському ТЦК СП, де жорстоко побили адвокатку Марію Населенко. Жінка надавала правничу допомогу військовозобов'язаному, якого без законних підстав утримували в ТЦК СП, однак в неї відібрали телефон, де зберігалися документи, що містять адвокатську таємницю, та змусили насильницькими діями назвати пароль доступу до нього [9]. На нашу думку, шляхами розв'язання цієї проблеми можуть бути посилення відповідальності як керівництва, так і самих працівників ТЦК СП за порушення прав адвокатів та удосконалення законодавства, зокрема шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Відтак Національна асоціація адвокатів України (далі – НААУ) ініціювала розробку законодавчих змін до КК України, спрямованих на посилення відповідальності за перешкоджання реалізації особою права на захист. Хоча чинний ККУ вже містить низку статей, що передбачають відповідальність за втручання у діяльність захисника або порушення гарантій адвокатської діяльності (зокрема ст. ст. 374, 397–400), пропозиції НААУ передбачають їхнє суттєве оновлення з урахуванням реалій воєнного часу. Зокрема, пропонується доповнити ч. 1 ст. 374 КК України вказівкою на військовослужбовця як на спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, а також зробити протиправні дії в умовах воєнного або надзвичайного стану особливо кваліфікованими складами злочинів (ст. ст. 374, 397 КК України) та кваліфікуючою ознакою (ст. ст. 398, 399 КК України). Мова йде про підвищення відповідальності за незаконне перешкоджання захисту, втручання в діяльність адвоката, погрози чи насильство щодо нього, а також умисне знищення чи пошкодження його майна [11]. Незважаючи на нагальність цих ініціатив, державні інституції поки що не продемонстрували жодної реакції на ці пропозиції. Така бездіяльність свідчить про недооцінення масштабності проблеми та відсутність системного підходу до захисту базових прав учасників кримінального провадження в умовах війни.

Отже, війна створила нову правову реальність, де справи військових потребують особливого підходу, глибокого знання міжнародного та національного права, розуміння специфіки бойових дій і здатності протистояти тиску суспільства. Така комплексність потребує якісного, професійного та спеціалізованого захисту, який може забезпечити лише адвокат, що володіє і процесуальною компетентністю, і розумінням специфіки військової служби. Саме тому системне посилення гарантій адвокатської діяльності та удосконалення механізмів правового захисту військовослужбовців мають стати одним із пріоритетів державної правової політики в умовах збройного конфлікту, що згодом стане тим кроком, який забезпечуватиме не лише права конкретної людини, а й стійкість держави загалом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n5268>
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
4. Кривова О. Ю., Кур'ян В. В. Особливості звернення з адвокатським запитом до органів військового управління під час воєнного стану. *Могилянські читання 2024: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти* : матеріали XX Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 2024 р.). Миколаїв, 2024. С. 88–91. URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2516/1/%D0%9C%D0%A72024.%20%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.pdf>
5. Справа «Zagaria v. Italy» : Рішення ЄСПЛ від 27 листоп. 2007 р. (заява № 58295/00). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. Керівництво щодо проведення судових проваджень у режимі відео-конференції : затверджено комісією СЕПЕJ на 36-му пленарному засіданні (16–17 черв. 2021 р.). Страсбург : Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СЕПЕJ), 2021. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-cepej-2021-on-the-conduct-of-court-proceedings-in-videoconf/1680a76b6d>
8. Попов Г. В. Кримінально-процесуальні гарантії прав військовослужбовців в умовах воєнного стану під час проведення процесуальних дій у режимі відео-конференції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*.

2025. Вип. 91 (ч. 4). С. 418–422. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344305/331917>

9. Побиття адвокатки Марії Населенко у Бучанському ТЦК: виклик правовій державі. *Рада адвокатів Київської області* : вебсайт. URL: <https://radako.com.ua/po-byttya-advokatky-mariyi-naselenko-u-buchanskomu-tczk-vyklyk-pravovij-derzhavi/>

10. Відповідальність за перешкоджання праву особи на захист слід посилити – проект Закону. *Національна асоціація адвокатів України* : вебсайт. URL: <https://unba.org.ua/news/9123-vidpovidal-nist-za-pereshkodzhannya-pravu-osobi-na-zahist-slid-posiliti-proekt-zakonu.html>

УДК 343.7

Олександр Загурський,
доцент кафедри права імені
академіка УАН о. Івана Луцького,
кандидат юридичних наук, доцент,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0797-8864>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯМ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ

Проблема відмивання злочинних доходів залишається одним із ключових викликів для європейської та глобальної безпеки, оскільки тіньові фінансові потоки щорічно підривають економічну стабільність, сприяють корупції, організованій злочинності та фінансуванню тероризму. У відповідь на ці загрози країни Європейського Союзу сформували комплексну та високоефективну систему протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, засновану на багаторівневому правовому регулюванні, ризик-орієнтованому підході та системній міжнародній координації.

В умовах активної євроінтеграції України вивчення та адаптація європейського досвіду набуває особливої значущості. Уточнення механізмів фінансового моніторингу, удосконалення взаємодії між державними органами, банківським сектором і міжнародними інституціями є необхідними для підвищення ефективності національної системи протидії відмиванню коштів. Запозичення кращих практик ЄС сприятиме зміцненню фінансової безпеки держави, мінімізації ризиків тінізації економіки та виконанню зобов'язань на шляху євроінтеграції.

У Великобританії кожен банк має уповноваженого працівника, що відповідає за дотримання вимог банківського законодавства щодо протидії відмивання злочинних доходів. Кожного року такий працівник повинен проходити перепідготовку з питань оновленого законодавства, засобів і методів протидії у цій сфері. Банківський працівник, який не здійснив відповідні заходи щодо протидії легалізації коштів, підлягає кримінальній відповідальності.

«У Сполученому Королівстві одним із ключових напрямів протидії легалізації злочинних доходів є розвиток системи просвітництва та інформування населення, що сприяє формуванню у громадян підвищеної обережності щодо потенційно протиправних дій. Після терористичних атак у США 11 вересня 2001 року рівень громадської пильності істотно зріс, унаслідок чого фіксується зростання кількості повідомлень про підозрілу активність. Хоча значна частина таких сигналів не підтверджується, частина з них відіграє важливу роль у виявленні злочинних схем. Громадянам обов'язково надається інформація про результати використання їхніх повідомлень, що підвищує рівень довіри та мотивацію до співпраці» [1].

Крім того, «у Великобританії була запроваджена модернізована модель взаємодії з інформаторами: усі матеріали, пов'язані з можливими фактами легалізації доходів, спрямовуються до спеціалізованого централізованого органу. Фінансування роботи інформаторів здійснюється за змішаною схемою, де 75 % витрат покривають банківські установи, а решту 25 % – підрозділи Міністерства внутрішніх справ. Такий підхід суттєво підвищив результативність заходів із протидії відмиванню кримінальних доходів» [1].

У Федеративній Республіці Німеччина (ФРН) відповіддю на зростання загроз, спричинених організованою злочинністю та нелегальним обігом наркотичних засобів, стало прийняття у 2002 році спеціалізованого законодавчого акта, спрямованого на посилення протидії цим кримінальним явищам. Ця законодавча ініціатива мала прямий вплив на національне кримінальне право: у Кримінальному кодексі ФРН було інкорпоровано новий склад злочину – «відмивання грошей» (Geldwäsche). Інституційним забезпеченням реалізації політики боротьби з легалізацією злочинних доходів (Anti-Money Laundering, AML) стало формування Підрозділу фінансової розвідки (Financial Intelligence Unit, FIU).

«У німецькій моделі цей підрозділ інтегрований у структуру поліції і його пріоритетні операційні напрями зосереджені на превенції та розкритті правопорушень, пов'язаних із легалізацією кримінальних

капіталів. Функцію регуляторного нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, зокрема фінансовими установами, у Німеччині здійснює Федеральне відомство нагляду за діяльністю фінансових установ (Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht, BaFin). BaFin є центральним контролюючим органом, який забезпечує дотримання законодавчих вимог у сфері фінансового моніторингу та мінімізацію системних ризиків» [2].

У Франції центральний орган системи запобігання відмивання злочинних доходів і боротьби з фінансуванням тероризму – TRACFIN, що є підрозділом фінансової розвідки при Міністерстві економіки, фінансів та індустрії Франції. У його складі основними підрозділами є:

- центр збору інформації;
- відділ фінансової експертизи;
- оперативний відділ.

«TRACFIN у Франції функціонує як спеціалізований орган, уповноважений отримувати від банківських установ інформацію щодо відкриття рахунків фізичними та юридичними особами. Французьке законодавство не встановлює вимоги обов'язкового повідомлення про фінансові операції, що перевищують певний пороговий розмір. Підставою для подання відомостей суб'єктами фінансового моніторингу до TRACFIN є наявність обґрунтованої підозри, що відповідні операції можуть бути пов'язані з процесами легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. Такий підхід підсилює ризик-орієнтованість національної системи фінансового контролю та сприяє виявленню нетипових схем руху капіталу» [3].

У законодавстві Італії визначений обов'язок банків та інших посередницьких структур детально документувати валютні операції резидентів, щоб не пропустити спроби легалізації коштів. Законом Гаммавасала (1990 р.) встановлена кримінальна відповідальність за операції з «відмивання» і вперше у міжнародній практиці визначено поняття «злочинна організація типу мафія». «Внаслідок законодавчих змін у 1990 р. держава зобов'язана проводити моніторинг виявлення та припинення спроб відмивання злочинних коштів. Відповідно до сформованої системи моніторингу перерахування будь-якої суми за кордон відбувається в супроводі з одночасним декларуванням доходу» [4].

«Кримінальним кодексом Іспанії (ст. 301) відмивання грошей відноситься до розділу про хабарі та аналогічні злочини. До нього включено усі серйозні злочини зі строком тюремного ув'язнення більше трьох років. Законом про відмивання грошей включено боротьбу з доходами від організованих злочинів, тероризму, торгівлі наркотиками» [2].

Таким чином, європейська практика протидії відмиванню злочинних доходів вирізняється комплексністю, системністю та високим рівнем координації між інституціями. У країнах Європейського Союзу сформована багаторівнева система боротьби з легалізацією кримінальних активів, яка ґрунтується на гармонізації нормативно-правових актів, імплементації директив AMLD, розвитку спеціалізованих підрозділів фінансової розвідки та застосуванні ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу. Такий підхід дозволяє своєчасно ідентифікувати підозрілі фінансові операції та здійснювати адекватне реагування на потенційні загрози фінансовій безпеці.

Досвід європейських держав свідчить, що ефективність системи значною мірою забезпечується взаємодією державних органів, банківського сектору, міжнародних організацій (FATF, MONEYVAL, Європол) та громадянського суспільства. Активне використання цифрових технологій, реєстрів бенефіціарних власників, механізмів автоматичного обміну інформацією та сучасних аналітичних інструментів значно підвищує результативність виявлення ризикових транзакцій.

Список використаних джерел:

1. Куришко О. О. Аналіз світового досвіду у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті можливості його використання в Україні. *Фінансовий простір*. 2013. № 2. С. 8–15.
2. Баранов Р. О. Сучасні схеми відмивання злочинних коштів у світі та в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 7–8. С. 62–69.
3. TRACFIN – Les interlocuteurs de Tracfin. *Ministère de l'Économie, des Finances et de la Souveraineté industrielle et numérique*. URL: <https://www.economie.gouv.fr/tracfin/interlocuteurs-tracfin>
4. Чуницька І. І. Заходи запобігання фінансовому шахрайству та легалізації коштів, зароблених злочинним шляхом. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 282–291.

*Оксана Капліна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри кримінального процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3654-673X>*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ПРОКУРОРА-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИКА ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Процесуальне становище прокурора у кримінальному провадженні комплексно врегульоване статтею 36 КПК України [1]. Згідно з ч. 2 цієї статті прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва та наділений широким колом повноважень. У науковій літературі часто наголошується, що законодавець не сформулював визначення поняття «процесуальне керівництво», що ускладнює доктринальні розробки. Водночас таке визначення міститься у Концепції реформування кримінальної юстиції України від 8 квітня 2008 р. [2], де зазначено: «Процесуальне керівництво прокурора – організація процесу досудового розслідування, визначення його напрямів, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для належного функціонування слідчих, забезпечення дотримання вимог законів України під час розслідування».

Таким чином, ідея, закладена у програмний документ реформування кримінальної юстиції щодо нормативної конструкції процесуального статусу прокурора та функціональної спрямованості його повноважень, була реалізована у Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р.

Як зазначав член робочої групи з підготовки КПК Л. М. Лобойко, Національна комісія прагнула позбутися «царського» становища прокурора, змусивши його не лише здійснювати нагляд, а й брати активну участь у кожній кримінальній справі для якіснішої її підготовки до суду. Робоча група з питань реформування кримінального судочинства підтримала таке бачення, і вже у ст. 38 проекту КПК 2011 року було закріплено положення про здійснення прокурором нагляду за законністю у формі керівництва досудовим розслідуванням [3, с. 222].

Послідовна реалізація цих концептуальних положень зумовила закріплення у ч. 4 ст. 40 КПК вимоги: «Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність» [1]. Такий підхід мав забезпечити «належну» процесуальну взаємодію між прокурором-процесуальним керівником та слідчим під час досудового розслідування. При цьому для гарантування виконання цих повноважень КК України було доповнено ст. 381¹ «Невиконання слідчим вказівки прокурора», яка передбачала кримінальну відповідальність за умисне систематичне невиконання письмових вказівок прокурора [4].

Однак критика втрати слідчим частини повноважень, що забезпечували його процесуальну самостійність, та посилення ролі прокурора з правом ініціювати притягнення слідчого до кримінальної відповідальності не сприяли конструктивній взаємодії цих двох представників сторони обвинувачення. У результаті в 2014 р. новою редакцією Закону України «Про прокуратуру» ст. 381¹ КК було виключено, що створило прогалину у правовому регулюванні [5]. Частина 4 ст. 40 КПК залишила вимогу виконання вказівок прокурора, однак кримінальна відповідальність була скасована. Таким чином, прокурори втратили єдиний дієвий інструмент впливу на слідчих, який міг дисциплінувати їх та забезпечувати належне дотримання законності під час досудового розслідування.

Однак утворена прогалина змусила прокурорів шукати альтернативні механізми її подолання, які вони віднайшли у положеннях Кодексу України про адміністративні правопорушення, використовуючи їх як компенсаторний інструмент впливу на слідчих. Йдеться про те, що до слідчих почали застосовувати адміністративні санкції за ст. 185⁸ КУпАП («Ухилення від виконання законних вимог прокурора») [6]. Так, прокурорами склалися протоколи щодо слідчих, які не виконували їх письмові доручення у встановлений строк. У ряді випадків суди визнавали таких осіб винними та накладали адміністративні стягнення, щоправда іноді звільняючи від відповідальності за малозначимістю [див.: 7, 8].

Проте аналіз цієї практики засвідчив її хибність: адміністративна відповідальність покликана охороняти порядок державного управління, тоді як взаємовідносини між слідчим і прокурором мають кримінальну процесуальну природу. Невиконання вказівок прокурора порушує саме норми КПК, а не адміністративного права. Тому застосування ст. 185⁸

КУпАП у межах кримінального провадження є концептуально невиправданим і не може забезпечити належну процесуальну взаємодію між прокурором та слідчим.

Аналіз практики застосування адміністративної відповідальності у випадках невиконання слідчими вказівок прокурора демонструє її суперечність природі адміністративної юстиції та сутності адміністративно-правових відносин. Звернення до положень КУпАП показує, що у Главі 15 «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління» передбачено низку норм, які встановлюють відповідальність учасників процесуальних відносин за невиконання ними визначених обов'язків. Серед них: ст. 185 «Злісна непокора законним вимогам поліцейського, військовослужбовця чи представника громадського формування»; ст. 185³ «Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України»; ст. 185⁴ «Ухилення свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста чи перекладача від явки до органів досудового розслідування або прокурора»; ст. 185⁵ «Перешкоджання явці народного засідателя чи присяжного»; ст. 185⁶ «Невиконання вимог окремої ухвали суду»; ст. 185⁸ «Ухилення від виконання законних вимог прокурора»; ст. 185¹¹ «Розголошення інформації про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист»; ст. 185¹³ «Невиконання законних вимог посадових осіб Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України» [6].

Тобто слід ще раз підкреслити, що норми КУпАП, зокрема положення Глави 15, спрямовані на захист сфери державного управління та публічного адміністрування. Їхній зміст передбачає накладення адміністративних стягнень на осіб, які порушують загальнообов'язкові правила функціонування органів виконавчої влади.

Водночас взаємовідносини між слідчим і прокурором мають кримінальну процесуальну природу, формуються в межах кримінального провадження та регулюються нормами кримінального процесуального законодавства. Невиконання слідчим законних доручень прокурора не порушує порядок державного управління, а зачіпає саме механізм здійснення кримінального провадження. Тому застосування адміністративної відповідальності за ст. 185⁸ КУпАП у таких випадках є штучним.

На жаль, доктрина майже не акцентує увагу на цій проблемі, а коментарі до КУпАП здебільшого обходять її стороною. Правозастосовна практика натомість продовжує йти хибним шляхом, притягуючи слідчих до адміністративної відповідальності.

Порушуючи це складне й водночас актуальне питання, слід наголосити на необхідності створення дієвих механізмів впливу прокурора-

процесуального керівника на слідчого у випадках ухилення останнього від виконання законних вказівок, адже практика засвідчує наявність проблем із їх реалізацією. Оптимальним шляхом розв'язання цієї проблеми видається розробка сучасної концепції кримінальної процесуальної відповідальності, яка усуне прогалини правового регулювання, забезпечить належний баланс між правами та обов'язками розглядуваних суб'єктів і сприятиме мінімізації конфліктів у їхній взаємодії. Водночас ще більш ефективним виглядає створення належного організаційного механізму, завдяки якому можна уникнути труднощів процесуальної взаємодії між суб'єктами, об'єднаними єдиною кримінальною процесуальною функцією та покликаними спільно реалізовувати завдання кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Про Концепцію реформування кримінальної юстиції України : Указ Президента України від 8 квіт. 2008 р. № 311/2008. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>
3. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006–2011 роки). Частина 1. Загальні положення досудового провадження : монографія. Київ : Істина, 2012. 288 с.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III (у ред. від 05.12.2012). *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20121205#Text>
5. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>
7. Постанова Балтського районного суду Одеської області від 17 лют. 2020 р. у справі № 493/2093/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87670678>
8. Постанова Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області від 12 верес. 2019 р. у справі № 149/2105/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84188172>

*Артем Коваленко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права ім. академіка
УАН о. Івана Луцького,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3665-0147>*

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Корисливі кримінальні правопорушення традиційно й історично є найбільш поширеними та водночас й достатньо резонансними деліктами, які завжди привертають увагу українського суспільства та потребують значних зусиль правоохоронців для їх розкриття та розслідування. Окремі види таких кримінальних правопорушень можуть бути прямо чи дотично пов'язані з господарською (економічною) діяльністю підприємств, установ та організацій різних форм власності. Відтак, їх розслідування потребує застосування відсутніх в уповноважених суб'єктів спеціальних знань у сферах економіки, оподаткування й бухгалтерського обліку, зокрема й у формі призначення судових економічних експертиз.

Указаний різновид експертиз може призначатися під час розслідування та судового розгляду корисливих кримінальних правопорушень, пов'язаних із господарською чи економічною діяльністю приватних, державних чи комунальних підприємств, установ, організацій: шахрайства (ч. 3 ст. 190 КК України); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ч. 4 ст. 191 КК України); незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України); протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206-2 КК України); легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України); шахрайства з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України) тощо.

Серед іншого, ця експертиза може допомогти визначити обґрунтованість фінансових операцій та господарських розрахунків, правильність ведення документації та подання звітності, з'ясувати реальні показники

фінансово-економічного стану підприємства тощо. Окрім того, у випадках, коли шкоду було заподіяно внаслідок господарської діяльності, саме указана експертиза є головним інструментом визначення розміру матеріальних збитків від корисливого кримінального правопорушення.

Різновидами такого дослідження є експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності, експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій, а також експертиза документів фінансово-кредитних операцій [1].

Об'єктами експертного дослідження може виступати широкий перелік документів, які містять відомості про хід та результати господарської й економічної діяльності підприємств, установ та організацій: статутні та розпорядчі документи, документи бухгалтерського та податкового обліку, документи, які підтверджують право власності, логістичні й транспортні документи тощо. Оскільки предмет дослідження пов'язаний зі змістом документа, а не його матеріальними реквізитами, судовому експертові можуть направлятися як оригінали, так і належним чином завірені копії документів, які містять відомості про господарську діяльність.

Якщо документи, які, на думку слідчого, можуть виступити об'єктами економічного дослідження містяться в електронній (цифровій) формі на носіях комп'ютерних даних, доцільним може бути призначення комплексних судових економічних експертиз та експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів.

Об'єктами судових економічних експертиз також можуть виступати висновки перевірок та акти ревізій, які є різновидами доказів-документів відповідно до ч.ч. 2, 3 ст. 93 КПК України. Ревізії є формою державного фінансового контролю діяльності суб'єктів господарювання [2, с. 188]. Своєю чергою, перевірки, як більш широка категорія, є формами контролю певного тематичного спрямування [3, с. 156], наприклад, перевірка державних закупівель, податкова перевірка тощо. Указані документи містять відомості про суб'єкта проведення контрольного заходу, об'єкт контролю, перевірені форми господарської діяльності, виявлені порушення тощо, які можуть бути використані судовим експертом-економістом для виконання поставлених перед ним завдань. Варто зазначити, що за чинного кримінального процесуального законодавства не існує механізмів призначення ревізії чи перевірки слідчим чи прокурором. Такі контрольні заходи можуть проводитися лише за

ініціативи контролюючих органів, після чого висновки й акти передаються правоохоронцям або витребуються ними в порядку ч. 2 ст. 93 КПК України для подальшого направлення судовому експертові.

Під час розслідування корисливих кримінальних правопорушень перед судовим експертом-економістом можуть ставитися такі орієнтовні питання:

Чи підтверджується документально встановлена за актом інвентаризації нестача (надлишок) грошових коштів у касі на суму на підприємстві на певну дату?

Чи підтверджується документально нестача товарно-матеріальних цінностей, встановлена за актом інвентаризації на підприємстві, в кількісних та вартісних показниках на певну дату?

Чи підтверджується документально розмір безпідставно виплаченої та списаної по касі підприємства заробітної плати?

Чи підтверджуються документально висновки перевірки у частині, що стосується завищення обсягу і вартості виконаних робіт, з урахуванням висновків інших видів експертиз?

Які основні економічні показники (ліквідності, платоспроможності і прибутковості тощо) фінансово-господарського стану (найменування організації) на дату укладання або закінчення терміну дії угоди (реквізити) характеризують господарсько-фінансову діяльність (найменування організації)? [1].

Таким чином, судова економічна експертиза є цінним інструментом встановлення обставин корисливих кримінальних правопорушень, прямо чи дотично пов'язаних зі здійсненням господарської (економічної) діяльності підприємств, установ та організацій різних форм власності. Об'єктами таких експертних досліджень переважно виступають документи (як оригінали, так і належним чином завірені копії), які містять відомості про хід та результати господарської й економічної діяльності, а також висновки перевірок й акти ревізій. Указана експертиза може допомогти визначити обґрунтованість фінансових операцій та господарських розрахунків, правильність ведення документації та подання звітності, з'ясувати реальні показники фінансово-економічного стану підприємства, визначити розмір матеріальних збитків від правопорушення тощо. Подальші перспективи наукового пошуку в цій сфері пов'язані з вивченням можливостей використання інших видів судових експертиз у кримінальних провадженнях за фактами корисливих кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань

підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

2. Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 292 с.

3. Шестерняк М. М. Методи і форми контролю: проблеми визначення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 26. Ч. 2. С. 154–165.

УДК 347.965 : 343.121 : 342.722

Дар'я Конорчук,
студентка IV курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник:
Руслан Мельниченко,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
правового забезпечення безпеки бізнесу, адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9562-6983>

ВПЛИВ КРИТЕРІЇВ АКРЕДИТАЦІЇ АДВОКАТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право на захист є однією з фундаментальних гарантій кримінального процесу й забезпечується не лише конституційними нормами, а й практичною можливістю підозрюваного або обвинуваченого скористатися послугами кваліфікованого захисника. В Україні значну роль у гарантуванні цього права виконує система безоплатної правничої допомоги (далі – БПД). Однак механізми відбору, акредитації та виключення адвокатів із Реєстру адвокатів, які надають БПД, можуть мати прямий вплив на доступ до ефективного захисту.

Правила адвокатської етики у ст. 12-1 зобов'язують адвоката бути добропорядним, чесно та гідно виконувати свої професійні обов'язки [1]. Проте поняття «доброчесність» адвоката у контексті допуску до БПД законодавчо не визначене, натомість застосовується через критерії

відбору, що включають відсутність кримінальної судимості, дисциплінарних стягнень, наявність професійного досвіду тощо. Нечіткість та суб'єктивність цих критеріїв створюють загрози як для адвокатів, так і для підозрюваних чи обвинувачених.

Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на захист від обвинувачення та на правову допомогу [2]. Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК України) гарантує підозрюваним і обвинуваченим право на захист, яке полягає у можливості давати пояснення, збирати й подавати докази, брати участь у провадженні та користуватися правовою допомогою захисника, що передбачено ст. 20 КПК України [3]. Крім того, ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» встановлює, що право на безоплатну вторинну правову допомогу мають затримані, підозрювані, обвинувачені та засуджені, що визначено у ч. 1 ст. 14 зазначеного Закону [4]. Отже, держава зобов'язана забезпечити належну юридичну підтримку в кримінальному процесі, у тому числі за рахунок державних коштів.

Разом із тим доступ адвоката до справи супроводжується критеріями акредитації. Наприклад, для включення до Реєстру адвокатів, які надають БПД, вимагають наявності свідоцтва, стажу, відсутності дисциплінарних стягнень чи кримінальних переслідувань. Такі вимоги покликані забезпечити професіоналізм і добросовісність захисників, проте на практиці можуть обмежувати можливість реалізації права на захист. Зокрема, повідомлялося про випадок, коли з адвокатом, який ставив «незручні» запитання про розподіл доручень і оплату, просто не продовжили контракт – з формальним поясненням «відсутністю обґрунтованої необхідності». Як зауважили фахівці, такого роду «необ'єктивні» критерії можуть фактично позбавити підозрюваного права на незалежного захисника.

Наслідком жорсткого застосування вимог добросовісності стає ситуація, коли підозрюваний втрачає можливість скористатися юридичною допомогою конкретного адвоката. Якщо адвоката виключено з реєстру БПД або з ним припинено співпрацю без об'єктивних підстав, підозрюваний може залишитися без захисту або змушений терміново шукати іншого. На цьому наголошують і самі адвокати: за їхніми словами, кожен, хто успішно пройшов конкурс і включений до реєстру, отримав право на надання БПД і має бути укладений контракт без штучних квот. Про це також зазначає Рада адвокатів України, яка запропонувала закріпити у порядку укладення договорів норму про обов'язкове заключення контракту з усіма адвокатами, які пройшли конкурс та

включені до Реєстру [5]. Такий підхід спрямовано на запобігання ситуації, коли добросовісність адвоката використовується як формальна підстава виключити його з системи, що негайно позбавляє підзахисного права на свого представника.

Варто зазначити, що дисциплінарна та кримінальна відповідальність адвокатів є специфічними. ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає лише три види дисциплінарних стягнень: попередження, зупинення права на заняття адвокатською діяльністю та позбавлення права з виключенням із Реєстру адвокатів, що передбачено ч. 1 ст. 35 зазначеного Закону [6]. Більше того, вказаний Закон не містить інших покарань за етичні порушення. З точки зору кримінального права, новації законодавства додатково захищають статус адвоката: Верховна Рада України ввела адміністративну відповідальність за публічне ото-тожнення адвоката з клієнтом та деталізувала форми втручання в діяльність адвоката, передбачені ст. 397 Кримінального кодексу України [7]. Сама ж адвокатська діяльність підпадає під загальні кримінальні норми – будь-який адвокат може бути притягнутий до відповідальності за суспільно небезпечні діяння. ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює, що у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо адвоката за вчинення проступку або нетяжкого злочину, за який призначено покарання менш суворе, ніж позбавлення волі, що визначено у п. 2 ч. 1 ст. 31 зазначеного Закону. Окрім цього, п. 6 ч. 1 ст. 32 зазначеного Закону передбачає припинення права на заняття адвокатською діяльністю у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також нетяжкого злочину, за який призначено покарання у виді позбавлення волі [6]. Такий механізм призначений і як стримуючий фактор – ретроспективна відповідальність, і як гарантія чесності професії. Втім, у поєднанні з критеріями акредитації це може ще більше звужувати коло захисників та ускладнювати реалізацію права на захист.

Отже, хоча акредитаційні вимоги спрямовані на підвищення якості правничої допомоги, на практиці їхнє формальне застосування може негативно впливати на право на захист. Щоб збалансувати ці інтереси, необхідно забезпечити прозорість та об'єктивність критеріїв, а саме: чітко встановити, за яких об'єктивних обставин адвоката можна виключати з Реєстру БПД; передбачити процедуру оскарження такого рішення тощо. Також є необхідним розвивати систему контролю якості без дискримінації – покладати на дисциплінарні органи вивчення претензій до адвокатів, а не позбавляти права на діяльність без належних

підстав. Такий комплексний підхід дозволить зберегти високу планку професійності, водночас гарантуючи підозрюваним ефективний захист, передбачений Конституцією і законами України.

Список використаних джерел:

1. Правила адвокатської етики : затверджені З'їздом адвокатів України від 15 лют. 2019 р. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf
2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
5. Система БПД спроваджує адвокатів, які виявилися незручними? *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/9097-sistema-bpd->
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
7. Тих, хто ототожнює адвокатів з клієнтами, штрафуватимуть – ухвалено закон. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/10548-tih-hto-ototozhnyue-advokativ-z-klientami-shtrafuvatimut-uhvaleno-zakon.html>

Євгенія Крючківська,
студентка IV курсу факультету соціології і права,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-4152-5629>

Науковий керівник:
Борис Лук'янчиков,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4761-5980>

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВУЗЛІВ БЛОКЧЕЙНУ У РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Криміналістика блокчейну є відносно новою галуззю цифрової криміналістики, яка зосереджується на дослідженні, що здійснюється із застосуванням блокчейн-технологій. Унікальні характеристики блокчейну, такі як децентралізація, прозорість та криптографічний захист даних, створюють як нові можливості, так і складнощі для криміналістичних розслідувань. Криміналістика блокчейну включає систематичне вивчення даних блокчейну з метою виявлення доказів протиправної діяльності, такої як шахрайство, відмивання грошей та кіберзлочини, які дедалі частіше здійснюються через криптовалюти та децентралізовані платформи. Анонімність та децентралізований характер транзакцій ускладнюють розслідування, тому для ефективної роботи потрібні спеціальні інструменти та методи, що дозволяють співставляти інформацію на блокчейні з даними поза них.

Проблематика криміналістики блокчейну активно досліджується як зарубіжними, так і українськими науковцями. Н. F. Atlam, A. Alenezi та M. Othman систематизували методи аналізу блокчейн-даних, визначили технічні та правові аспекти цифрових доказів і окреслили напрями подальших досліджень у сфері криміналістики. S. Salisu та V. Filipov розробили сучасні підходи до розслідування кіберзлочинів у децентралізованих мережах, приділяючи особливу увагу ідентифікації учасників транзакцій і відстеженню руху криптовалют. В Україні В. Саєнко,

Д. Ковбель та М. Попович досліджують методи аналізу цифрових гаманців і транзакцій у криміналістичній практиці, а Д. Пашко та Л. Омельчук зосереджені на правових аспектах використання криптовалют та забезпеченні допустимості цифрових доказів у кримінальному процесі.

У контексті блокчейн-технологій вузол являє собою окрему точку мережі, яка зберігає повну копію реєстру блокчейну та бере участь у верифікації транзакцій. Вузли забезпечують децентралізоване управління даними, підвищуючи їхню надійність та захищеність від несанкціонованих змін.

Залежно від функцій їх можна класифікувати на кілька типів. Повні вузли зберігають повну історію всіх транзакцій та блоків у мережі і беруть участь у перевірці та додаванні нових блоків, що робить їх критично важливими для підтримки цілісності та безпеки блокчейну. Легкі вузли зберігають лише заголовки блоків і дозволяють перевіряти транзакції без необхідності зберігати всю історію, що зменшує навантаження на ресурси, але робить їх залежними від повних вузлів. Майнінгові вузли спеціалізуються на створенні нових блоків через процес майнінгу, що включає вирішення складних математичних задач для додавання транзакцій до блокчейну [1]. Розуміння ролі різних типів вузлів є критично важливим для проведення криміналістичних розслідувань, оскільки повні вузли надають детальну інформацію про транзакції, легкі вузли забезпечують швидку перевірку, а майнінгові вузли можуть допомогти у виявленні аномалій під час створення нових блоків.

Одним із ключових аспектів, що має велике значення для криміналістики блокчейну, є резервне копіювання на рівні вузлів, яке відіграє критичну роль у збереженні цілісності та достовірності даних.

Кожен вузол у блокчейн-мережі підтримує повну копію реєстру, забезпечуючи дублювання даних на кількох незалежних вузлах. Таке розподілене зберігання є надзвичайно важливим для криміналістичних розслідувань, оскільки воно запобігає втраті даних і гарантує доступ до повної історії транзакцій навіть у випадку відмови або компрометації окремих вузлів. Наявність резервних копій на рівні вузлів дозволяє слідчим отримувати точні записи блокчейну та перевіряти їх, підвищуючи загальну надійність процесу розслідування [2].

Резервні копії на рівні вузлів також сприяють виявленню втручань і валідації даних. Оскільки кожен вузол незалежно перевіряє стан блокчейну у порівнянні зі своєю копією, розбіжності між вузлами можуть свідчити про підробку або помилки. Ця властивість дозволяє слідчим здійснювати перехресну перевірку даних на кількох вузлах, підвищуючи

здатність виявляти шахрайські дії та підтверджувати цілісність реєстру блокчейну. Розподілений процес верифікації, який забезпечується резервними копіями на рівні вузлів, є надзвичайно важливим для забезпечення достовірності криміналістичних висновків і точності розслідувань транзакцій у блокчейні [1].

Крім того, стійкість та надійність блокчейн-мережі значно підвищуються завдяки резервному копіюванню на рівні вузлів. Децентралізує зберігання даних та забезпечуючи, щоб кожен вузол підтримував повну та актуальну копію блокчейну, мережа стає більш стійкою до відмов і атак. Така стійкість гарантує, що дані залишаються доступними та цілісними навіть за несприятливих умов, наприклад, під час порушень безпеки мережі або збоїв окремих вузлів [3].

Отримання даних з блокчейну зазвичай здійснюється через вузли або публічні блокчейн-експлорери (наприклад, Etherscan, Blockchain.com), що дають прямий доступ до інформації про транзакції і баланс адрес. Під час розслідувань дані можуть збиратися шляхом завантаження всього ланцюга блоків з вузла або вибіркового витягнення цікавих транзакцій. Для цього розроблено спеціалізоване криміналістичне програмне забезпечення: скрипти для парсингу блоків, імпортери даних у графові бази, пакети для кластеризації та оцінки ризиків. Важливу роль відіграють імовірнісні алгоритми пошуку аномалій та побудови графів транзакцій, що дозволяють візуалізувати зв'язки між гаманцями. Так, інструменти на кшталт Chainalysis чи TRM автоматизують багато етапів: вони збирають дані з вузлів, маркують адреси (наприклад, із відомих бірж чи «темних ринків») і будують графи переміщення коштів. У підсумку слідчі отримують «зрозумілий» ланцюг транзакцій, який можна використовувати як доказ, наприклад, шляхом демонстрації потоку коштів від жертви до підозрюваного через проміжні адреси.

Криміналістика блокчейну є перспективною та швидкозростаючою галуззю цифрової криміналістики, яка одночасно відкриває нові можливості та породжує специфічні виклики для розслідувань. Децентралізована та криптографічно захищена природа блокчейну забезпечує незмінність і прозорість реєстрів, що робить on-chain-дані цінним джерелом доказів; водночас анонімність адрес та складність кореляції on-chain і off-chain інформації ускладнюють ідентифікацію реальних суб'єктів правопорушень. Особлива роль у цьому процесі належить вузлам: повні, легкі та майнінгові вузли мають різні можливості й обмеження, а резервні копії на рівні вузлів підвищують стійкість мережі, зберігають цілісність даних і слугують додатковим інструментом

валідації доказів. Практична ефективність розслідувань значною мірою залежить від доступу до повних вузлів, застосування спеціалізованих аналітичних платформ і алгоритмів (кластеризація, графовий аналіз, пошук аномалій) та інтеграції on-chain-даних з off-chain-джерелами. Для підвищення результативності розслідувань необхідні міжвідомча та міжнародна співпраця, чіткі процесуальні механізми збору цифрових доказів і постійне підвищення кваліфікації фахівців у сфері блокчейн-криміналістики.

Список використаних джерел:

1. Aswal P. Blockchain Nodes-Blockchain Council. URL: <https://www.blockchain-council.org/blockchain/blockchain-nodes/>
2. Casino F., Dasaklis T. K., Patsakis C. A systematic literature review of blockchain-based applications: Current status, classification and open issues. *Telematics and Informatics*. 2019. Vol. 36. P. 55–81. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0736585318306324>
3. Haque E. U., Shah A., Iqbal J. et al. A scalable blockchain based framework for efficient IoT data management using lightweight consensus. *Scientific Reports*. 2024. Vol. 14. Art. 7841. URL: <https://www.nature.com/articles/s41598-024-58578-7>

УДК 343.14 : 004.056.5

Ярослава Малик,
студентка III курсу спеціальності
125 Кібербезпека та захист інформації,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник:
Олена Ситніченко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9740-0216>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗБОРУ ТА ФІКСАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

Кіберзлочинність є одним із найдинамічніших видів кримінальних правопорушень на даний час, оскільки вона ґрунтується на використанні цифрових технологій. Під час розслідування подібних кримінальних правопорушень ключову роль відіграють цифрові сліди – будь-які електронні дані, що фіксують дії користувача, системи чи мережі.

Спираючись на загальні криміналістичні знання, цифровий слід – це частина інформації, яка залишається в електронному просторі після того, як людина або програма взаємодіяла з комп'ютером, мережею Інтернет чи іншими системами. Ці сліди можуть бути явними (наприклад, файли або журнали дій) або прихованими (як-от дані в кеші, метадані, резервні копії), записані у вигляді нулів та одиниць.

Проаналізувавши технічні джерела, ми бачимо, що цифрові сліди залишаються майже скрізь: на комп'ютерах, телефонах, серверах, у хмарних сховищах (Google, Apple, Microsoft), у соцмережах і навіть у криптовалютних мережах, як-от блокчейн. Будь-який пристрій, який записує чи передає дані, може бути потенційним джерелом доказів.

Правові норми для отримання цих слідів мають забезпечити як ефективність слідства, так і захист прав людини, особливо права на приватність. Виходячи з норм нашого законодавства, правовою основою для збору цифрових слідів є Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України). Він визначає, як проводити обшук комп'ютерів, як отримати доступ до електронних документів, як вилучати носії та проводити комп'ютерно-технічну експертизу. Як вказує КПК України (наприклад, ст. 87), доступ до прихованої інформації (що містить таємницю) можливий тільки за рішенням слідчого судді, що є гарантією законності [1].

Зважаючи на міжнародні вимоги, цифрові докази мають бути справжніми (автентичними) та незмінними (цілісними). Спираючись на стандарти NIST SP 800-101 та ISO/IEC 27037 [2; 3], стандартна процедура вимагає створення повної копії носія (так званої побітової копії) і обчислення хеш-суми (унікального цифрового відбитка, наприклад, SHA-256). Ця хеш-сума підтверджує, що дані не були змінені.

Аналізуючи міжнародну співпрацю, збір даних із закордонних хмарних сховищ є складним. Це робиться через міжнародні запити MLAT або згідно з Будапештською конвенцією [4, с. 2-5]. Опираючись на досвід Європейського Союзу, може використовуватися Регламент ЄС 2023/1543 (European Production Order) [5], який дозволяє швидко отримувати електронні докази з-за кордону.

Проаналізувавши порядок дій слідчого, процес фіксації цифрових слідів включає обов'язкові кроки: ізоляція пристрою, створення точної копії, обчислення хеш-сум, збереження носія з печатками та експертний аналіз. Важливо пам'ятати, що порушення будь-якого з цих кроків може призвести до того, що доказ буде визнаний судом недійсним. Окрема складність, виходячи з розвитку технологій, стосується блокчейн-мереж.

Тут анонімність ускладнює роботу, але завдяки аналітичним платформам (Chainalysis) правоохоронці можуть відстежувати рух криптовалют [6].

Підсумовуючи, успішний збір цифрових слідів потребує поєднання технічних навичок, правової обґрунтованості та правильної тактики, що дозволяє сучасній цифровій криміналістиці встигати за розвитком злочинності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5253>
2. National Institute of Standards and Technology (NIST). SP 800-101 Rev. 1: Guidelines on Mobile Device Forensics. Gaithersburg : NIST, 2014. 88 p. URL: <https://nvl-pubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.800-101r1.pdf>
3. ISO/IEC 27037:2012. Information technology — Security techniques — Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence. Geneva : ISO, 2012. 38 p.
4. Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція) : Міжнародний документ Ради Європи від 23 листоп. 2001 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
5. Регламент (ЄС) 2023/1543 Європейського Парламенту та Ради від 12 липня 2023 року про Європейські накази щодо отримання та збереження електронних доказів у кримінальних провадженнях. *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UKR/TXT/?uri=CELEX%3A32023R1543>
6. Blockchain Technology Market Size, Share & Trends Analysis Report 2024–2030. *Grand View Research*. 2024. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/blockchain-technology-market>

Анна Маркіна,

*аспірантка кафедри кримінального процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6175-9218>

Науковий керівник:

Сергій Ковальчук,

*професор кафедри кримінального процесу,
доктор юридичних наук, професор,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна*

ВІДОБРАЖЕННЯ ПОСЛІДОВНОСТІ ДІЙ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ДОСТОВІРНОСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Однією з процесуальних властивостей електронних доказів у кримінальному провадженні є достовірність, яка забезпечується належним порядком їх збирання та збереження. Для позначення послідовності дій зі збереження електронних доказів, спрямованих на забезпечення їх достовірності, в доктрині кримінального процесу використовується термін «ланцюг збереження» (англ. – chain of custody), що відображає відповідну доказову концепцію.

Задля цілей провадження розслідувань із використанням відкритих цифрових даних дефініція ланцюга збереження міститься у Протоколі Берклі. Так, у п. 167 цього документа вказується, що ланцюг збереження – це хронологічне документування послідовності зберігачів інформації або доказів, а також документування контролю, дати та часу, передання, аналізу та розпорядження будь-якими такими доказами. Після збирання цифрового об'єкта ланцюг його збереження повинен підтримуватися шляхом впровадження належної системи цифрового збереження [1]. Таким чином, у розумінні Протоколу Берклі ланцюг збереження є процесом документування всієї послідовності дій з електронним доказом, починаючи з моменту його отримання.

Правова природа ланцюга збереження вченими тлумачиться доволі неоднозначно. Зокрема, М. А. Погорецький визначає ланцюг збереження як документований і верифікований процес фіксації, зберігання, передачі та доступу до цифрового доказу від моменту його одержання до подання в суді [2, с. 279-280]. Як процес ланцюг збереження розглядають

Г. В. Гордуз і Г. К. Тетерятник, на думку яких він являє собою послідовне документування, що враховує послідовність зберігання, контролю, передачі, аналізу та утилізації фізичних або електронних доказів [3, с. 329]. Натомість М. І. Пашковський вважає, що ланцюг збереження є методом забезпечення хронологічної нерозривності законного володіння (збирання, збереження, подальшого поводження, зокрема переміщення та розпорядження) уповноваженими особами доказами у кримінальному провадженні з моменту їх (як потенційних доказів) виявлення або отримання до їх (доказів) поточного статусу і місцеперебування [4, с. 159]. Водночас з урахуванням змістовного навантаження ланцюга збереження його доцільно розглядати як процес, що складається з послідовності дій, проведення яких характеризується застосуванням відповідних методів.

Зміст ланцюга збереження становить сукупність дій зберігачів з електронним доказом, яка включає його отримання та подальший доступ до нього в ході доказування. Відповідно, початковим моментом ланцюга збереження є документування отримання електронного доказу у протоколі відповідної слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової) або іншої процесуальної дії, в ході якої його отримано. У подальшому ланцюг збереження супроводжує весь процес як оперування електронним доказом у доказуванні (його дослідження, перевірку тощо), так і будь-якого іншого доступу до нього. Як вказують R. Ayers, S. Brothers і W. Jansen, ланцюг збереження являє собою процес, що відстежує переміщення доказів протягом усього циклу їх збирання, збереження та аналізу шляхом документування кожної особи, яка мала справу з доказами, дати/часу їх збирання або передання, а також мети будь-якого передання [5, с. 68].

З'ясування початкового моменту ланцюга збереження, як і його нерозривності, має вагомe значення для встановлення достовірності електронних доказів. Як зазначають P. C. Giannelli, A. J. Weatherhead III та R. W. Weatherhead, за необхідності використання ланцюга збереження для підтвердження ідентичності предмета або його незмінного стану, потрібно визначити, де починається та закінчується цей ланцюг, оскільки перерви у володінні, що відбуваються протягом періоду, включеного до ланцюга збереження, впливають на допустимість [6, с. 3], а відтак – і достовірність відповідного доказу. У зв'язку з цим Д. Б. Сергеева слушно розглядає розрив ланцюга збереження доказів через неідентифіковані копії або відсутність контрольних сум як одну з типових помилок, що призводять до втрати доказової переконливості доказів [7, с. 274].

Звертаючись до дослідження змісту ланцюга збереження, І. Г. Каланча звертає увагу, що концепція chain of custody об'єднує як технічні, так і процесуальні інструменти, спрямовані на ідентифікацію, збирання, здобуття, збереження, дослідження, аналіз та подання доказів у спосіб, що унеможливорює їх несанкціоновану зміну або підміну [8, с. 223]. Технічні та процесуальні інструменти ланцюга збереження тісно взаємопов'язані та у своїй сукупності забезпечують як документування всієї послідовності дій з електронним доказом, так і досягнення мети, з якою цей ланцюг використовується – забезпечення його достовірності та, відповідно, можливості його використання в доказуванні. При цьому вчені наголошують, що ланцюг збереження гарантує, що доказ (цифрові дані) не змінено; не втрачено метадані або ідентифікатори; усі доступи до нього фіксуються; можлива перевірка кожного кроку [2, с. 280].

У кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів вчені відзначають доцільність створення ланцюгів збереження електронних доказів за допомогою блокчейн-реєстрів. Так, на думку М. А. Погорецького, блокчейн дозволяє створювати безпечні та прозорі ланцюги доказів, що гарантує їхню автентичність та прийнятність у суді [9, с. 93]. Поділяючи таку позицію, Ю. О. Чечіль вказує, що в розслідуваннях воєнних злочинів, де докази збираються з відкритих джерел, блокчейн-реєстр може фіксувати кожну дію з цифровим об'єктом від моменту завантаження відео обстрілу до його передання прокурору Міжнародного кримінального суду. Протокол Берклі пропонує ведення журналу OSINT-доказів, а блокчейн може стати інфраструктурною основою для такої системи, зокрема у форматі мережі між Офісом Генерального прокурора України та міжнародними партнерами [10, с. 234].

Ланцюг збереження підлягає відображенню у процесуальних документах, які пов'язані з виявленням та оглядом електронного доказу, проведенням слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на його перевірку тощо. У зв'язку з цим, поряд із терміном «ланцюг збереження» прийнято використовувати термін «звіт про ланцюг збереження». Так, у Міжнародному стандарті ISO/IEC 27037 передбачено, що звіт про ланцюг збереження – це документ або серія пов'язаних документів, що детально описують ланцюг збереження та фіксують, хто був відповідальним за обробку потенційних електронних доказів у формі цифрових даних або інших форматів (наприклад, паперових нотаток). Він повинен містити щонайменше таку інформацію: унікальний ідентифікатор доказу; хто отримав доступ до доказу, а також час і місце, де це відбулося; хто перевірів доказ під час включення та вилучення зі сховища доказів і коли це відбулося; чому

докази були вилучені та відповідний орган, якщо це є застосовним; будь-які неминучі зміни потенційних електронних доказів, а також ім'я особи, відповідальної за це, та обґрунтування внесення змін [11]. Водночас норми КПК України не передбачають складання звіту про ланцюг доказів як самостійного процесуального документа.

Таким чином, ланцюг збереження являє собою процес документування всієї послідовності дій зберігачів з електронним доказом, яка включає його отримання та подальший доступ до нього в ході доказування. Він є необхідною умовою забезпечення достовірності електронних доказів у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, в яких підлягає створенню за допомогою блокчейн-реєстрів.

Список використаних джерел:

1. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. New York and Geneva : Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, and the Human Rights Center at the University of California, Berkeley, School of Law, 2022. 87 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/ОНЧР_BerkeleyProtocol.pdf
2. Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299.
3. Гордуз Г. В., Тетерятник Г. К. Окремі напрями удосконалення збереження матеріалів кримінального провадження. *Наше право*. 2025. № 2. С. 326–332.
4. Пашковський М. І. Ланцюг зберігання доказів (chain of custody): процесуальна форма. *Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності* : збірник наукових праць з матеріалами III Міжнародної наукової конференції (м. Могилів-Подільський, 06 груд. 2024 р.). Вінниця : ТВ «Укрлогос Груп», 2024. С. 157–161.
5. Ayers R., Brothers S., Jansen W. Guidelines on Mobile Device Forensics: NIST Special Publication 800-101. Revision 1 (May 2014). Gaithersburg : NIST, 2014. 75 p. URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.800-101r1.pdf>
6. Giannelli Paul C., Weatherhead Albert J. III, & Weatherhead Richard W. Chain of custody. *Public Defender Reporter*. 1993. Vol. 16. No. 4. P. 1–8.
7. Сергеева Д. Б. Виявлення і документування способів учинення службових правопорушень: методика, тактика, цифрові сліди та ланцюг збереження доказів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5. Ч. 3. С. 269–281.
8. Каланча І. Г. Докази, що мають електронну форму в кримінальному процесі України: ідентифікація та цілісність у світлі концепції chain of custody. *Věda a perspektivy*. 2025. № 8 (51). P. 206–230.
9. Погорецький М. А. Застосування новітніх технологій у розслідуванні та доказуванні воєнних злочинів (проблемні питання). *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3–4. С. 84–102.
10. Чечіль Ю. О. Забезпечення ланцюга зберігання доказів в умовах цифровізації та впровадження блокчейн-технологій. *Наука і техніка сьогодні. Серія: Право*. 2025. № 10 (51). С. 225–239.

11. ISO/IEC 27037:2012. Information technology — Security techniques — Guidelines for identification, collection, acquisition, and preservation of digital evidence. International Organization for Standardization. URL: <https://amnafzar.net/files/1/ISO%20-27000/ISO%20IEC%2027037-2012.pdf>

УДК 347.9(477)

*Антоніна Мацола,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правової політики,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0002-8678-7697*

СУДОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1953–1964 РР.): РЕФОРМИ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Десталінізація як процес демонтажу репресивних механізмів сталінської тоталітарної держави становить одну з найскладніших і найсуперечливіших реформ радянської історії. Судова система України, інтегрована у загальносоюзну систему влади, зазнала істотних перетворень, спрямованих на подолання найбільш одіозних елементів сталінського «правосуддя» та легітимацію реформаторського курсу. Однак зміни 1953–1964 рр. поєднували декларативні демократичні норми з фактичним збереженням державно-репресивних практик. Саме тому судова система хоча й отримала важливі інструменти регулювання, зокрема нові процесуальні норми, але залишалася залежною від виконавчо-партійної вертикалі.

Найважливішим нормативним актом стало ухвалення 25 грудня 1958 р. Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, які закладали принципово нові засади кримінального процесу. На їх основі був прийнятий Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 р. [1], що закріпив принципи недоторканості особи, здійснення правосуддя лише судом, рівності перед законом, незалежності суддів, гласності та права обвинуваченого на захист. Важливою частиною реформ було скасування особливих нарад, двійок і трійок – позасудових каральних органів, які діяли під час масових репресій 1930-х рр. та початку 1950-х рр. Скасування трійок НКВС, що діяли в 1937–1938 рр. як ключовий інструмент «Великого терору», стало принциповим кроком у відновленні судової монополії на винесення вироків.

У процесі десталінізації важливо враховувати загальний контекст трансформації радянської правової ідеології, яка намагалася пом'якшити найбільш репресивні інструменти, не відмовляючись при цьому від контролю над судовим апаратом. Радянське керівництво прагнуло продемонструвати «гуманізацію» політики, водночас зберігаючи базові інституційні засади влади. Це призвело до суперечливої ситуації, коли формальні правові гарантії розширювалися, але не супроводжувалися змінами у реальних механізмах відповідальності державних органів та посадових осіб.

Реформування судової системи супроводжувалося відновленням професійних гарантій суддів і обмеженням прокурорських повноважень. Одним із ключових досягнень стало відновлення принципу гласності судового процесу та забезпечення участі обвинуваченого в судовому засіданні. Суттєвою новелою став порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності через судові колегії, а не через партійні чи адміністративні органи, що формально мало зміцнювати їхню незалежність [2, с. 6].

Динаміка відносин між судами та прокуратурою також мала суперечливий характер. Попри обмеження прокурорського нагляду і задеклароване розширення змагальності процесу, прокуратура фактично гальмувала становлення реального балансу між учасниками кримінального провадження. Паралельно відбувалося обмеження прокурорського впливу. Положення про прокурорський нагляд в СРСР 1955 р. визначало, що прокурорський нагляд має забезпечувати не лише захист державних інтересів, а й прав і свобод громадян. У 1959 р. при прокуратурах СРСР та союзних республік створено колегії як дорадчі органи, що сприяло більш колегіальному ухваленню рішень. Хоча прокурори втратили частину позасудових каральних функцій, їхній вплив на досудове слідство та судові рішення залишався визначальним. Цей дисбаланс системно послаблював роль адвокатури та перешкоджав формуванню практики реального забезпечення прав обвинуваченого.

Значущим здобутком стало закріплення у Основах кримінального судочинства 1958 р. презумпції невинуватості: обвинувальний вирок може бути постановлено лише за умови доведення вини під час судового розгляду. Це стало першим нормативним закріпленням презумпції невинуватості в радянській кримінально-процесуальній практиці. КПК УРСР 1960 р. закріпив право на захист, право на доступ до матеріалів слідства, право заявляти клопотання та викликати свідків [3, с. 33-34].

Однак процесуальні гарантії залишалися значною мірою декларативними, оскільки попереднє слідство перебувало під контролем прокуратури та КДБ, а механізми судового контролю практично не діяли.

Розвиток судової практики упродовж кінця 1950-х – початку 1960-х рр. свідчить про поступове зростання ролі судів у кримінальному процесі, однак це зміцнення було вибіркоким та контрольованим. Суди отримали ширші повноваження щодо перевірки доказів, розгляду апеляцій і перегляду вироків, ухвалених за період масових репресій. Проте реальна незалежність суддів все ще була суттєво обмежена як особливостями кадрового добору, так і механізмами оцінювання їхньої роботи, що залишалися тісно пов'язаними з партійними структурами. Таким чином, формальні демократичні інструменти не перетворилися на автономний механізм судової влади.

Незважаючи на проголошення демократичних принципів, реальні можливості реформ залишалися обмеженими збереженням партійного контролю над судами, прокуратурою та органами держбезпеки. Партійні структури зберігали право перевіряти діяльність органів КДБ, що фактично означало збереження командно-адміністративної системи управління. Запровадження ст. 62 КК УРСР («антирадянська агітація і пропаганда») [4] надало органам держбезпеки широкі можливості для переслідування інакодумців на «законній» основі.

Окремої уваги заслуговує трансформація кадрової політики в судовій системі. Формальне декларування незалежності суддів супроводжувалося збереженням старої моделі їхнього призначення, у якій провідну роль відігравали партійні органи. Попри появу нових вимог до фахового рівня та професійної етики суддів, у практиці зберігалося призначення за політичною лояльністю, а не кваліфікаційними критеріями. Така модель не могла забезпечити ані зростання професійної автономії, ані довіри до судової влади, що значною мірою пояснює обмежений ефект десталінізаційних реформ.

Не менш суттєвим є питання продовження практики політичних процесів, яка, хоч і була менш масовою та жорсткою порівняно зі сталінським періодом, проте зберігала свою функцію контролю над суспільством. Судові розгляди щодо «антирадянських» злочинів часто набували формального характеру, де головним завданням було підтвердити ідеологічну позицію держави, а не встановити істину чи забезпечити справедливість. Це свідчить про те, що судочинство залишалося інструментом політичного впливу та управління, а юридичні механізми, які з'явилися під час десталінізації, не могли повністю змінити його сутність.

Реформи кримінально-процесуального законодавства стали важливим, але неповним кроком у дистанціюванні від найжорсткіших практик сталінського терору. З одного боку, ліквідація позасудових органів репресій, поява процесуальних гарантій, формалізація права на захист та гласності створили правову базу, яка частково наближала радянський процес до європейських стандартів. З іншого боку, незмінність політичної природи радянської влади, продовження політичних репресій та контроль партійно-державного апарату над судами засвідчили збереження тоталітарної сутності системи. Органи КДБ продовжували відігравати роль інструмента політичного контролю, а судові процеси над дисидентами лише формально відрізнялися від сталінських практик.

Таким чином, реформування судово-правової системи в період дес-талінізації, попри певні формальні здобутки, не змінило фундаментальної природи радянського судочинства як інструмента політичної влади. Історична оцінка цього періоду має поєднувати визнання нормативних досягнень та критичне розуміння глибинних обмежень, зумовлених незмінним авторитарним характером радянської системи. Судова система хоча й отримала важливі інструменти нормативного забезпечення справедливості, але залишилася невід'ємною частиною механізму політичного контролю, що визначало її реальні можливості та обмеження.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР від 28 груд. 1960 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 1. С. 1-50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>
2. Боковня В. М. Суд і юстиція УРСР у 1953–1964 рр. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 7. С. 5–8. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/19600/1/bikovnya.pdf>
3. Дуфенюк О. М. Радянський та пострадянський кримінальний процес в Україні: балансування між минулим і сучасним. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 4 (14). С. 28–40.

*Лілія Міщенко,
студентка I курсу спеціальності 072 Фінанси,
банківська справа, страхування та фондовий ринок,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:
Руслан Мельниченко,
*кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
правового забезпечення безпеки бізнесу, адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9562-6983>*

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Стрімка цифровізація суспільства та економічних процесів зумовила появу нових викликів для кримінального судочинства, зокрема у сфері використання цифрових доказів. Сучасна злочинність дедалі частіше переміщується у віртуальний простір, що вимагає від органів досудового розслідування і судів застосування нових підходів до збирання, аналізу та оцінки доказової інформації, яка існує в електронній формі. Цифровими доказами вважаються будь-які електронні дані, здатні підтверджувати або спростовувати фактичні обставини кримінального правопорушення: інформація з мобільних пристроїв, відеозаписи камер спостереження, цифрові трансакції, дані із соціальних мереж, метадані, електронне листування тощо.

Однією з ключових проблем у теорії кримінального процесу є відсутність законодавчо закріпленого визначення цифрового доказу. Кримінальний процесуальний кодекс України використовує загальні категорії «речові докази» та «документи», які не відображають специфіку електронної інформації, що може існувати лише у віртуальному середовищі та є надзвичайно вразливою до змін. Це призводить до неоднозначності у практиці судів щодо визнання електронних даних належними та допустимими доказами.

Складним залишається питання забезпечення автентичності та цілісності цифрових доказів. Електронна інформація легко піддається модифікації, а тому важливою умовою її допустимості є документування процесу вилучення, зберігання і передачі електронних носіїв, застосування спеціального програмного забезпечення для створення точних

копій даних, фіксація контрольних хеш-сум та дотримання ланцюга збереження (chain of custody). Недотримання цих вимог може поставити під сумнів доказову цінність електронних даних.

Не менш актуальним є питання процесуальних гарантій під час доступу до цифрової інформації. Вилучення мобільних телефонів, доступ до месенджерів чи хмарних сховищ є втручанням у приватне життя особи, що має здійснюватися лише на підставі вмотивованого судового рішення. Європейська практика підкреслює, що обсяг даних, які зберігаються у смартфоні, може прирівнюватися до обсягу особистого архіву, тому втручання має бути пропорційним і обґрунтованим. Водночас правоохоронні органи часто стикаються зі складнощами, пов'язаними з шифруванням даних, а також обмеженнями доступу до інформації, що зберігається за кордоном.

Окремою проблемою є оцінка цифрових доказів судом. Судді та учасники процесу не завжди володіють спеціальними знаннями для належного розуміння технічних аспектів цифрової інформації. Це зумовлює необхідність залучення експертів у сфері цифрової криміналістики й одночасно підвищує ризик залежності суду від висновків спеціалістів. В Україні досі відсутні уніфіковані стандарти проведення цифрових експертиз, що призводить до різних підходів та неоднакової доказової сили електронних матеріалів.

Окремого розгляду потребують цифрові докази, отримані з відкритих джерел (OSINT), що включають дані із соціальних мереж, відкритих баз даних, вебсайтів, месенджерів тощо. Такі докази можуть мати значну цінність для встановлення обставин кримінальних правопорушень, однак їх достовірність та походження нерідко складно підтвердити, що створює ризики маніпуляції інформацією та сумнівів у її легітимності.

Загалом ефективне використання цифрових доказів можливе лише за умови комплексного удосконалення законодавства, розроблення єдиних технічних стандартів, підвищення рівня цифрової грамотності слідчих, прокурорів і суддів та розвитку експертних установ. Україна має орієнтуватися на міжнародні стандарти, зокрема норми Будапештської конвенції про кіберзлочинність, практику Європейського суду з прав людини та рекомендації міжнародних організацій у сфері цифрової криміналістики. Створення сучасної та узгодженої нормативної бази є передумовою справедливого, прозорого та ефективного кримінального правосуддя в умовах цифрової трансформації.

Список використаних джерел:

1. Глушков В. Цифрові докази у кримінальному процесі: проблеми допустимості та оцінки. *Юридична наука*. 2021. № 4. С. 50–56.

2. Шепітько В. Інформаційні технології та криміналістика. Харків : Право, 2020. 180 с.

3. Черноус Ю. Захист приватності в умовах цифровізації кримінального процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 3. С. 27–31.

4. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to respect for private and family life. *European Court of Human Rights*. 2022. 140 p. URL: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_8_eng.pdf

УДК 343.21

Вікторія Микитюк,
студентка IV курсу спеціальності «Право»,
ЗВО «Університет Короля Данила»

Науковий керівник:

Ігор Огерук,
доцент кафедри права імені
академіка УАН о. Івана Луцького,
кандидат юридичних наук, доцент,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3394-8768>

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПОМ'ЯКШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

У сучасній правовій системі України дедалі більшої ваги набуває ідея гуманізації кримінального права, що полягає у забезпеченні справедливого та індивідуалізованого підходу до кожної особи. Одним із проявів такого підходу є врахування інклюзивності як соціально-правового принципу, який спрямований на забезпечення рівності, поваги до людської гідності та недискримінаційного ставлення до осіб із вразливих категорій [2].

Термін «інклюзивність» у Кримінальному кодексі України безпосередньо не згадується, однак його зміст певним чином відображено у положеннях, що регулюють питання індивідуалізації та пом'якшення покарання. Відповідно до статті 65 Кримінального кодексу України, суд має призначати покарання з урахуванням ступеня тяжкості злочину, особи винного, обставин справи та пом'якшуючих або обтяжуючих факторів [3].

Основні положення щодо пом'якшуючих обставин закріплені у статті 66 КК України. До них належать: з'явлення із зізнанням, щире

каяття або активне сприяння розкриттю злочину; добровільне відшкодування збитків; надання допомоги потерпілому; вчинення злочину неповнолітнім; жінкою у стані вагітності; або під впливом тяжких особистих чи сімейних обставин. Водночас закон передбачає, що цей перелік не є вичерпним, а отже суд має право враховувати й інші фактори, які знижують ступінь суспільної небезпеки злочину.

Саме ця гнучкість дозволяє застосовувати інклюзивний підхід у кримінально-правовій практиці. Суд може враховувати фізичний стан особи, зокрема наявність інвалідності, обмеженої рухливості, вад зору чи слуху, хронічних тілесних захворювань або травм, які суттєво впливають на здатність людини виконувати повсякденні дії. Такі фактори не лише впливають на оцінку поведінки під час вчинення злочину, а й визначають, яке покарання є доцільним і гуманним у кожному конкретному випадку. Відповідно до статті 69¹ КК України, за наявності пом'якшуючих обставин і відсутності обтяжуючих суд має право призначити покарання нижче меж, установлених санкцією статті. Це положення підтверджує гнучкість кримінального законодавства, яке визнає, що не всі ситуації можуть бути оцінені виключно формально.

Інклюзивність у праві також тісно пов'язана з принципом гуманізму, закріпленим у статті 50 КК України, згідно з якою метою покарання є не лише кара, а й виправлення особи та запобігання новим злочинам. Врахування особливих фізичних потреб або стану здоров'я засудженого узгоджується з цією логікою, адже покарання має відповідати не лише тяжкості злочину, а й реальним можливостям людини.

Сучасна судова практика демонструє, що інклюзивний підхід поступово набуває реального змісту. Суди враховують такі фактори, як інвалідність, хронічні фізичні захворювання, обмеження у пересуванні, наявність неповнолітніх дітей на утриманні, важкий матеріальний стан та інше. У таких випадках суди часто застосовують умовне покарання, штраф замість позбавлення волі або обмеження свободи з випробувальним терміном [4].

Окремої уваги заслуговує питання облаштування місць позбавлення волі для людей з інвалідністю або іншими фізичними обмеженнями. Україна, виконуючи вимоги Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, поступово впроваджує адаптовані умови у пенітенціарних закладах. Це стосується облаштування доступних санітарних кімнат, пандусів, ліфтів, спеціалізованих ліжок, а також створення умов для пересування на кріслах колісних. Крім того, передбачається можливість забезпечення засуджених із вадами слуху сурдоперекладачем, а осіб із порушеннями зору – адаптованими засобами комунікації. Такі заходи

спрямовані на реалізацію принципу рівності й недопущення дискримінації навіть у межах виконання покарання.

Інклюзивність як підхід до кримінальної юстиції також узгоджується з міжнародними стандартами. Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що надмірна суворість покарання або неналежні умови утримання осіб із фізичними вадами можуть розцінюватися як порушення статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини – «Заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження». Відповідно, гуманізація кримінального права через інклюзивність є не лише внутрішньою тенденцією, а й міжнародним зобов'язанням України [1].

Таким чином, інклюзивність як соціально-правовий принцип може бути розглянута як підстава для пом'якшення покарання. Вона сприяє реалізації конституційних засад рівності, справедливості та людяності, а також узгоджується з європейськими цінностями верховенства права. Тому інклюзивність у кримінальному праві – це не просто декларація, а реальний інструмент гуманізації судової практики. Її врахування під час призначення покарання дозволяє суду приймати більш зважені, індивідуальні рішення, орієнтовані не лише на покарання, а й на відновлення справедливості та підтримку людини, яка опинилася у складних життєвих умовах.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 4 листоп. 1950 р. (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовт. 2003 р. № 7. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>

*Ігор Митрофанов,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,
доктор юридичних наук, професор,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського,
м. Кременчук, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1967-1985>*

ОСОБЛИВОСТІ ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ СПІВУЧАСНИКІВ

Інститут добровільної відмови є ключовим механізмом у кримінальному праві, спрямованим на запобігання завершенню кримінальних правопорушень. Він застосовується лише на стадіях готування або замаху, коли кримінальне правопорушення ще не було закінчене. Це пояснює його розташування у Розділі III «Кримінальне правопорушення, його види та стадії» Загальної частини Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Хоча більшість статей КК описують дії одного виконавця, багато кримінальних правопорушень вчиняються групами. Тому закон регулює не лише індивідуальну, а й групову форму вчинення кримінальних правопорушень (інститут співучасті). Регулювання співучасті має вирішальне значення для розмежування колективних і індивідуальних кримінально протиправних дій, дозволяючи судам точніше визначити міру покарання для кожного учасника з урахуванням його ролі та ступеня залучення. Закон також передбачає можливість добровільної відмови одного зі співучасників. При цьому правове оцінювання дій кожного може суттєво відрізнитися.

Згідно з ч. 1 ст. 31 КК України, виконавець (співвиконавець), який добровільно відмовився від завершення кримінального правопорушення, звільняється від кримінальної відповідальності. Інші співучасники можуть підлягати відповідальності за готування або замах на кримінальне правопорушення, від якого виконавець відмовився. Правильне вирішення питання про відповідальність за незакінчене кримінальне правопорушення (або її відсутність) неможливе без глибокого розуміння сутності, природи й умов застосування інституту добровільної відмови. Суть добровільної відмови полягає у звільненні особи, яка почала вчиняти кримінальне правопорушення, від відповідальності за її попередні дії. Це заохочувальний інструмент кримінального права, який стимулює особу припинити кримінально протиправну діяльність.

Рішення про відмову може бути викликане: 1) зовнішніми факторами: наприклад, усвідомленням ускладнень; 2) внутрішнім переосмисленням (мотивами): суперечність початковому наміру. Добровільна відмова є важливим механізмом, що дозволяє уникнути кримінальної відповідальності, якщо особа свідомо вирішує не доводити правопорушення до кінця, сприяючи зменшенню кількості завершених кримінальних правопорушень.

Таблиця 1

Дискусії щодо юридичної природи добровільної відмови

Погляд учених	Суть
Переважає більшість	Дії особи не вважаються кримінальним правопорушенням. Відмова елімінує (усуває) кримінальну відповідальність.
Друга група	Відмова є підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності.
Третя група	Особа взагалі не підлягає кримінальній відповідальності.

Зрештою, всі точки зору сходяться на тому, що добровільна відмова від закінчення кримінального правопорушення унеможливорює покарання. Цей висновок певною мірою відображено в ч. 1 ст. 31 КК України. Для послідовної судової практики важливо чітко розрізняти, чи добровільна відмова усуває (елімінує) кримінальну відповідальність, чи особа лише звільняється від неї. Так, Ю. В. Баулін розрізняє дві групи осіб, які «не підлягають кримінальній відповідальності»: 1) особи, які не вчинили кримінального правопорушення (наприклад, неосудні особи – ч. 2 ст. 19 КК); 2) особи, які вчинили кримінальне правопорушення, але підлягають безумовному звільненню (наприклад, у зв'язку із закінченням строку давності) [1, с. 89].

Окремі автори сходяться на думці: добровільна відмова не скасовує факту вчинення незакінченого кримінального правопорушення (готування чи замах), оскільки до моменту відмови особа вже вчинила дії, що містять склад. Однак добровільна відмова є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності за це незакінчене кримінальне правопорушення. Вирішальним фактором для звільнення від кримінальної відповідальності є відсутність суспільно небезпечних наслідків. Якщо наслідки настали, добровільна відмова не має юридичного значення [2, с. 249–255].

Для оцінювання добровільної відмови необхідно встановити стадію кримінального правопорушення: 1) готування – особа лише підшукувала знаряддя, планувала дії, але не почала виконувати безпосередньо кримінально протиправні дії; 2) замах – особа почала виконувати дії, спрямовані на досягнення кримінально протиправного результату. Особа, яка добровільно відмовилася від нетяжкого, тяжкого або особливо тяжкого злочину на стадії замаху, не підлягає відповідальності за готування до цього злочину.

Незакінчене кримінальне правопорушення (готування або замах) – будь-який замах, перерваний з незалежних від особи причин, містить склад незакінченого кримінального правопорушення, і особа підлягає відповідальності. У разі, якщо особа до настання наслідків запобігає їм, не дозволяючи небезпеці реалізуватися – це добровільна відмова, у цьому діянні немає складу кримінального правопорушення.

У кримінальному праві існує дискусія щодо можливості добровільної відмови при так званому закінченому замаху. Об'єктивна теорія визначає закінчений замах як ситуацію, коли людина виконала всі дії, які вважала необхідними, але кримінальне правопорушення не було завершено через незалежні від її волі обставини. Прихильники цього підходу вважають, що добровільна відмова від закінченого замаху неможлива, оскільки особа вже втратила контроль над розвитком подій. Окремі автори вважають, що добровільна відмова можлива і на цій стадії, але лише у рідкісних випадках, коли винний ще зберігає контроль над подальшим розвитком подій (наприклад, у прикладі зі штовханням у воду, коли особа рятує потерпілого). Якщо ж контроль втрачено, активні дії можуть розглядатися як дійове каяття.

Якщо відмова не визнається добровільною та остаточною (наприклад, особа лише переносить вчинення кримінального правопорушення на більш слушний момент через наявність очевидців), то особа підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах за незакінчене кримінальне правопорушення (готування або замах). Крім того, виникають питання щодо відповідальності співучасників у разі, якщо: 1) організатор добровільно й остаточно відмовився від кримінального правопорушення; 2) підбурювачу не вдалося запобігти вчиненню кримінального правопорушення виконавцем. Ці питання вимагають з'ясування того, на якій стадії та з якої причини діяння було припинено, і чи містить воно ознаки готування або замаху.

Стаття 31 КК України регулює питання добровільної відмови окремих співучасників – виконавця (співвиконавців), організатора,

підбурювача та пособника – а також визначає межі відповідальності виконавця у разі відмови будь-кого зі співучасників. Головна відмінність добровільної відмови співучасників від відмови однієї особи при незакінченому злочині полягає в тому, що злочин вчиняється умисною спільною участю кількох суб'єктів. Участь кожного співучасника перебуває у причинному (обумовлюючому) та винному зв'язку зі злочинном, який має вчинити виконавець. Цей зв'язок обумовлює особливу вимогу до співучасника, який добровільно відмовляється: він зобов'язаний самостійно або через інших осіб (включно з органами влади) відвернути вчинення злочину виконавцем, тим самим розриваючи свій зв'язок із ним. При цьому стаття 31 КК по-різному характеризує вимоги до добровільної відмови для різних видів співучасників.

Отже, кримінально-правове значення добровільна відмова має для самого співучасника, оскільки є підставою для звільнення його від кримінальної відповідальності за готування до злочину чи замах на нього. Наслідки добровільної відмови є індивідуальними. Відмова виконавця не звільняє інших співучасників від відповідальності. Відповідно до ч. 1 ст. 31 КК, у разі добровільної відмови виконавця, інші співучасники підлягають покаранню за готування до того злочину або замах на нього, від якого виконавець відмовився.

Список використаних джерел:

1. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.
2. Кошель В. В., Псьота О. В. Особливості добровільної відмови: відмінність від схожих діянь особи, що підлягають кримінальній відповідальності та кримінальний проступок як вид можливого покарання. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (1). С. 249–255.

*Ангеліна Мицак,
студентка групи ЮС-23-2,
ЗВО «Університет Короля Данила»*

Науковий керівник:

*Ірина Басиста,
професорка кафедри права імені
академіка УАН о. Івана Луцького,
докторка юридичних наук, професорка,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9707-7386>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНOSTІ ВИНИ

Конституція України закріплює засаду презумпції невинуватості як одну з основних гарантій прав людини. Відповідно до статті 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено у законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Це положення має пряму дію та зобов'язує органи державної влади утримуватися від будь-яких заяв, що можуть створювати враження вини особи до остаточного рішення суду [1].

Стаття 17 КПК України конкретизує засаду презумпції невинуватості, визначаючи, що особа вважається невинуватою, доки її вина не буде доведена у законному порядку, і ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість. Будь-які сумніви щодо доведеності вини тлумачаться на користь особи. Таким чином, законодавство встановлює суворі вимоги до сторони обвинувачення щодо доведеності фактів, виключаючи можливість засудження на підставі припущень [2].

Попри чітке нормативне закріплення, на практиці презумпція невинуватості нерідко порушується. Зокрема, посадові особи роблять публічні заяви, що фактично визнають людину винною до рішення суду. Такі дії є порушенням статті 17 КПК України і можуть вплинути на об'єктивність судового розгляду. Недостатня правова культура серед представників правоохоронних органів також сприяє цим порушенням [4].

У науковій літературі презумпція невинуватості розглядається не лише як процесуальна гарантія, а й як філософсько-правовий принцип,

що пов'язаний із правом на захист і заборонаю самовикриття. Дослідники зазначають, що будь-які дії органів досудового розслідування мають здійснюватися з дотриманням цієї засади, інакше порушується баланс між стороною обвинувачення та захистом [3].

У рішеннях ВАКСу неодноразово наголошувалося, що публічні заяви посадовців про вину особи до набрання законної сили обвинувальним вироком суду суперечать засаді презумпції невинуватості. Повідомлення у ЗМІ мають бути «обережними», аби не створювати у суспільства переконання щодо винуватості певної особи. «Адже цей принцип не лише забороняє передчасне висловлення думки самим судом про те, що особа, яку обвинувачено у вчиненні злочину, є винуватою, тоді як це ще не доведено відповідно до закону, а й поширюється на заяви, що їх роблять інші державні посадові особи стосовно проваджень, що тривають у кримінальних справах, і які спонукають громадськість до думки про вину підозрюваного (обвинуваченого) та визначають наперед оцінку фактів компетентним судовим органом» [4].

Для забезпечення дотримання конституційної засади презумпції невинуватості необхідно посилити правову культуру серед представників органів досудового розслідування та прокуратури. Важливим є запровадження ефективного контролю за дотриманням вимог законності під час збирання доказів і проведення процесуальних дій. Особливу увагу слід приділяти професійній етиці працівників правоохоронних органів [5].

Отже, презумпція невинуватості є фундаментальною засадою кримінального процесу, що гарантує справедливість та неупередженість судового розгляду. Вона забезпечує рівновагу між інтересами держави у боротьбі зі злочинністю та правами людини. Хоча українське законодавство містить чіткі норми, важливо вдосконалювати практику їх застосування шляхом підвищення правової культури та відповідальності представників державної влади [6].

Список використаних джерел:

1. Презумпція невинуватості : рішення Конституційного Суду України № 1-р/2019, № 3-р(II)/2022, № 7-р(II)/2024, № 8-р(II)/2024. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/43911-prezumpciya-nevynuvatosti>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 17. *Protocol.ua*. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_protseualniy_kodeks_ukraini_stattya_17/
3. Топчій В. В., Любавіна В. П. Дія презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4–5 (8–9). С. 138–143.

4. Коментар щодо рішення про встановлення порушення презумпції невинуватості. *Вищий антикорупційний суд*. 14.11.2023. URL: <https://first.vaks.gov.ua/publications/komentar-shchodo-rishennia-pro-vstanovlennia-porushennia-prezumpstii-nevinuvatosti>

5. Презумпція невинуватості: що треба знати. *Юридична Газета*. 19.03.2024. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/prezumpciya-nevinuvatosti-shcho-treba-znati.html>

6. Принцип презумпції невинуватості. *Mego.info*. URL: <https://mego.info/принципи-презумпції-невинуватості>

УДК 343.222.4

*Анатолій Нагорний,
науково-дослідна лабораторія з проблем
державотворення та правозастосування ННІПІ
Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ

Кримінальна відповідальність осіб за злочини, вчинені в умовах активних бойових дій, характеризується посиленням санкцій у Кримінальному кодексі України (далі – КК України), де воєнний стан та бойова обстановка виступають кваліфікуючими ознаками або обтяжуючими обставинами. Бойова обстановка визначається як безпосереднє застосування зброї проти супротивника, що охоплює наступальні чи оборонні дії. Ці особливості спрямовані на забезпечення дисципліни та превенцію злочинів у кризових умовах повномасштабної агресії.

Питання кримінальної відповідальності в умовах активних бойових дій належить до найскладніших на перетині юриспруденції, міжнародного права та військової справи. Воєнний стан суттєво трансформує звичайні правові рамки, створюючи специфічний контекст, де з одного боку посилюється суворість за деякі правопорушення, а з іншого – виникають обставини, що можуть виключати кримінальну протиправність дій. Дослідження цих особливостей є актуальним не лише з теоретичної, а й з практичної точки зору, особливо для України, яка з 2014 року захищає свою територіальну цілісність. Це есе розглядає ключові аспекти кримінальної відповідальності в умовах бойових дій, зосереджуючись на відмінностях від мирного часу, кваліфікації злочинів, суб'єктах відповідальності та дії обставин, що виключають протиправність.

Умови активних бойових дій вводять спеціальний правовий режим, який визначається як міжнародним гуманітарним правом, так і національним законодавством. Ключові документи МГП, такі як Женевські конвенції 1949 року та їх Додаткові протоколи, встановлюють правила ведення війни (*jus in bello*), зокрема розмежування між комбатантами та цивільними особами, заборону певних методів ведення війни та захист осіб, які не беруть участі у бойових діях. Національне законодавство, зокрема Кримінальний кодекс України, містить спеціальні розділи (розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»), що передбачають відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (ст. 438). Таким чином, кримінальна відповідальність у військовий час регулюється подвійною системою: загальними нормами КК та спеціальними нормами МГП, інкорпорованими у національне право.

У воєнний час різко розширюється коло суб'єктів злочинів та з'являються нові об'єкти правопорушення. Варто наголосити, що відповідальність несуть не лише цивільні особи, а й військовослужбовці (комбатанти). Важливо, що за міжнародним правом індивідуальну кримінальну відповідальність можуть нести також командири за злочини підлеглих, вчинені внаслідок невжиття ними заходів щодо запобігання або покарання винних.

Поряд із традиційними об'єктами (життя, здоров'я, власність), підвищений захист надається об'єктам, визначеним МГП: цивільному населенню, лікувальним закладам, культурним пам'яткам, особам, які припинили бойові дії (поранені, хворі, полонені).

Багато дій, які в мирний час є злочинами (наприклад, умисне вбивство, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень), у бойовій обстановці можуть бути правомірними актами війни, спрямованими проти ворожих комбатантів. Однак ті самі дії, вчинені щодо цивільних осіб, полонених або поранених, стають військовими злочинами (наприклад, вбивство цивільної особи, мародерство, тортури). Відтак, ключовим аспектом кваліфікації стає дотримання принципів міжнародного гуманітарного права: проведення розмежування, пропорційності та обережності.

Це один із найважливіших і найсуперечливіших аспектів. На дію крайньої необхідності (ст. 39 КК України) або виконання наказу посилаються найчастіше, але їх тлумачення в бойових умовах має специфіку [1].

Слід зазначити, що потрібно довести, що заподіяна шкода була меншою за ту, яку вдалося відвернути. Наприклад, руйнування цивільної будівлі для створення протитанкового рубежу може кваліфікуватися як крайня необхідність, якщо це було єдиним способом зупинити прорив

ворога та запобігти великим втратам серед населення міста. Однак доведення пропорційності та відсутності альтернативи лягає на того, хто посилається на цю обставину.

Виконання наказу або розпорядження (ст. 43 КК України): ця обставина не виключає протиправність, якщо наказ був явно злочинним [3]. Жоден наказ не може виправдати вчинення воєнного злочину або злочину проти людяності. Відповідальність несе як той, хто віддав злочинний наказ, так і той, хто його виконав, за винятком випадків, коли виконавець не усвідомлював його злочинного характеру та не міг цього усвідомити в бойовій обстановці. Це створює важкий моральний і юридичний вибір для військовослужбовця [2].

В умовах активних бойових дій практично неможливе дотримання багатьох стандартних процесуальних норм мирного часу, зокрема:

- фіксація доказової бази – складність доступу до місця події, небезпека, руйнування доказів внаслідок обстрілів;
- доставлення та допит свідків – багато свідків можуть бути поранені, переміщені або загинути; військовослужбовці-свідки можуть брати участь у боях;
- проведення експертиз – можуть бути відсутні технічні можливості або фахівці;
- функціонування судів – зруйнована інфраструктура, перерва у роботі органів правосуддя.

Це обумовлює необхідність розробки спеціальних процедур, адаптації доказового права та можливого створення спеціалізованих правосудних органів (як, наприклад, міжнародні кримінальні трибунали або спеціалізовані слідчі підрозділи на національному рівні).

Таким чином, кримінальна відповідальність в умовах активних бойових дій характеризується суттєвими особливостями, що впливають із суперечливої природи самого воєнного стану. З одного боку, діють посилені норми, спрямовані на захист найвразливіших – цивільного населення та осіб, які вибули з ладу, а також на покарання за найбільш серйозні порушення – воєнні злочини. З іншого боку, наявність таких обставин, як крайня необхідність або виконання наказу, потребує ретельного і контекстуального аналізу, оскільки виправдовує дії, які за мирних умов були б злочинними. Складність також полягає у поєднанні національної та міжнародної юрисдикцій та у подоланні процедуральних бар'єрів для ефективного розслідування. Таким чином, правова система в умовах війни мусить бути гнучкою, але не поступатися фундаментальним принципам верховенства права та поваги до людської гідності. Дотримання цих принципів навіть в екстремальних умовах є

визначальною ознакою правової держави та важливою складовою її моральної легітимності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Северодонецьк, 2020. С. 121.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2198-IX. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20>

УДК 343.1

Віктор Нікітенко,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,

Державний торговельно-економічний університет,

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2798-1668>

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Науковці-практики вказують, що підготовче провадження є стадією кримінального процесу, на якій суд, не вирішуючи наперед питання про винуватість підозрюваного, на підставі обвинувального акту й реєстру матеріалів кримінального провадження, думок та клопотань учасників процесу встановлює наявність або відсутність достатніх правових та фактичних підстав для призначення судового розгляду, а за наявності таких підстав призначає судовий розгляд та вчиняє підготовчі дії для забезпечення необхідних умов його ефективного проведення [1, с. 588].

За приписами ч. 2 ст. 314 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) підготовче судове засідання відбувається за участю обвинуваченого (крім випадків, коли здійснювалося спеціальне досудове розслідування), прокурора, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника,

представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом для судового розгляду. Після виконання вимог, передбачених статтями 342-345 цього Кодексу, головуєчий з'ясовує в учасників судового провадження їх думку щодо можливості призначення судового розгляду [2].

Цією нормою наведений вичерпний перелік осіб, які мають бути присутніми, але не встановлена обов'язковість під час підготовчого судового засідання на цій стадії кримінального провадження. Якщо за належним викликом суду такі особи не з'явилися, зокрема прокурор або обвинувачений, підготовче судове засідання не може бути розпочато та взагалі відбутися.

Водночас у ч. 2 ст. 314 КПК законодавцем однозначно вказано, що серед учасників підготовчого судового засідання є потерпілий та його представник. Саме сполучник «та» свідчить, що на цьому судовому засіданні замість потерпілого не може бути присутній лише його представник, оскільки наведена норма не містить сполучника «або».

Видається, що на підготовчому судовому засіданні обов'язкова присутність потерпілого пов'язана із низкою норм, передбачених КПК. Зокрема, ч. 2 ст. 314 КПК встановлено, що після виконання вимог, передбачених статтями 342-345 цього Кодексу, головуєчий з'ясовує в учасників судового провадження їх думку щодо можливості призначення судового розгляду. За змістом ч. 2 ст. 345 КПК після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у судовому розгляді, з пам'яткою головуєчий з'ясовує, чи зрозумілі їм їх права та обов'язки і у разі необхідності роз'яснює їх. Адже за правилами п. 1 ч. 1 ст. 56 КПК протягом кримінального провадження потерпілий має право бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим Кодексом. Проте відсутність потерпілого на підготовчому судовому засіданні порушує його право на отримання пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки, передбачені цим Кодексом, а відтак і їх реалізації, що не відповідає вимогам цієї норми.

Особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, відповідно до ч. 1 ст. 128 КПК, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Аналіз цієї норми у взаємозв'язку з ч. 2 ст. 314 КПК дає підстави вважати, що саме на стадії підготовчого провадження потерпілий, який є й цивільним позивачем, у разі його відсутності на підготовчому судовому засіданні позбавлений останньої можливості пред'явити обвинуваченому цивільний позов.

Так само у потерпілого відсутня можливість на реалізацію положень ч. 1 ст. 56, ч.ч. 2, 3 ст. 315 КПК щодо подання клопотань про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту та витребування певних речей чи документів.

Із тексту ч. 2 ст. 314 КПК випливає, що на підготовчому судовому засіданні законодавець не виокремлює учасників провадження, чия участь є обов'язковою.

З наведеного питання Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду в постанові від 20 березня 2025 року (справа № 753/23649/23) виснував, що невручення обвинуваченому пам'ятки про права та обов'язки, не з'ясування у нього зрозумілості цих прав та обов'язків та не роз'яснення їх у разі необхідності є порушенням права на захист [3]. Зазначене у цій постанові формулювання відповідно до ч. 1 ст. 412 КПК визнається істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, що тягне на скасування рішень судів апеляційної та першої інстанцій.

Представник потерпілого, інтереси якого він представляє, як передбачено положеннями ч. 4 ст. 58 КПК, користується його процесуальними правами, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику. Із наведеного випливає, що представник потерпілого під час підготовчого судового засідання не вправі його замінити з огляду на індивідуалізацію процесуальних прав та обов'язків кожного з учасників судового провадження під час підготовчого судового засідання.

Слід вказати, що за приписами ч. 2 ст. 345 КПК на суд покладається обов'язок після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у судовому розгляді, у тому числі потерпілого, з'ясувати зрозумілість їм їх прав та обов'язків і у разі необхідності роз'яснити їх.

Отже, проведення підготовчого судового засідання без особистої присутності потерпілого, унаслідок чого йому не вручається пам'ятка про права та обов'язки, не з'ясовується у нього зрозумілість цих прав та обов'язків та не роз'яснюється їх у разі необхідності так само слід визнавати істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону в тлумаченні ч. 1 ст. 412 КПК та є безумовною підставою для скасування

судового рішення. Саме на вказані недоліки кримінального процесуального закону мають звертати особливу увагу суди першої інстанції під час підготовчого провадження, а суди апеляційної та касаційної інстанцій – у ході перевірки судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального Кодексу України від 13.04.2012 р. / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Харків : Центр політико-правових реформ, Factor, 2013. 780 с.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>

3. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 берез. 2025 р. у справі № 753/23649/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126211577>

УДК 343.983:132:352

Ігор Огерук,
доцент кафедри права імені
академіка УАН о. Івана Луцького,
кандидат юридичних наук, доцент,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0002-3394-8768

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Корупційні злочини становлять одну з найбільших загроз для належного функціонування правової держави, підривають довіру громадян до органів влади та негативно впливають на економічний розвиток країни. У сучасних умовах протидії корупції особливого значення набуває використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, які часто є ключовими доказами у кримінальних провадженнях. Проте їх процесуальне закріплення в якості допустимих та достовірних доказів, а також подальше використання у судовому розгляді інколи потребують спеціальних знань, що зумовлює необхідність проведення судових експертиз результатів таких процесуальних дій.

Як наочно демонструють результати останніх наукових досліджень, для даної категорії злочинів на сучасному етапі є характерним кваліфіковане приховування слідів та ознак зазначених кримінально караних діянь, а частка латентної злочинності у вказаній сфері становить 60-70 %. Це значно ускладнює своєчасне виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень [6, с. 425-426]. Своєю чергою, ще одним фактором, що ускладнює протидію саме корупційним злочинам, є відсутність апробованої методики виявлення, розкриття та розслідування цієї категорії кримінальних проваджень, а також недостатня та неналежна організованість дій слідчого, детектива чи прокурора на початковому етапі досудового розслідування [6, с. 426].

Зважаючи на високу латентність корупційної злочинності, кваліфіковане приховування слідів злочинної діяльності, особу злочинця в такому виді кримінальних правопорушень та способи отримання початкової інформації про злочинні дії, цілком логічним є те, що на початковому етапі досудового розслідування кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів досить часто здійснюються негласні слідчі (розшукові) дії. Негласність, яка полягає в тому, що відомості про факт та методи проведення таких слідчих (розшукових) дій не підлягають розголошенню, дозволяє отримати докази злочинної діяльності, не привертаючи уваги зловмисників, та не виказувати наперед інтерес правоохоронних органів до певного злочинного факту, що досить позитивним чином впливає на отримання та фіксацію доказової бази. Ба навіть більше, як зазначає Геселев О. В., НС(Р)Д дають змогу встановити та зафіксувати відомості про злочин та особу, яка його вчинила, у режимі онлайн, тобто реального часу, коли такі дані виявляються й фіксуються безпосередньо під час готування до злочину або його вчинення [3, с. 33].

Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації процесуальних дій у кримінальному провадженні [5, ст. 252], що передбачено чинним кримінальним процесуальним законодавством. Додатками до протоколів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути матеріали фото- та відеозйомки, аудіозаписи тощо. КПК України вказує, що «протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування» [5, ч. 1 ст. 256]. Однак, зважаючи на те, що НС(Р)Д, в переважній більшості, проводяться суто представниками

сторони обвинувачення без залучення незаінтересованих осіб (понятих), в сторони захисту час від часу виникають питання насамперед щодо достовірності отриманих результатів. З метою спростування будь-яких сумнівів щодо результатів негласних слідчих (розшукових) дій, зафіксованих аудіо-, відеозаписами, у кримінальних провадженнях проводиться низка судових експертиз, зокрема:

- судова криміналістична експертиза аудіо-, відеоматеріалів з питань наявності/відсутності ознак монтажу аудіо-, відеофайлів на картках пам'яті із результатами негласних слідчих (розшукових) дій;

- судова криміналістична експертиза аудіо-звукзапису з метою встановлення, чи зафіксоване в записах розмов, наявних на наданих для дослідження електронних носіях інформації, усне мовлення певної особи, і якщо так, то які висловлювання цій особі належать;

- судова лінгвістична семантико-текстуальна експертиза, яка вирішує питання про те, що у розмовах, текстові відтворення яких зафіксовані в протоколі про результати зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, йдеться про надання вигоди, методи впливу на особу тощо.

Якщо дослідження результатів негласних слідчих (розшукових) дій за ініціативою сторони обвинувачення не проводилося, то на проведенні таких судових експертиз наполягає сторона захисту. Однак не завжди суд стає на її сторону. Зокрема, Вищий антикорупційний суд у провадженні № 1-кп/991/54/23 за справою № 991/3470/23 відхилив доводи сторони захисту про відсутність у кримінальному провадженні фоноскопичної експертизи, що унеможлиблює ідентифікацію осіб і може свідчити про недостовірність відображених даних, з огляду на те, що обвинувачені під час допиту не заперечували зміст розмов, підтвердили зафіксовані обставини, надаючи їм власну інтерпретацію [1].

Ще однією особливістю, що впливає на судову експертизу результатів негласних слідчих (розшукових) дій, є вимоги режиму секретності, тобто єдиного порядку забезпечення охорони державної таємниці. Відповідно до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, який затверджено наказом Служби безпеки України № 383 від 23.12.2020 року, відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії належать до державної таємниці [4, п. 4.12.3]. Відповідно, щоб докладно відповісти на всі питання, що ставляться перед судовим експертом, він повинен мати доступ до державної таємниці. Однак не завжди це є можливим, що знаходить своє відображення у судових рішеннях. Зокрема, Залізничний районний суд міста Львова у провадженні № 1-кп/462/55/25 за справою № 462/122/23 констатував, що

сторона обвинувачення вжила усіх можливих і передбачених законом заходів для забезпечення проведення судової криміналістичної експертизи аудіо-звукозаписів, а неможливість проведення експертизи у повному обсязі була зумовлена виключно об'єктивними чинниками – відсутністю у експертів відповідного допуску до державної таємниці, що жодним чином не може бути поставлено у вину стороні обвинувачення. Натомість сторона захисту, незважаючи на свою принципову позицію про те, що голос, зафіксований на звукозаписах НСРД, нібито не належить обвинуваченому, не проявила жодної ініціативи щодо призначення експертизи, не подала відповідного клопотання і фактично самоусунулася від реалізації процесуальних прав, які могли б підтвердити висунуті нею ж твердження. Така поведінка свідчить не лише про відсутність у сторони захисту будь-яких об'єктивних доказів на спростування матеріалів НС(Р)Д, а й про намагання створити враження сумніву у доказах сторони обвинувачення шляхом голослівних припущень, не підкріплених жодними реальними процесуальними діями. Крім цього, суд звернув увагу на те, що під час судових дебатів сам обвинувачений фактично визнав достовірність запису [2].

Таким чином, судова експертиза результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів є дієвим інструментом спростування будь-яких сумнівів щодо достовірності отриманих доказів. Однак її відсутність у матеріалах справи не перешкоджає здійсненню правосуддя, особливо в тих випадках, коли сторона обвинувачення вжила усіх можливих і передбачених законом заходів для забезпечення проведення такої судової експертизи, а обвинувачені визнають достовірність запису. Такий стан речей підтверджується судовою практикою.

Список використаних джерел:

1. Вирок Вищого антикорупційного суду у провадженні № 1-кп/991/54/23 за справою № 991/3470/23 від 28 травня 2025 року. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127690231>
2. Вирок Залізничного районного суду міста Львова від 22 жовт. 2025 р. у провадженні № 1-кп/462/55/25 за справою № 462/122/23 від 22 жовтня 2025 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/13-1160171>
3. Геселев О. В. Проблеми легітимізації використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для доказування у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1. С. 30–43.
4. Звід відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Служби безпеки України від 23 груд. 2020 р. № 383. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21>

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

6. Шевчук В. М. Виявлення ознак корупційних кримінальних правопорушень як структурний елемент криміналістичної методики розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 425–430.

УДК 343.983:621.43

Палаженко С.,
здобувач вищої освіти ступеня магістра,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Микола Гелемей,
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділення організації наукової роботи
здобувачів вищої освіти відділу
організації наукової діяльності,
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ Україна
ORCID: 0000-0002-2608-9117

**СПЕЦИФІКА ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ
АВТОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ (НА ПРИКЛАДІ ДИЗЕЛЬНИХ
ТА БЕНЗИНОВИХ СИЛОВИХ АГРЕГАТІВ)**

Сучасне кримінальне провадження, пов'язане з дорожньо-транспортними пригодами, протиправним переобладнанням техніки або екологічними порушеннями, все частіше впирається у складні технологічні аспекти конструкції транспортних засобів. Серцем цих аспектів є силові агрегати – дизельні та бензинові двигуни внутрішнього згоряння (ДВЗ), технологічна складність яких зростає експоненційно. У цьому контексті автотехнічна експертиза перестає бути рутинною процедурою і перетворюється на вирішальний інструмент для встановлення істини. Специфіка її призначення та проведення сьогодні визначається низкою сучасних викликів, що породжені технологічною революцією в автомобілебудуванні, зокрема у сфері паливних систем, систем управління та очищення викидів.

Призначення експертизи у справах, де ключовим об'єктом є двигун, вимагає від слідчого чи судді глибокого усвідомлення технічної проблеми. Недостатньо сформулювати питання на кшталт «Чи справний був

двигун?». Специфіка полягає у дробленні на низку технологічно точних і юридично значущих підпитань, що обумовлені типом агрегату:

- Для дизельних двигунів:

- Питання стану системи Common Rail: Чи відповідав тиск у рампі паливної системи нормативним параметрам? Чи не спостерігалось «текучості» форсунок або ТНВД, що могло призвести до неконтрольованого збільшення викидів або паливного «жорсткого» згоряння?

- Питання роботи систем доочистки: Чи був функціональним сажовий фільтр (DPF)? Чи не був він штучно виведений з ладу (деліт), що є адміністративним, а інколи й кримінальним правопорушенням? Чи працювала система SCR (селективної каталітичної нейтралізації) з використанням AdBlue?

- Питання відповідності екологічним нормам: Чи перевищували фактичні викиди оксидів азоту (NOx) та твердих часток (PM) норми, заявлені виробником, і чи могло це бути пов'язано з навмисним програмним втручанням («дизельгейт»)?

- Для бензинових двигунів (особливо з безпосереднім упорскуванням GDI/TSI):

- Питання нагароутворення: Чи не було критичного закоксування впускних клапанів або форсунок, що могло призвести до втрати потужності, детонації та спричинити аварію при необхідності різкого маневру?

- Питання роботи турбокомпресора: Чи не стався відрив лопатей турбіни або закоксування каналів, що призвело до втрати тяги або масляного «голодування» двигуна?

- Питання програмних маніпуляцій: Чи не було перепрошило блок управління двигуном (ECU) з метою зняття обмежень потужності (чип-тюнінг), що призвело до перевантаження агрегату та його подальшого руйнування?

Сучасні виклики в проведенні експертизи: від гаражного аналізу до кібердіагностики. Проведення експертизи сучасних ДВЗ наштовхується на низку перепон, які трансформують професію автоексперта:

- технологічна складність та «закритість» систем. Блоки управління двигуном (ECU) – це мінікомп'ютери з власним захищеним програмним забезпеченням. Зчитування та інтерпретація логів помилок, даних у реальному часі (live data) вимагають не лише діагностичного обладнання, а й глибоких знань у сфері автомобільних протоколів (CAN-bus, OBD-II) та доступу до закритих заводських баз даних. Експерту часто протистоять технології захисту інтелектуальної власності виробників;

– програмно-апаратні маніпуляції. Найскладніші для доказування правопорушення пов'язані саме з програмним втручанням: викручення сажевих фільтрів, відключення систем EGR, чип-тюнінг. Виявлення таких модифікацій вимагає порівняння штатної прошивки ECU з фактичною, що часто потребує спеціалізованого обладнання та експерта на межі автотехніка та кіберкриміналіста;

– міждисциплінарність. Експертиза, наприклад, у справі про перевищення екологічних норм, перестає бути суто автотехнічною. Вона потребує знань з хімії (аналіз складу викидів), екології та навіть метрології (перевірка точності вимірювальних стендів). Для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між технічною несправністю (наприклад, виходом з ладу DPF) та правопорушним наслідком (забрудненням повітря) необхідно залучення спеціалістів суміжних професій або формування комплексної комісійної експертизи;

– динаміка розвитку технологій. Експерт зобов'язаний постійно оновлювати знання. Принципи роботи системи впорскування на бензиновому двигуні змінилися радикально за останні 10 років (від розподіленого до прямого впорскування та гібридних систем). Експерт, що розбирається в карбюраторах, може виявитися безпорадним перед складністю системи Common Rail третього покоління.

Специфіка призначення та проведення автотехнічної експертизи щодо сучасних дизельних та бензинових силових агрегатів сьогодні полягає у переході від механічного огляду до комплексного техніко-кібернетичного дослідження. Судовий експерт дедалі більше нагадує IT-фахівця, здатного аналізувати програмний код, логування даних та працювати зі складними діагностичними комплексами. Сучасні виклики – закритість систем, програмні маніпуляції, міждисциплінарність і стрімке технологічне старіння знань – потребують адекватної відповіді від системи кримінальної юстиції. Це включає: формування спеціалізованих експертних підрозділів, інвестиції в сучасне обладнання та програмне забезпечення, розвиток системи підвищення кваліфікації експертів та удосконалення процесуального законодавства для чіткого регулювання доказової сили електронних даних, отриманих з бортових систем автомобіля. Лише за таких умов автотехнічна експертиза зможе ефективно виконувати свою головну функцію у кримінальному провадженні – об'єктивно встановлювати технічну істину, що лягає в основу справедливого судового рішення.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ

Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

УДК 347.963:349.41

Віталій Підгорний,
здобувач вищої освіти на
бакалаврському рівні юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та
права імені Леоніда Юзькова
Науковий керівник:
Анна Присяжна,
доцент кафедри кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент,
Хмельницький університет управління та
права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ У КОНТРОЛІ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Прокуратура відіграє важливу роль у забезпеченні законності в сфері земельних відносин, оскільки земля є особливим об'єктом права власності та основним національним ресурсом. Забезпечення належного контролю за додержанням земельного законодавства є одним із ключових чинників збереження природних ресурсів, захисту прав власників і користувачів земель, а також інтересів держави. Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» прокурор здійснює представництво інтересів держави в суді та нагляд за додержанням законів державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами у випадках, визначених законом [2].

Одним із ключових напрямів діяльності прокуратури є контроль за законністю передачі земельних ділянок у власність чи користування. Значна кількість порушень у сфері земельних правовідносин пов'язана з незаконними рішеннями органів місцевого самоврядування щодо зміни цільового призначення земель, їх безпідставного вилучення або передачі

у приватну власність. Прокуратура має право вимагати документи, перевіряти обставини прийняття відповідних рішень та, у разі виявлення порушень, ініціювати їх скасування через судове провадження [4].

Важливою складовою діяльності прокуратури є захист інтересів держави у сфері земельних відносин. Нерідко йдеться про землі державної чи комунальної власності, які використовуються з порушенням законодавства або вибувають із державної власності всупереч вимогам Земельного кодексу України [1]. Прокурор має право подавати позови щодо повернення земельних ділянок, визнання недійсними договорів оренди, купівлі-продажу, рішень органів влади та місцевого самоврядування, які порушують інтереси держави чи територіальних громад [6].

У сфері охорони земель прокуратура проводить роботу, спрямовану на запобігання їх деградації, забрудненню та псуванню. Закон України «Про охорону земель» визначає систему правових та організаційних заходів для збереження ґрунтів, а прокурорський нагляд забезпечує дотримання цих вимог усіма суб'єктами – від органів влади до приватних землекористувачів [3]. Серед порушень у цій сфері поширеними є засмічення земель, їх використання не за цільовим призначенням, самовільне зайняття ділянок, що вимагає активного втручання прокурора [7].

Особливе значення має контроль за додержанням земельного законодавства у діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Саме на цих органах лежить обов'язок щодо ведення земельного кадастру, надання дозволів на розробку землевпорядної документації, розподіл земельних ресурсів. Прокурор здійснює перевірку законності їхніх рішень, актів та дій, звертаючи увагу на дотримання процедур, встановлених Земельним кодексом України, а також на відповідність рішень державним інтересам [5].

Прокурор також реагує на земельні правопорушення, які можуть мати як адміністративний, так і кримінальний характер. До найпоширеніших належать самовільне зайняття земель, незаконне видобування корисних копалин, самовільна зміна цільового призначення земель. У таких випадках прокурор ініціює внесення відомостей до ЄРДР, контролює хід досудового розслідування та представляє інтереси держави в суді [7].

Нині перед прокуратурою стоїть низка актуальних викликів у сфері земельного контролю. Серед них – непрозорість рішень деяких органів місцевого самоврядування, недостатня ефективність роботи земельних служб, складність доступу до кадастрової інформації та високий рівень корупційних ризиків у сфері розподілу земель. Науковці підкреслюють,

що подальше удосконалення діяльності прокуратури потребує розширення аналітичної та превентивної складової, більш активної взаємодії з Держгеокадастром та екологічною інспекцією [8].

Таким чином, роль прокуратури у контролі за додержанням земельного законодавства є комплексною та багатовекторною. Вона охоплює нагляд за законністю рішень органів влади, реагування на порушення земельного законодавства, захист інтересів держави у судових спорах, а також участь у формуванні нових підходів до управління земельними ресурсами. Ефективність цієї діяльності безпосередньо впливає на збереження земельного фонду України, забезпечення справедливого та законного розподілу земель, а також захист прав громадян і територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
3. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.
4. Алексеев П. О. Роль прокуратури у забезпеченні законності у сфері земельних правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 112–117.
5. Гладкий О. В. Прокурорський нагляд у сфері використання земельних ресурсів: сучасні виклики. *Право України*. 2021. № 7. С. 45–52.
6. Костюк В. С. Захист інтересів держави прокурором у земельних спорах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 158–161.
7. Лопушанський І. В. Земельні правопорушення та засоби прокурорського реагування. *Юридична Україна*. 2019. № 5. С. 34–39.
8. Тищенко М. О. Прокурорський контроль за додержанням земельного законодавства: проблеми та перспективи. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 3. С. 120–124.

*Ірина Похиленко,
доцент кафедри права та публічного управління,
кандидат юридичних наук, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5409-7408>*

ПРАВО НА ПРАВДУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Поняття «права на правду» є однією з ключових категорій сучасного міжнародного права прав людини та кримінального процесуального права, особливо в умовах збройних конфліктів. Це право визначається як індивідуальне право жертв та їх родин знати обставини порушень та як колективне право суспільства на встановлення історичної істини про масові злочини. Право на правду є фундаментом для відновлення справедливості, подолання безкарності, забезпечення відшкодування та гарантій неповторення; воно також обумовлює доступ до інформації (архівів, матеріалів кримінальних проваджень тощо). Джерелами права на правду є Додатковий протокол I до Женевських конвенцій (ст. 32–33), Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (ст. 24), численні резолюції Ради ООН з прав людини, а також практика міжнародних і національних судів.

В умовах війни право на правду набуває особливого значення, оскільки масові порушення прав людини, воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид мають не лише індивідуальний, а й передусім колективний вимір, впливаючи на ідентичність, пам'ять і майбутнє цілих народів.

Встановлення історичної справедливості через кримінально-процесуальні механізми є одним із ключових завдань перехідного правосуддя. ООН визначає елементами останнього ефективне розслідування та кримінальне переслідування винних, відшкодування жертвам, право на правду (truth-telling), інституційні реформи. В українському контексті, особливо після початку повномасштабної агресії Росії, питання права на правду та історичної справедливості стали не лише юридичними, а й моральними, політичними та стратегічними імперативами.

Міжнародні механізми реалізації права на правду охоплюють діяльність Міжнародного кримінального суду, спеціальних трибуналів та гібридних судових інституцій. МКС має юрисдикцію щодо злочину геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, а його процедура передбачає незалежне розслідування, збір доказів, допит свідків та участь потерпілих у процесі. Важливим є принцип компліментарності, відповідно до якого МКС діє лише тоді, коли національні суди не можуть або не хочуть здійснювати правосуддя. Спеціальні трибунали для колишньої Югославії та Руанди стали прецедентами документування масових злочинів і довели, що кримінально-процесуальні інструменти можуть відновлювати історичну правду навіть у складних політичних умовах. Гібридні суди, як-от Спеціальний суд у Сьєрра-Леоне, поєднують міжнародні стандарти з локальним контекстом, що дозволяє враховувати особливості конкретних суспільств і водночас забезпечувати дотримання універсальних принципів правосуддя.

Утім, першою лінією захисту права на правду залишаються національні механізми. Вони забезпечують реєстрацію злочинів, проведення слідчих дій, збереження доказів та винесення вироків, які формують офіційний правовий наратив. Важливою є роль прокуратури, яка координує діяльність органів досудового слідства і гарантує процесуальну справедливість. Національні суди створюють основу для подальшого міжнародного переслідування злочинців, адже їх рішення стають частиною глобального правового дискурсу.

Документування злочинів під час війни є надзвичайно складним завданням, адже бойові дії ускладнюють доступ до місць подій і створюють ризик втрати доказів. Збереження доказів потребує використання цифрових технологій та міжнародної підтримки, оскільки існує небезпека їх знищення або фальсифікації. Захист свідків і потерпілих (адже їх участь у процесі є ключовою для встановлення істини) вимагає створення спеціальних програм безпеки та психологічної допомоги. Політичний тиск також може поставити під загрозу незалежність судових процесів і (відповідно) реалізацію права на правду.

Український контекст є показовим прикладом сучасної реалізації кримінально-процесуальних механізмів у ситуації збройного конфлікту. Наша держава розпочала масштабне документування воєнних злочинів з початку повномасштабного вторгнення Росії. Офіс Генерального прокурора координує роботу слідчих органів, серед яких Національна поліція, Служба безпеки, Державне бюро розслідувань та інші. Громадські організації, такі як «Схід SOS» [1] чи Центр прав людини ZMINA [2], активно фіксують свідчення та збирають дані для майбутніх процесів.

Станом на 23 листопада 2025 року зареєстровано 200 894 злочини агресії та воєнних злочинів [3], що свідчить про масштабність порушень та необхідність системного підходу до їх розслідування. Використовуються сучасні методи цифрової фіксації, включно із супутниковими знімками, відео та онлайн-свідченнями, що дозволяє зберігати докази навіть у складних умовах. Українські суди вже винесли перші вироки щодо воєнних злочинів, створюючи прецеденти для майбутнього міжнародного правосуддя [4]. Найбільшими проблемами залишаються масовість злочинів, обмеженість ресурсів усіх видів та необхідність імплементації міжнародних стандартів до національних процедур.

Особливе значення має міжнародна співпраця у сфері кримінального переслідування воєнних злочинів. Україна бере участь у спільних слідчих групах (Joint Investigation Teams – JIT) [5], що створені за підтримки Євроюсту та дозволяють об'єднувати ресурси та компетенції кількох держав для ефективного збору доказів, допиту свідків та координації слідчих дій. Євроюст, як агентство Європейського Союзу з питань співпраці у сфері кримінального правосуддя, забезпечує правову та організаційну підтримку JIT, сприяє обміну інформацією та координує складні транскордонні розслідування. Європол (агентство Європейського Союзу з питань співпраці правоохоронних органів), своєю чергою, надає аналітичну та оперативну допомогу, зокрема у сфері цифрової криміналістики та аналізу великих масивів даних. Співпраця з цими інституціями у межах JIT стала важливим інструментом документування злочинів, скоєних під час війни, і уможливила використання здобутих в Україні доказів у кримінальних провадженнях за її межами.

Міжнародна співпраця також сприяє підвищенню довіри до результатів розслідувань, адже участь кількох держав і міжнародних організацій зменшує ризик політичної упередженості та забезпечує дотримання високих процесуальних стандартів. Вона також дозволяє створювати спільні бази даних, реалізовувати методики захисту свідків, координувати заходи зі збереження доказів та забезпечувати їх автентичність, будучи прикладом виходу кримінально-процесуальних механізмів за межі національної юрисдикції та перетворення їх на частину глобальної системи захисту права на правду.

Таким чином, право на правду є не лише юридичною, а й моральною категорією, що забезпечує історичну справедливість. Кримінально-процесуальні механізми – від міжнародних трибуналів до національних судів і спільних слідчих груп – створюють інституційну основу для її реалізації. Український досвід демонструє, що навіть у розпал війни можливо

документувати злочини, захищати потерпілих і формувати правовий наратив, який стане частиною світової історичної пам'яті.

Список використаних джерел:

1. Документування воєнних злочинів. *Схід SOS*. URL: east-sos.org/directions/war-crimes-documentation/
2. Воєнні злочини РФ в Україні: громадські організації, що документують їх та збирають свідчення для трибуналу. *Центр прав людини ZMINA*. URL: zmina.ua/media/voenni-zlochyny-rf-v-ukrayini-gromadski-organizaciyi-shho-dokumentuyut-yih-ta-zbyrayut-svidchennya-dlya-trybunalu/
3. Офіс Генерального прокурора України : офіційний вебсайт. URL: gp.gov.ua/
4. Колодяжна Д. Сто один засуджений воєнний злочинець: про що свідчать перші судові вироки за порушення законів та звичаїв війни. *ZMINA*. URL: zmina.info/articles/sto-odyn-zasudzhenyj-voennyj-zlochynecz-pro-shho-svidchat-pershi-sudovi-vyroky-za-porushennya-zakoniv-ta-zvychayiv-vijny/
5. Joint Investigation Teams – JITs. What JIT is? *Europol*. URL: europol.europa.eu/partners-collaboration/joint-investigation-teams

УДК 343.1

Юлія Рєпіна,
*науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінального процесу та судоустрою,
кандидат економічних наук, доцент,
Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
м. Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3157-3181>*

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ефективність суду у кримінальному провадженні, в першу чергу, пов'язана зі швидкістю та якістю розгляду кримінальних справ загальними місцевими та апеляційними судами, Верховним Судом і ВАКС. Наразі в Україні судів: 587 – працюють, 87 – не працюють через розташування у зоні активних бойових дій або на окупованій території після повномасштабного вторгнення, 84 – не здійснюють правосуддя з 2014 року (знаходились в АРК та частинах Донецької і Луганської областей [1], які були окуповані до початку повномасштабного вторгнення), а відповідно до «Списку суддів», що наводить ВККСУ, станом на 22.09.2025 р. в Україні – 4831 суддя [2]. На окрему увагу заслуговує «Облік посад суддів», що наводить ВККСУ, із зазначенням кількості посад, кількості

суддів та вакантних посад. Так, у місцевих судах кількість посад – 4931, кількість суддів – 3616, вакантні посади – 1315; в апеляційних кількість посад – 1357, кількість суддів – 571, вакантні посади – 786, у Верховному Суді кількість посад – 196, кількість суддів – 148, вакантні посади – 48, кількість посад – 93, кількість суддів – 40, вакантні посади – 53 [3]. Але не менш важливою є інформація, підготовлена ДСА та розміщена на сайті Судової влади України, про показники часу, необхідного для розгляду справ і матеріалів, які надійшли до загальних судів першої та апеляційної інстанцій, та орієнтовну нормативну чисельність суддів за даними звітності за 1 півріччя 2025 р.: щодо загальних місцевих судів (без врахування даних 160 місцевих загальних судів, підсудність справ яких змінена) надійшло справ та матеріалів – 1585248, чисельність суддів відповідно до рішення ВРП – 3734, чисельність суддів з повноваженнями станом на 30.06.2025 р. – 2806, нормативний час необхідний для розгляду справ і матеріалів, год. – 4653606, чисельність суддів за нормативами – 5677; щодо апеляційних (загальних) судів (без врахування даних 4 апеляційних судів, підсудність справ яких змінена) надійшло справ та матеріалів – 167435, чисельність суддів відповідно до рішення ВРП – 882, чисельність суддів з повноваженнями станом на 30.06.2025 р. – 361, нормативний час необхідний для розгляду справ і матеріалів, год. – 788036, чисельність суддів за нормативами – 961 [4].

Очевидно, що суддів в українській судовій системі недостатньо. Це дуже вагомий чинник, який впливає на ефективність суду. Упродовж 2024 р. згідно з даними статистичних звітів ДСА, ВАКС та Верховного Суду на розгляд до загальних місцевих і апеляційних судів, ВАКС та Верховного Суду усього було направлено справ і матеріалів кримінального судочинства у кількості 1 млн 163 тис. Зокрема у провадженні слідчих суддів (місцеві суди та апеляційні суди у порядку ст. 248 КПК України) під час досудового розслідування перебувало 868 тис. клопотань, скарг, заяв, із яких 851 тис. надійшла на розгляд протягом 2024 р. Слідчі судді розглянули 847 тис. клопотань (97,5 % від тих, що перебували на розгляді), із яких задоволено 682 тис., або 80,6 % від кількості розглянутих. Показник середньої кількості надходження справ і матеріалів кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення у розрахунку на одного працюючого суддю місцевого загального суду у 2024 р. становив 615. До апеляційних загальних судів на розгляд надійшло усього 210 тис. справ і матеріалів кримінального судочинства. Показник середньої кількості надходження справ і матеріалів кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення у розрахунку на одного працюючого суддю апеляційного загального суду у 2024 р.

становив 573. До ВАКС усього надійшло 12,5 тис. справ і матеріалів кримінального судочинства, із них на розгляд слідчих суддів – 11,9 тис. клопотань, скарг, заяв щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування, а також апеляційних скарг на ухвали слідчих суддів. До ККС Верховного Суду – 8,3 тис., ВП Верховного Суду – 46 процесуальних звернень кримінального судочинства. Показник середньої кількості надходження процесуальних звернень і кримінальних проваджень у розрахунку на одного суддю ККС Верховного Суду у 2024 р. становив 320. З урахуванням нерозглянутих за попередній рік справ і матеріалів, упродовж 2024 р. на розгляді загальних місцевих і апеляційних судів, ВАКС та Верховного Суду усього перебувало 2 млн 297 тис. справ [5].

Дійсно, суди перевантажені, окрім цього гострою є проблема із заповненням штатів апаратів судів по всій країні (проблему нерівності розподілу суддівського навантаження за географічним принципом зараз ми не розглядаємо, але така проблема також є наразі актуальною). Водночас правосуддя вже понад три з половиною роки здійснюється в умовах надзвичайних обставин – в умовах воєнного стану, який має сильний вплив на ефективність суду. Безпекова ситуація залишається вкрай важкою, що змушує суди переносити та переривати судові засідання.

Український досвід впровадження системи оцінки роботи суду з'явився, як зазначила заступниця голови ДСА Ольга Булка, у 2009 році, коли було проведено перше коло опитувань громадян, учасників судових проваджень за методологією карток громадянського звітування [6]. Пізніше була створена робоча група для розробки системи оцінювання, яка після вивчення міжнародного досвіду оцінювання якості роботи суду, виділила наступні основні елементи: (1) стандарти якості роботи суду – кількісні та якісні характеристики роботи суду як спеціалізованої державної установи, які формуються відповідно до базових цінностей судової системи та демократичного суспільства і можуть бути зафіксовані у вигляді процесуальних вимог, нормативів, суспільних очікувань тощо; (2) критерії якості роботи суду – суттєві відмінні ознаки якості роботи суду, що є базисом процедур оцінки якості, зокрема вибору показників та методів оцінювання; (3) показники якості роботи суду – кількісні чи якісні дані, які визначають рівень відповідності роботи суду сформульованим критеріям якості; (4) методи оцінювання – сукупність стандартних засобів дослідження та прийомів отримання, обробки та аналізу даних про діяльність суду: збір та аналіз статистичної інформації, огляд та аналіз документів, опитування тощо [6].

У 2015 році РСУ була затверджена і запроваджена в українських судах Система оцінювання роботи суду (далі – СОРС), із метою його вдосконалення, а саме підвищення продуктивності, ефективності та якості судових процедур (374 суди впровадили систему СОРС повністю чи окремі її модулі упродовж першого року з моменту офіційного затвердження СОРС). СОРС включає чотири модулі оцінки: I. Модуль «Судове адміністрування», об'єктом оцінювання якого є загальна ситуація в суді. Приклади критеріїв: справедливість та обґрунтованість розподілу повноважень (навантажень) та відповідальності; наявність належних умов праці для суддів та працівників апарату (за наявних ресурсів); ступінь реалізації потенціалу суддівського самоврядування тощо та показників: рівень задоволеності умовами праці (робоче місце, комп'ютеризація, зв'язок, меблі, інформаційне забезпечення, побутові приміщення, опалення, безпека); оцінка ділових, професійних та особистих якостей, стилю роботи голови суду, повноти та ефективності реалізації передбачених законом повноважень тощо; II. Модуль «Своєчасність судового розгляду» з об'єктом оцінювання – відповідність фактичних строків виконання процесуальних дій судом принципів розумності та оптимальності судових строків і нормативним строкам, передбаченим законом. Приклади критеріїв: дотримання процесуальних строків (визначених процесуальним законодавством, а також підзаконними актами з документообігу); дотримання та обґрунтованість строків, встановлених судом, а показники: загальна тривалість розгляду справи; тривалість підготовки справи до розгляду (підготовчого провадження); загальна кількість судових засідань; кількість засідань, що не відбулись тощо; III. Модуль «Судове рішення» з об'єктом оцінювання – лише рішення судів по суті. Критеріями є: обґрунтованість; застосування законодавства; зрозумілість; дотримання формальних вимог; культура мови та стилю викладення, а приклади показників: питома вага оскаржених рішень; питома вага змінених рішень; питома вага скасованих рішень; оцінка юридично значущих обставин справи (їх повнота, достатність, доведеність тощо). Основним інструментом виступає експертне оцінювання судових рішень методом аналізу документів судового рішення за допомогою форми «Бланк аналізу судового рішення»; IV. Модуль «Задоволеність роботою суду учасниками проваджень» з об'єктом оцінювання – сприйняття роботи суду та якості послуг, які надаються судами учасниками судових проваджень, що, своєю чергою, є складовою громадської довіри до суду і застосуванням методології карток громадянського звітування [7].

Кримінальне провадження має проводитися у розумні строки, критеріями для визначення яких в ст. 28 КПК України визначаються: складність, поведінка учасників кримінального провадження та спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень. Недотримання встановлених у кримінальному процесуальному законодавстві строків має негативні наслідки для учасників кримінального провадження, наприклад, визнання доказів недопустимими; неможливість оскарження рішень слідчого, прокурора, слідчого судді; закінчення досудового розслідування. Судова практика свідчить, що основними причинами тривалого розгляду справ залишаються невиконання процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження. Як говорить правова максима: «Затримка правосуддя – це відмова у правосудді», але водночас правосуддя не рівняється ефективності, а має відповідати справедливому суду, право на який гарантує ст. 6 ЄКПЛ.

Список використаних джерел:

1. РСУ оновила карту судів України з розрахунками нормативів навантаження на суди та суддів за I півріччя 2024 року. *Рада суддів України*. URL: rsu.gov.ua/ua/news/rsu-onovila-interaktivnu-kartu-sudiv-ukraini-z-rozrahunkami-normativiv-navantazennna-na-sudi-ta-suddiv-za-i-pivricca-2024-roku
2. Список суддів. *Вища кваліфікаційна комісія України*. URL: data.gov.ua/dataset/354d406b-53cc-4788-a384-78b9abaf2ea0
3. Облік посад суддів. *Вища кваліфікаційна комісія України*. URL: vkksu.gov.ua/oblik
4. Інтерактивна мапа судів України про показники часу, необхідного для розгляду справ і матеріалів, які надійшли до місцевих та апеляційних судів та орієнтовна нормативна чисельність суддів 1 півріччя 2025 р. *Судова влада України*. URL: court.gov.ua/inshe/interactiv_maps/
5. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2024 році. *Верховний Суд*. URL: supreme.court.gov.ua/supreme/Analyz_zdijsnenna_pravosyddda_2024.pdf
6. Сучасні методи оцінки ефективності суду : онлайн-семінар від 04.04.2025 р. *IACA, ДСА України, Проєкт ЄС «Право-Justice»*. URL: youtube.com/watch?v=jUhX-ZMJWCC0
7. Система оцінки якості роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи : проєкт : розроб. та реком. роб. гр. з розробки системи оцінювання якості роботи суду за підтримки проєкту USAID «Справедливе правосуддя». Київ, 2014. *Рада суддів України*. URL: rsu.gov.ua/uploads/resheniya/COURT%20PERFORMANCE.pdf
8. Система оцінювання роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи : розроб. та реком. роб. гр. з розробки системи оцінювання якості роботи суду за підтримки проєкту USAID «Справедливе правосуддя», затв. Радою суддів України. Київ, 2015. *Рада суддів України*. URL: rsu.gov.ua/uploads/article/sors-221bdd8a9b.pdf

*Володимир Рошко,
аспірант докторантури і аспірантури,
Науково-дослідний інститут публічного права
Микола Гелемей,
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділення
організації наукової роботи здобувачів вищої освіти
відділу організації наукової діяльності,
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Кримінальні правопорушення військовослужбовців мають низку специфічних рис, що відрізняють їх від загальнокримінальних злочинів. Вони визначаються не лише особливим статусом суб'єкта, а й особливим об'єктом посягання – встановленим законодавством порядком несення або проходження військової служби [1].

Військовослужбовці – це особи, які проходять військову службу. Видами військової служби є: а) строкова військова служба; б) військова служба за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського складу; в) військова служба (навчання) курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки (далі – вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів); г) військова служба за контрактом осіб офіцерського складу; г) військова служба за призовом осіб офіцерського складу (ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу») [3].

Військові кримінальні правопорушення – це діяння, передбачені розділом ХІХ Кримінального кодексу України, які посягають на порядок проходження військової служби, дисципліну, підпорядкованість та інші засади функціонування військових формувань. До таких правопорушень належать:

- непокора та невиконання наказу;
- опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків;
- погроза або насильство щодо начальника;

- порушення статутних правил взаємовідносин;
- самовільне залишення військової частини або місця служби;
- дезертирство;
- ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом;
- викрадення, привласнення, вимагання зброї, боєприпасів, військового майна [2].

Слід розуміти, що суб'єктами військових кримінальних правопорушень є військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів. Це можуть бути як особи строкової служби, так і контрактники, а також представники різних військових формувань (ЗСУ, Національна гвардія, СБУ, Держприкордонслужба тощо).

Головний об'єкт посягання – це встановлений порядок несення чи проходження військової служби, військова дисципліна, підпорядкованість, взаємовідносини між військовослужбовцями, порядок користування військовим майном, зброєю, технікою тощо.

Причини та умови вчинення

Вчинення військових кримінальних правопорушень часто пов'язане з:

- екстремальними умовами служби (бойові дії, стрес, втома);
 - неякісною підготовкою або низьким рівнем дисципліни;
 - особистими мотивами (страх, корисливість, конфлікти);
 - недоліками у роботі командування та органів військової юстиції;
- Відмінності від загальнокримінальних злочинів

Військові злочини відрізняються:

- особливим суб'єктом (військовослужбовець);
- спеціальним об'єктом (порядок несення служби);
- особливим порядком розслідування та розгляду справ;
- підвищеною суспільною небезпечністю в умовах воєнного стану.

Важливо наголосити, що добровільна відмова від дезертирства можлива тільки до моменту залишення частини. Повернення до місця служби або з'явлення до органів влади військовослужбовця, який покинув частину або не з'явився на службу з метою ухилення від військової служби, є пом'якшуючою обставиною покарання.

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що військові кримінальні правопорушення – це окрема категорія злочинів, що мають свої особливості щодо об'єкта, суб'єкта, мотивів та умов вчинення. Їх профілактика та розслідування потребують спеціальних знань і підходів, особливо в умовах воєнного стану, коли ці правопорушення можуть мати особливо тяжкі наслідки для обороноздатності держави.

Список використаних джерел:

1. Військові злочини за законодавством України. Загальні поняття, відмежування понять військовий та воєнний злочин, кримінально-правова характеристика, нормативно правове забезпечення, особливості правозастосування під час воєнного стану, актуальна судова практика / укл.: І. М. Коропатнік, М. А. Микитюк, О. О. Павлюк, С. В. Петков. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 550 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 7 березня 2002 року № 3099-III. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>

УДК 343.131.5

*Вадим Савчук,
студент IV курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник:
Руслан Мельниченко,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
правового забезпечення безпеки бізнесу, адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8439-8524>*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ НЕПОВНОЛІТНІМ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ: РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

Забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному процесі є одним із найбільш чутливих напрямів роботи правничої спільноти. Підлітки, які опиняються в статусі підозрюваних, потерпілих або свідків, потребують особливого підходу, адже саме в цьому віці вони є найбільш вразливими до тиску, нерозуміння правил та неправильних рішень. Система безоплатної правової допомоги [2] відіграє ключову роль у забезпеченні їхніх прав, однак важливим інструментом у цій сфері стають і юридичні клініки при закладах вищої освіти. Студенти-клініцисти не замінюють адвокатів, але допомагають неповнолітнім зрозуміти свої права, готують їх до правильної поведінки під час слідчих дій і сприяють формуванню правової свідомості.

Українське законодавство та міжнародні конвенції передбачають чіткі гарантії для неповнолітніх. Кримінальний процесуальний кодекс [1] встановлює відповідно до пункту 1 частини 2 статті 52 – обов'язкову участь захисника у будь-яких слідчих діях за участю неповнолітньої особи. Міжнародний документ, який встановлює обов'язкову участь захисника у слідчих діях за участю неповнолітніх – це Конвенція ООН про права дитини [3]. Хоча Конвенція не містить конкретної статті, що прямо це регламентує, вона надає загальні гарантії, які держави-учасниці зобов'язані впроваджувати в національне законодавство, включно з правом дитини на захист у судовому та досудовому провадженні. Це правило спрямоване на захист підлітка від психологічного тиску, маніпуляцій або необдуманих свідчень. Проте на практиці неповнолітні часто не розуміють своїх прав, погоджуються на допит без адвоката або дають показання під впливом емоцій, страху чи авторитету дорослих [5]. Саме в таких ситуаціях важливу роль відіграють юридичні клініки, які можуть заздалегідь пояснити дітям і їхнім батькам, як діяти у разі потрапляння в кримінально-процесуальну ситуацію.

Центри безоплатної правової допомоги забезпечують неповнолітніх професійними адвокатами, що особливо важливо для дітей із вразливих категорій. Адвокати системи БПД проходять спеціальні тренінги з роботи з дітьми та мають навички побудови ненасильницької, підтримувальної комунікації. Проте вони підключаються вже після того, як ситуація стала юридичною проблемою [6]. Натомість юридичні клініки можуть діяти превентивно – проводити просвітницькі уроки, тренінги, індивідуальні консультації, допомагаючи неповнолітнім зрозуміти свої права до того, як вони зіткнуться з кримінальним процесом.

Юридичні клініки виконують низку важливих завдань у роботі з неповнолітніми. Вони надають консультації щодо прав та обов'язків підозрюваного, потерпілого чи свідка, пояснюють простими словами право на адвоката, право не свідчити проти себе, право на участь законних представників, педагогів чи психологів. Студенти також допомагають підліткам та їхнім батькам підготувати юридичні документи – заяви, звернення, пояснення. Значний внесок юридичних клінік полягає у правопросвітницькій роботі: лекції у школах, тренінги з безпечної поведінки, пояснення меж кримінальної відповідальності та ризиків імпульсивних вчинків. Крім того, у клініках часто проводять моделювання допиту чи інших процесуальних дій, що дозволяє студентам краще розуміти психологічний стан неповнолітнього та готувати рекомендації для реальних випадків.

Практика юридичних клінік і центрів БПД свідчить, що неповнолітні часто стикаються з труднощами. Вони не орієнтуються в своїх

правах, бояться процесуальних ситуацій і через це можуть погоджуватися на дії, які їм шкодять. На поведінку підлітків впливають емоційність, страх, тиск з боку однолітків або дорослих, складні сімейні обставини. Юридичні клініки допомагають їм подолати ці бар'єри через консультації, пояснення, психологічну підтримку та взаємодію з адвокатами БПД. Це дозволяє забезпечити більш усвідомлену участь підлітка в кримінальному процесі.

Співпраця юридичних клінік і центрів безоплатної правової допомоги має значний потенціал. Вона дозволяє швидко направляти неповнолітніх до адвокатів, проводити попередню підготовку до участі у процесуальних діях, підвищувати правову культуру молоді та формувати у студентів реальні навички майбутньої професії. Така взаємодія сприяє створенню ефективної моделі захисту прав дитини у кримінальному провадженні, поєднуючи професійний досвід адвокатів і активну роботу студентів [7].

Отже, забезпечення доступу неповнолітніх до якісної правової допомоги у кримінальних провадженнях сьогодні є одним із ключових викликів для української системи правосуддя. Неповнолітні значно вразливіші за дорослих: вони гірше орієнтуються в юридичних процедурах, не завжди розуміють свої права, схильні до психологічного тиску та часто не мають дорослих, здатних захистити їх інтереси. Саме тому роль інституцій, які забезпечують реальний доступ до правової допомоги, постає особливо важливою. У цьому контексті юридичні клініки, що працюють на базі центрів безоплатної правової допомоги, стають ефективним інструментом посилення гарантій справедливого суду та захисту прав дитини [4].

Юридичні клініки виконують не лише освітню функцію, а й соціальну. Вони створюють безпечний простір, де неповнолітні та їхні родини можуть отримати зрозуміле пояснення своїх прав, консультацію, допомогу у взаємодії зі слідством і захист від порушень. Студент-клініцисти під керівництвом досвідчених юристів навчаються практично працювати з такими справами, а одночасно – підсилюють можливості системи БПД, покращуючи її доступність на місцях. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли кількість уразливих категорій громадян, зокрема неповнолітніх, зростає.

Разом із тим розвиток юридичних клінік певною мірою компенсує кадрові та ресурсні прогалини системи безоплатної правової допомоги, роблячи юридичну підтримку ближчою до людей. Діяльність клінік сприяє формуванню майбутнього покоління юристів, які вже на етапі навчання розуміють стандарти прав людини, особливості роботи з дітьми та принципи етичної комунікації. Такий досвід формує нову

культуру правничої професії, зорієнтовану на доступність, повагу до гідності та гуманність.

Загалом, юридичні клініки на базі центрів безоплатної правової допомоги є не просто освітніми проектами, а важливим елементом сучасної правової системи України. Вони реально впливають на якість захисту неповнолітніх, сприяють розвитку правосвідомості в суспільстві та зміцнюють взаємодію між освітою, державними інституціями та громадськістю. Розширення такої співпраці та підтримка юридичних клінік має стати одним із пріоритетів державної правової політики, оскільки саме через подібні ініціативи система правосуддя стає більш людиною, доступною та наближеною до потреб найвразливіших груп населення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI: станом на 4 лип. 2025 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17
3. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989: станом на 16 листоп. 2023 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки : Рек. Ради Європи від 17.11.2010 № (2010)12. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38
5. European Court of Human Rights - ECHR-KS - Knowledge Sharing. *ECHR Knowledge Sharing Platform*. С. 67–70. URL: ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_rights_of_the_child_ukr
6. Правовий статус юридичних клінік в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. С. 12–15. URL: appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1289
7. Роль юридичних клінік у практичному навчанні студентів юридичних факультетів. *Електронний архів (репозитарій) ДДУВС*. С. 152–154. URL: er.ddu-vs.edu.ua/handle/123456789/12301

Вікторія Фесьо,
студентка II курсу спеціальності «Право»,
ЗВО «Університет Короля Данила»
Науковий керівник:
Роман Луцький,
директор Науково-дослідного інституту
імені академіка Івана Луцького,
доктор юридичних наук, професор,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9558-3699>

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ВИЗНАННЯ ОСОБИ НЕДІЄЗДАТНОЮ (КОНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА)

Визнання фізичної особи недієздатною – це дуже серйозний крок цивільного права, який суттєво обмежує здатність людини діяти самостійно. Верховний Суд України у своїх рішеннях чітко окреслює критерії, процедуру та межі застосування цього інституту, намагаючись балансувати між захистом психічно вразливих осіб та дотриманням їхніх прав.

Відповідно до ч. 1 ст. 39 Цивільного кодексу України, фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона «внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними» [1]. Таким чином, закон передбачає сукупність двох елементів:

1. наявність медичного чинника – психічного розладу;
2. юридичний критерій – повна неможливість усвідомлення або керування поведінкою.

Процесуальні правила визначені у главі 5 розділі IV Цивільного процесуального кодексу України. Правом ініціювати справу володіють члени сім'ї, близькі родичі, орган опіки та піклування або медичний заклад. Ключовим доказом є судово-психіатрична експертиза, однак її висновок не є безумовним – суд оцінює його у сукупності з іншими доказами (ст. 89 ЦПК) [3].

Згідно зі ст. 41 ЦК України, над недієздатною особою встановлюється опіка, а всі правочини від її імені вчиняє опікун [1]. Також особа втрачає можливість реалізовувати особисті немайнові права, що

потребують самостійного волевиявлення (наприклад, укладення шлюбу, заповіту) – якщо інше не передбачено законом.

Важливо врахувати Судову практику, а саме постанови ВС. По-перше, Суд звертає основну увагу на те, хто взагалі має право подати заяву про визнання іншої людини недієздатною. Згідно з ч. 3 ст. 296 Цивільного процесуального кодексу України, таку заяву можуть подавати лише члени сім'ї, близькі родичі, орган опіки або психіатричний заклад [2]. Верховний Суд у справі № 372/3474/21 (28 лютого 2024) вказав, що не всі родичі автоматично належать до цього переліку – наприклад, троюрідна сестра не вважається «близьким родичем» і не має процесуальної правосуб'єктності для ініціювання справи [3].

Такий підхід є надважливим, оскільки правильно встановлене коло осіб-заявників дозволяє уникнути зловживань, коли люди звертаються до суду з мотивами контролю над правами чи майном іншої особи, а не для надання дійсного захисту.

По-друге, Верховний Суд підкреслює обов'язкову участь особи, яку пропонують визнати недієздатною, у всьому процесі. У постанові № 306/1802/21 (23 жовтня 2024) Суд нагадав, що ця особа має брати участь під час подання заяви та на судових засіданнях всіх інстанцій [3]. З серпня 2023 року до цього додалася нова гарантія: закон встановив, що адвокат має бути присутнім у подібних справах (ч. 5 ст. 293 та ч. 1 ст. 299 ЦПК) [1]. Крім того, Верховний Суд звертає увагу, що повідомлення про засідання через месенджери (наприклад, Viber) інколи не вважається належним, що може порушувати право особи бути належним чином поінформованою.

Третім ключовим аспектом є участь зацікавлених осіб. Суд неодноразово зазначав, що важливо залучити всіх, хто може мати реальний інтерес у справі. У справі № 686/12049/23 від 17 квітня 2024 року Верховний Суд підкреслив, що апеляційний суд має з'ясувати, хто ще, окрім заявника, може бути зацікавленим – наприклад, особи, з якими існують правовідносини, що можуть змінитися внаслідок визнання недієздатності [3].

Щодо опіки, Верховний Суд визнає можливість змін у статусі опікуна. У рішенні № 742/887/23 він підтвердив, що опікуна можна звільнити за заявою самої недієздатної особи або органу опіки, якщо є підстави [3]. Це важливо, адже становище особи, над якою встановлена опіка, не має бути статичним: можливість перегляду опікунських повноважень – це механізм захисту та адаптації до змін у житті людини.

Ще одне питання – експертиза. У справі № 175/1741/18 Верховний Суд наголосив: якщо сторона ухиляється від надання документів або участі в судово-психіатричній експертизі, суд має право відмовити у

встановленні факту недієздатності [3]. При цьому застосовується ст. 109 ЦПК України – п. 1 цієї статті дає суду можливість припинити провадження або зробити висновок без експертизи, якщо учасник ухиляється без об'єктивних підстав [2]. Це служить стримувальним фактором проти зловживань, але водночас ставить людину під тиск: ухилення від експертизи може бути використане проти неї.

Нарешті, важливо, що Верховний Суд у справі № 201/1531/23 (21 серпня 2024) чітко вказав: якщо особу визнають недієздатною, це стосується її повної недієздатності, а не лише конкретного правочину. Крім того, суд може визначити дату початку недієздатності – наприклад, від моменту укладення спірних правочинів – та виходити з доказової бази (експертизи, інші докази) [3].

Такі підходи створюють ризик того, що суди обиратимуть «найжорсткіші» заходи, навіть якщо є менш обмежувальні альтернативи. На сьогодні українське законодавство недостатньо розвинуло механізми «гнучкого» правового статусу – таких як підтримане прийняття рішень. Через це опіка залишається майже єдиним механізмом, що призначається судом, і отримує занадто великий простір для впливу.

Узагальнюючи, можна сказати, що практика Верховного Суду демонструє прагнення до суворих процесуальних гарантій: ретельної перевірки заявників, обов'язкової участі особи, над якою встановлена опіка, залучення всіх зацікавлених сторін та можливості перегляду статусу опікуна. Однак дисбаланс між правом на захист та свободою залишається. Щоб мінімізувати ризики, потрібно розвивати законодавство в бік альтернатив, які дозволяють зберегти максимальну автономію особи навіть за наявності психічних порушень. Введення таких моделей, як підтримане прийняття рішень, може стати одним із ключових кроків у цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 18 листоп. 2025 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

3. Дайджест правових позицій Верховного суду у справах про визнання фізичної особи недієздатною. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/daidzest-pravovix-pozicii-verhovnogo-sudu-u-spravax-pro-viznannia-fizicnoyi-osobi-nedijezdatnoiu1>

*Юлія Циганюк,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та
права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-3583>*

СУД ПРИСЯЖНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: CONDITIO SINE QUA NON

Частина 10 ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) встановлює, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, крім здійснення кримінального провадження у суді, в якому до моменту введення воєнного стану та набрання чинності цією частиною було визначено склад суду за участю присяжних [1]. Вважаємо, що така норма права не відповідає Конституції України з наступних причин.

У тексті КПК України є 2 колізійні норми, які регулюють однакові правовідносини діаметрально протилежно. Це ч. 10 ст. 615 КПК України, а також ч. 3 ст. 30 КПК України (кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд) [1].

Вирішення такої колізії потребує застосування правил їх подолання. Такі правила визначені у ч. 3 ст. 66 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 № 3354-IX (чинний, але не введений в дію). У ньому зазначено, що у разі виявлення колізії між нормативно-правовими актами різної юридичної сили пріоритет у застосуванні мають норми, що містяться у нормативно-правовому акті вищої юридичної сили. У разі виявлення колізії між нормативно-правовими актами рівної юридичної сили пріоритет у застосуванні мають: 1) норми, що містяться в нормативно-правових актах спеціального законодавства України (крім випадку, визначеного частиною другою цієї статті («У разі виявлення колізії між кодексом і первинним законом пріоритет у застосуванні має

норма права, що міститься у кодексі, якщо інше не передбачено таким кодексом»); 2) норми, що містяться у нормативно-правових актах, що вступили в дію пізніше [2].

Водночас указаний закон не регулює вирішення колізій в межах норм одного нормативно-правового акта. Тому доцільно звернути увагу на правила вирішення колізій, які вказані у самому нормативно-правовому акті. У ст. 9 КПК України визначено: «3. Закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу. 4. У разі якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України. 5. Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. 6. У випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою статті 7 цього Кодексу» [1].

Відповідно, для вирішення колізії в одному нормативно-правовому акті, у представленому випадку, у формі кодексу, потрібно керуватися вищими нормативно-правовими актами.

У Рішенні від 10.09.2025 № 4-р(II)/2025 Конституційний Суд України наголосив, що Конституція України має найвищу юридичну силу, тому будь-який закон має розвивати, конкретизувати й деталізувати конституційні приписи та не повинен їм суперечити [3].

Зважаючи на проведений аналіз, вирішення колізії в межах одного нормативно-правового акта (КПК України) необхідно вирішувати із врахуванням положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, практики Європейського суду з прав людини, а також загальних засад кримінального провадження.

В межах Конституції України застосованими є ч. 1 ст. 55, ч. 1 ст. 62, ч. 1 ст. 124, ч. 1 ст. 127 Конституції України. Щодо міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, це ст. 10 Загальної декларації прав людини, ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини. Ревалентними до застосування є й практика Європейського суду з прав людини: Posokhov проти Росії, § 39; Fatullayev проти Азербайджану, § 144; Kontalexis проти Греції, § 42; «Ашингдейн проти Сполученого Королівства» (*Ashingdane v. the United Kingdom*) від 28 травня 1985 року,

серія А, № 93, с. 24–25, п. 57) та інші справи, у яких розкривається право на доступ до правосуддя.

У контексті розв'язання колізії необхідними до застосування є такі засади кримінального провадження: верховенство права, законність, забезпечення права на захист, доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень.

Враховуючи зазначене вище, положення ч. 10 ст. 615 КПК України не відповідає Конституції України (є неконституційним) у зв'язку з тим, що державою в Основному Законі передбачений суд присяжних, який продовжує і надалі функціонувати (зокрема, під час цивільного судочинства в силу відсутності заборонної норми).

Водночас мораторій на суд присяжних під час воєнного стану суттєво обмежив право особи на вибір форм судочинства у кримінальному провадженні та відповідно обмежив доступ до суду без ліквідації таких судів. Такі суди існують, а особа, всупереч існуючому праву на суд присяжних, не може його реалізувати, що впливає і на обмеження права на захист у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20>

3. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (щодо оприлюднення актів органів адвокатського самоврядування) від 10.09.2025 № 4-р(II)/2025. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-25>

*Данііл Шаркезі,
студент IV курсу спеціальності 081 Право,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник:
Руслан Мельниченко,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
правового забезпечення безпеки бізнесу, адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2709-7735>*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: УЧАСТЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ДОПОМОЗІ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Питання забезпечення прав потерпілих у кримінальному процесі традиційно посідає важливе місце в системі національного законодавства. Однак останніми роками роль цієї проблематики лише зростає, адже суспільство дедалі активніше реагує на випадки домашнього насильства, що довгий час залишалося прихованим явищем. Українське законодавство поступово вдосконалюється, надаючи потерпілим більше інструментів для захисту їхніх прав. Водночас на практиці люди часто стикаються з труднощами: нерозуміння процедур, страх перед кривдником, недовіра до правоохоронних органів, відсутність доступу до кваліфікованої правничої допомоги. У цьому контексті особливо помітною стає роль юридичних клінік, які не лише інформують постраждалих, а й фактично допомагають їм пройти складний шлях від подання заяви до участі в судових засіданнях.

Відповідно до Конституції України, кожна особа має право на судовий захист та доступ до правничої допомоги [1]. У кримінальному провадженні ці гарантії деталізуються Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК), який визначає правовий статус потерпілого, коло його прав, можливість мати представника та механізми захисту від повторної віктимізації [2]. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» також містить низку процесуальних гарантій, покликаних забезпечити належну взаємодію органів державної влади з особою, що зазнала насильства [3]. Але, як свідчать дослідження, реальне використання цих прав часто ускладнене низкою факторів, серед яких

недостатня поінформованість громадян та брак доступної юридичної підтримки [4, с. 414].

Особливо гостро ці проблеми проявляються у справах, де присутня емоційна та психологічна залежність жертви від кривдника. У таких випадках важливо не лише юридичне, а й комплексне соціальне реагування, коли постраждала особа отримує консультації, роз'яснення й підтримку на різних етапах кримінального процесу. Зазвичай саме юридичні клініки стають першою точкою контакту, адже працюють безкоштовно, доступно й у більш «людській» формі, що знижує рівень страху та недовіри. Студенти-консультанти, під керівництвом викладачів і адвокатів, допомагають потерпілим правильно скласти заяву до поліції, зібрати документи, підготуватися до допиту, зрозуміти свої права й обов'язки в суді. Завдяки цьому людина перестає бути пасивним учасником процесу та починає усвідомлювати власні можливості.

Правовий статус потерпілого закріплений у ст. 55 КПК України, яка визначає права, серед яких: право знати суть підозри щодо кривдника, право давати показання, подавати докази, заявляти клопотання й відводи, а також отримувати відшкодування шкоди [2]. Проте варто звернути увагу, що реалізація цих прав значною мірою залежить від того, чи має потерпілий професійну підтримку. Формально закон не вимагає обов'язкової участі адвоката, але практика показує, що у складних і конфліктних провадженнях без фахової допомоги особа нерідко не може повною мірою захистити свої інтереси. Це особливо небезпечно в справах про домашнє насильство, де кривдники іноді чинять психологічний тиск, маніпулюють або використовують залежність потерпілої сторони. У такій ситуації юридична клініка, виступаючи як освітній та правозахисний інститут, допомагає врівноважити процес та посилити спроможність потерпілої особи реалізувати свої права.

Важливим аспектом є також проблема вторинної віктимізації – коли потерпіла особа знову переживає травму через неправильні чи некоректні дії посадових осіб. Неналежне ставлення під час допиту, знецінення показань, відсутність делікатності у спілкуванні можуть не лише ускладнити слідство, а й змусити людину відмовитися від боротьби. На жаль, такі випадки досі трапляються, про що зазначають і дослідники, і правозахисні організації [5, с. 207]. Юридичні клініки у своїх консультаціях приділяють велику увагу саме етичним і комунікаційним аспектам, пояснюючи потерпілим, як правильно реагувати, як фіксувати неправомірні дії та до кого звертатися при порушенні їхніх прав.

Серед найбільш типових проблем, з якими стикаються постраждалі, варто назвати: нерозуміння, як подати заяву про кримінальне правопорушення; побоювання, що поліція не відреагує; відсутність інформації про строки проведення слідчих дій; складність у поданні клопотань; труднощі з отриманням тимчасового заборонного припису; проблеми у взаємодії з соціальними службами. Часто потерпілі не знають, що вони мають право отримати безоплатну вторинну правову допомогу від держави, однак процедура її призначення теж не завжди є зрозумілою. Юридичні клініки допомагають цю прогалину усунути: вони пояснюють, як отримати захисника, як оформити необхідні заяви та як діяти у випадку затягування слідства [6].

Додатково важливим є питання збору доказів. Закон дозволяє потерпілому подавати докази, які мають значення для провадження. Проте через психологічний стан або відсутність юридичних знань люди часто не можуть оцінити, що саме може бути доказом, як його належним чином подати або як користуватися процесуальними правами. Юридична клініка може супроводжувати цей процес: допомогти зібрати медичні довідки, правильно оформити заяви в лікарні, отримати копії протоколів поліції, підготувати письмові пояснення чи інші документи. Саме на цьому етапі підтримка є найбільш критичною, адже правильне документування фактів насильства – ключ до ефективного кримінального переслідування кривдника.

Не менш важливою є просвітницька робота юридичних клінік. Студенти проводять тренінги, лекції, інформаційні кампанії щодо розпізнавання домашнього насильства, його юридичних наслідків та алгоритму дій у разі небезпеки. Такі заходи дозволяють поширювати знання серед населення, в тому числі серед молоді, що формує довгострокову правову культуру й нетерпимість до будь-яких проявів насильства. Багато людей дізнаються про свої права саме завдяки таким активностям, що є важливою частиною профілактики правопорушень.

У висновку слід зазначити, що забезпечення прав потерпілих у кримінальному процесі у справах про домашнє насильство потребує не лише належного законодавчого регулювання, а й доступності практичної правової допомоги. Юридичні клініки відіграють у цьому ключову роль: вони допомагають постраждалим орієнтуватися в складних процесуальних процедурах, правильно оформлювати заяви, збирати докази, уникати вторинної віктимізації та ефективно взаємодіяти з правоохоронними органами й судом. Така підтримка забезпечує потерпілим реальну можливість відстоювати свої права, а не залишатися сам на сам із проблемою.

Отже, діяльність юридичних клінік у сфері протидії домашньому насильству є важливим інструментом зміцнення доступу до правосуддя та підвищення якості кримінального провадження. Вони не лише сприяють притягненню кривдників до відповідальності, а й допомагають потерпілим відновити почуття безпеки та впевненості. Подальша підтримка й розвиток юридичних клінік є необхідною умовою формування ефективної, гуманної та справедливої системи захисту прав людини в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами). *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (зі змінами). *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19
4. Гуменюк О. Правові механізми захисту потерпілих у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. С. 410–418.
5. Костенко О. Домашнє насильство: проблеми правозастосування. *Юридичний журнал*. 2021. С. 205–210.
6. Методичні рекомендації щодо роботи юридичних клінік у сфері захисту прав постраждалих від домашнього насильства. *Асоціація юридичних клінік України*. 2023. URL: legalclinics.in.ua

*Ангеліна Шепель,
студентка III курсу спеціальності
125 Кібербезпека та захист інформації,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник:
Олена Ситніченко,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9740-0216>*

ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У сучасному світі стрімкого розвитку цифрових технологій кількість правопорушень у сфері кібербезпеки та гібридних загроз невинно зростає. Цілком виправданою видається позиція правознавця та професора Кузнецова В., який наголошує, що в сучасних умовах традиційні методи досудового розслідування не завжди ефективні [1]. Правопорушники активно користуються анонімністю онлайн-середовища, криптовалютами та діяльністю, розподіленою між різними регіонами, що суттєво ускладнює встановлення обставин кримінального правопорушень.

Щоб ефективно розкривати правопорушення зі складним цифровим слідом чи географічною прив'язкою, необхідно інтегрувати сучасні розвідувальні технології у процес розслідування. Серед них важливе місце посідає розвідка на основі відкритих джерел – OSINT (Open-Source Intelligence). Це цілеспрямований пошук, збір та аналіз інформації, отриманої виключно з відкритих і законних джерел: соціальних мереж (Facebook, Telegram, X), вебсайтів, блогів, публічних реєстрів (ЄДРПОУ, реєстри нерухомості), наукових публікацій, новин та відкритих або комерційних баз даних.

У межах досудового розслідування OSINT відіграє особливо важливу роль, адже дає змогу оперативно встановити особу, визначити її можливі зв'язки, окреслити поведінковий портрет і навіть сформулювати попередні припущення щодо розвитку подій. Саме тому цей метод стає незамінним на початкових етапах слідства, коли час і точність отриманої інформації мають вирішальне значення.

Значний криміналістичний потенціал OSINT забезпечують різноманітні відкриті джерела. Серед них – традиційні медіа, такі як друковані ЗМІ, телебачення та радіо разом із їхніми онлайн-версіями, а також інтернет-середовище з його соціальними мережами, блогами, форумами, вебсайтами та навіть сегментами на кшталт DarkNet. Важливими є й публічні урядові ресурси у форматі Open Data, комерційні бази та так звана «сіра література», що охоплює малотиражні або спеціалізовані джерела інформації.

Усе це створює унікальні можливості для формування цифрового профілю особи, простеження її соціальних зв'язків, перевірки алібі, фіксації можливих погроз, пошуку свідків та встановлення мотивів кримінального правопорушення. Завдяки цьому OSINT перетворюється на один із найбільш дієвих інструментів сучасної криміналістики [2].

Геопросторова розвідка GEOINT (Geospatial Intelligence) – це напрям розвідки, зосереджений на аналізі інформації з чіткою географічною прив'язкою. Йдеться про супутникові знімки, фото й відео з дронів, дані LiDAR-сканування, карти, GPS-координати та метадані, що вказують на точне місце зйомки. Важливою складовою GEOINT є також можливість відстежувати зміни місцевості у динаміці, що дозволяє реконструювати розвиток подій у конкретний часовий проміжок.

Завдяки таким даним можна встановити точне місце події чи об'єкта, проаналізувати його оточення та простежити логіку переміщень, що робить GEOINT цінним інструментом у криміналістиці. Основу цього підходу становлять два ключові елементи: візуальна розвідка (IMINT), яка передбачає аналіз зображень із супутників та безпілотників, і геопросторова інформація, що включає карти, топографічні матеріали, дані дистанційного зондування Землі та геолокаційні метадані. Останні, автоматично вбудовані у цифрові фото, відео чи публікації в соцмережах, містять точні координати зйомки та нерідко стають вирішальними доказами під час розслідувань.

Варто зазначити, що криміналістичний потенціал GEOINT особливо проявляється тоді, коли необхідно зафіксувати зміни на місцевості та встановити реальний стан подій. Аналіз супутникових знімків дає змогу виявляти незаконні забудови, місця можливих таємних поховань, нелегальний видобуток корисних копалин чи навіть маршрути переміщення контрабанди [3]. Не менш важливою є можливість визначити точне місце події, порівнюючи зображення «до» і «після» злочину, що дозволяє реконструювати перебіг вибуху, пожежі чи дорожньо-транспортної пригоди. Значну роль відіграє й аналіз цифрових слідів: геотеги з фотографій допомагають встановити, чи справді фігурант перебував у

певному місці у конкретний час, що нерідко повністю руйнує неправдиве алібі.

У поєднанні з OSINT геопросторові дані дають змогу на етапі досудового розслідування формувати первинну доказову базу, висувати обґрунтовані версії, встановлювати особу злочинця та уточнювати обставини правопорушення. Проте ефективність цих методів стикається з низкою правових труднощів. Головна проблема полягає в тому, що Кримінальний процесуальний кодекс України не передбачає окремої слідчої дії під назвою «моніторинг відкритих джерел» чи «OSINT», що змушує слідчих адаптувати вже існуючі процедури та створює правові колізії.

Відповідно до ст. 84 КПК України, доказами є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку. Ключовими критеріями для доказів є їх належність, допустимість та достовірність [4, с. 88].

Дані, здобуті з відкритих джерел приватними особами чи журналістами-розслідувачами, зокрема такими проектами, як Bellingcat, самі по собі не можуть вважатися доказами. Їхня роль зводиться до орієнтуючої інформації, яку слідчий повинен повторно відкрити у процесуальний спосіб, щоб надати їй юридичної сили. При цьому залишається розмитою межа між публічним і приватним у цифровому середовищі. Наприклад, виникає питання: чи є «публічною» інформація з умовно закритого Telegram-каналу, доступ до якого надано лише через запрошення [5, с. 65-72]?

У цьому контексті заслуговує на увагу науковий підхід Торбас О. О., який наголошує на необхідності чіткого розмежування понять «інформація» та «розвідка» в OSINT-діяльності. OSINT і GEOINT фактично виступають інструментами оперативної розвідки, спрямованої на встановлення обставин конкретного кримінального правопорушення. Цілком слушною є позиція про те, що будь-які дані з відкритих джерел підлягають обов'язковій легалізації [6].

Окремий виклик становить підтвердження достовірності електронних доказів, особливо в умовах поширення технологій Deepfake. Це вимагає не лише належної фіксації матеріалів, а й залучення судових технічних експертів, здатних перевірити автентичність і цілісність цифрових файлів, зокрема шляхом аналізу контрольних сум. У результаті повноцінна інтеграція OSINT та GEOINT у досудове розслідування потребує не тільки сучасних технологічних рішень, а й перегляду чинного процесуального законодавства, щоб унеможливити правові колізії та підвищити якість доказової бази.

Список використаних джерел:

1. Кузнецов В. В. Використання можливостей OSINT у розслідуванні злочинів. *Юридична наука*. 2020.
2. Пиріг І. В. Процесуальні аспекти використання інформації з відкритих джерел у доказуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 65–72.
3. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2016. 632 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.
5. Шевчук В. П. Електронні (цифрові) докази у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 210–216.
6. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень. 2024. URL: dspace.onua.edu.ua/items/73cc7efb-a97e-44b5-a99b-9761ff0d07b7

УДК 343.982

Бондар Володимир,
к.ю.н., проф.
завідувач кафедри кримінального
процесу та криміналістики
НА СБ України, м. Київ, Україна
ORCID: orcid.org/0000-0003-1552-4555

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ

Аксіоматичним є те, що у кожному випадку отримання слідчим, дізнавачем чи прокурором заяви, повідомлення щодо факту терористичного акту, а також у разі самостійного виявлення ними таких фактів необхідно вносити відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та забезпечувати всебічне, повне і неупереджене здійснення досудового розслідування.

Попередня правова кваліфікація залежить від фактичних обставин застосування зброї, підпалу належного військовослужбовцю транспортного засобу, вибуху, настання смерті військовослужбовця тощо.

Як наслідок, застосувати уніфікований підхід до надання в усіх випадках попередньої узгодженої правової кваліфікації не є можливим.

Надаючи правову оцінку події кримінального правопорушення, необхідно враховувати відомості, що конкретизують об'єкт посягання і мету як бажаний наслідок протиправних дій для співучасників, наприклад, підпалу транспортного засобу. В разі кваліфікації протиправного діяння за ст. 194 КК України безпосереднім об'єктом

правопорушення є право власності на транспортний засіб, воно ж може виступати і як додатковий об'єкт правопорушень, спрямованих проти національної безпеки. Наявність відомостей про знаходження транспортного засобу на балансі військової частини, використання військовослужбовцями під час виконання завдань та наказів командирів, очевидні розпізнавальні знаки належності транспортного засобу військовому підрозділу, ідентифікація водія як військовослужбовця можуть свідчити про спрямованість протиправних дій на унеможливлення виконання завдань Збройними Силами України в цілому чи окремим підрозділом.

При тому мотивом учинення кримінального правопорушення є як знищення необхідних засобів, так і залякування (психічне насильство) з метою перешкоджання виконанню військовослужбовцем чи відповідним підрозділом поставлених перед ним завдань.

Тому знищення транспортних засобів військовослужбовців з метою ослаблення держави чи унеможливлення виконання Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями функції захисту національної безпеки є ознаками інших кримінальних правопорушень.

Джерелами інформації про вчинений або такий, що готується, терористичний акт можуть бути:

а) заява або повідомлення від фізичних осіб, які виявили ознаки кримінального правопорушення;

б) заява або повідомлення від представника установи, організації, підприємства, на території якого були виявлені ознаки кримінального правопорушення;

в) інформація, поширена у медіа про кримінальне правопорушення;

г) виявлення ознак кримінального правопорушення під час проведення досудового розслідування, оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності.

Інформація, отримана під час проведення оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності (далі – ОР(КР)Д), використовуються серед іншого в якості приводів та підстав для початку досудового розслідування. Такими приводами та підставами є матеріально зафіксовані джерела, що виникають в процесі здійснення відповідних заходів, які містять відомості (інформацію) про ознаки кримінального правопорушення, причетних до нього осіб, а також інші дані, що сприяють його розкриттю.

Боротьба з терористичною діяльністю не обмежується власно досудовим розслідуванням учинених злочинів, вона передбачає

застосування всього комплексу засобів для припинення існування терористичних груп, мереж та формувань. Інакше така боротьба може прийняти безкінечну циклічність у викритті окремих членів таких організацій та скоєння злочинів іншими. Практика боротьби з тероризмом, у тому числі й в інших країнах, демонструє, що на зміну тих, що вибули в результаті викриття, затримання або загибелі членів терористичних організацій приходять нові, і терористична організація продовжує існувати. Тому завдання нейтралізації центру терористичної організації, її основних структурних елементів є найважливішою. Дана задача вирішується як оперативно-розшуковими (контррозвідувальними), так і слідчими засобами.

В процесі вивчення особливостей виявленого злочинного формування слід мати на увазі, що зазвичай легше спочатку зібрати інформацію про менш захищені від викриття її ланки, діяльність яких не так ретельно замаскована. До їх числа відносяться виконавці, посередники, обслуговуючий персонал. Виявлення членів таких ланок і тактико-психологічно продумана оперативно-розшукова й слідча робота з ними можуть давати важливу інформацію про певні боки її функціонування та її лідерів. Своєчасне отримання інформації про лідерів («кураторів») та найбільш активних членів дозволяє наносити раптовий удар по «мозковому центру» мережі, ізолювати співучасників, дезорганізувати її кримінально-протиправну діяльність та протидію правоохоронним органам.

Важливою характеристикою слідчої ситуації на початковому етапі досудового розслідування злочину буде наявність оперативної інформації, оперативного контролю за терористичною організацією, яка вчинила терористичний акт, а також інформація про затриманих або встановлених її членах. Слідча ситуація в більшості випадків визначається ступенем протидії досудовому розслідуванню, а також тим, чи вдалося схилити кого-небудь із затриманих до співробітництва.

Після отримання загальної уяви про терористичну організацію система отриманих даних розвивається за рахунок оперативно-розшукових (контррозвідувальних) заходів, розсекречених відповідно до вимог чинного законодавства та відомчих нормативно-правових актів, а також процесуальних заходів (допитів підозрюваних, свідків та потерпілих, огляд, обшук, комплекс негласних слідчих (розшукових) дій.

Залежно від характеру та обсягу вихідних даних усі кримінальні провадження, які розслідуються слідчими органів безпеки за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України можуть бути умовно поділені на дві класифікаційні групи:

1) кримінальні провадження, відкриттю яких передувало проведення відповідних заходів, передбачених законами «Про оперативно-розшукову діяльність» та/або «Контррозвідувальну діяльність»;

2) кримінальні провадження, зареєстровані без проведення відповідних заходів.

У рамках другої класифікаційної групи також умовно можна виокремити:

- кримінальні провадження, відкриті за наявності даних про особу, яка скоїла терористичний акт;

- кримінальні провадження, відкриті за відсутності даних про особу, яка скоїла терористичний акт.

Процес побудови версій та планування розслідування терористичних актів у кожній з виокремлених класифікаційних груп кримінальних проваджень (насамперед, на початковому етапі досудового розслідування) має низку специфічних особливостей, котрі рекомендується враховувати.

Планування досудового розслідування у кримінальному провадженні, відкриттю якого передувало проведення відповідних заходів, передбачених Законами України «Про оперативно-розшукову діяльність» та/або «Контррозвідувальну діяльність» (в результаті діяльності оперативних підрозділів згідно спільного зі слідчим плану реалізації матеріалів ОРС/КРС). Для цієї класифікаційної групи кримінальних проваджень притаманним є те, що слідчий вже під час внесення інформації до ЄРДР володіє певними перевіреними відомостями про характер злочину та особу, яка його скоїла або затримана під час замаху (в тому числі незакінченому) на терористичний акт, тобто на вчинення вибуху/підпалу, який створював небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, через що не виникає необхідності у висуненні декількох загальних версій досудового розслідування.

В матеріалах, які надходять слідчому, як правило, наявні також відомості про можливі джерела отримання доказів, що, своєю чергою надає можливості скласти план початкових слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Основними задачами на початковому етапі розслідування є: отримання матеріалів, які в подальшому набудуть статусу судових доказів, а також підтвердять виявлені в процесі проведення відповідних оперативно-розшукових/контррозвідувальних заходів факти терористичної діяльності підозрюваних та її припинення. З метою вирішення вказаних

задач під час планування на початковому етапі досудового розслідування передбачається:

а) хто з підозрюваних підлягає затриманню в порядку ст. 208 КПК України, в якій послідовності, де, коли та за яких обставин (при цьому особлива увага звертається на можливість затримання «на гарячому»);

б) у кого з підозрюваних або їх близьких зв'язків необхідно провести обшук;

в) хто має бути допитаний в якості свідків, коли та в якій послідовності, які факти та обставини підлягають з'ясуванню в процесі допиту кожного свідка;

г) які обставини та в якій послідовності мають з'ясовуватись у процесі перших допитів підозрюваних;

г) які негласні слідчі (розшукові) дії необхідно провести з метою успішного проведення запланованих «гласних» слідчих (розшукових) дій.

Розповсюдженим процесуальним результатом у подібних ситуаціях є укладання угод про визнання винуватості.

Планування досудового розслідування у кримінальному провадженні, відкритому за наявності даних про особу, яка скоїла терористичний акт. У виокремленій ситуації слідчий із самого початку досудового розслідування має справу з певною особою (особами), запідозреною у вчиненні терористичного акту. Водночас, має обмежений фактичний матеріал стосовно розслідуваного злочину.

Підозрюваний на перших допитах робить спроби приховати справжній характер своїх кримінально-протиправних дій та співучасників злочину. Не завжди наявні достовірні дані й про особу самого підозрюваного. Це потребує висунення та дослідження декількох слідчих версій відносно складу терористичного акту, а також стосовно деяких інших обставин (співучасті у вчиненні злочину інших осіб, змісту умислу тощо).

Основними задачами початкової стадії досудового розслідування кримінальних проваджень цієї категорії є: перевірка первинних даних про вчинення терористичного акту та причетності до нього підозрюваного, отримання достовірних даних про особу затриманого, а також виявлення можливих співучасників злочину та припинення їх кримінально-протиправної діяльності. Під час досудового розслідування терористичного акту, організованого спецслужбами іноземної держави перед слідчим постає, з-поміж іншого, завдання про можливість використання певних позицій затриманого агента з метою організації вирішення завдань, передбачених Законами України «Про боротьбу з

тероризмом» та «Про контррозвідувальну діяльність».

Виходячи з цього, відповідний алгоритм має включати: затримання та особистий обшук підозрюваного; проведення обшуків за місцем його мешкання та роботи, а за необхідності й в його близьких зв'язків; освідування підозрюваного; допит підозрюваного; допит свідків-очевидців терористичного акту та учасників затримання (у разі затримання в порядку, передбаченому ст. 207 КПК України) з метою виявлення слідів та інших речових доказів; огляд предметів та документів, вилучених у процесі обшуку.

Планування досудового розслідування у кримінальному провадженні, відкритому за відсутності даних про особу, яка скоїла терористичний акт. Кримінальні провадження зазначеної категорії відкриваються в слідчих підрозділах органів безпеки при надходженні даних про такі, наприклад, події, як вибух або пожежа на об'єкті критичної інфраструктури, вбивство військового тощо, які дають підстави припускати вчинення кримінального правопорушення, підслідного слідчим органів безпеки.

Особливістю цих проваджень є те, що в початковий етап досудового розслідування не завжди можна зробити певний висновок, що досліджувана подія є результатом кримінально-протиправних діянь. Тому за вказаною категорією кримінальних проваджень досудове розслідування починається з висунення всіх реальних уявлень стосовно характеру розслідуваної події (кримінальне правопорушення, самогубство, нещасний випадок тощо), а також причин, які його викликали. За наявності відповідних даних висувуються також версії стосовно винуватих у вчиненні терористичного акту.

Перевірка висунутих слідчих версій йде шляхом послідовного з'ясування таких питань: що є безпосередньою причиною, яка викликала розслідувану подію (наприклад, підпал, необережне поводження з вогнем, самозаймання тощо); яким чином пов'язана ця причина з діями або бездіяльністю певних осіб, хто ці особи, чи є у їх поведінці склад кримінального правопорушення.

В якості початкових плануються такі слідчі (розшукові) дії: огляд місця події, допит свідків та потерпілих освідування потерпілих, призначення судових експертиз, затримання, обшук, освідування та допит підозрюваного.

Зазначені або інші слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії доцільно проводити в певній послідовності.

Насамперед проводяться слідчі (розшукові) дії, застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження, невідкладність яких диктується виключними обставинами, які провести в інший час буде

неможливим. Зволікання може призвести до втрати матеріалів (доказів) (наприклад, допит особи, яка вмирає (з дозволу лікаря), огляд місця події, затримання тощо).

За необхідності проводяться слідчі (розшукові) дії, які дозволяється проводити до відкриття кримінального провадження. Потім проводяться дії, строки проведення яких регламентовані кримінальним процесуальним законом (наприклад, допит затриманого підозрюваного відповідно до п.п. 4, 5 ч. 3 ст. 42, 208 КПК України).

Зазначені слідчі (розшукові) дії, заходи забезпечення кримінального провадження, а також інші процесуальні інструменти збирання та перевірки доказів є не тільки початковими та невідкладними. В подальшому, на початковому етапі досудового розслідування мають проводитися дії в тій послідовності, яку диктує слідча ситуація, що склалася в даний момент:

- слідчі (розшукові) дії, направлені на розшук терористів (проведення обшуків з метою виявлення, вилучення зброї, компонентів вибухових речовин, запалювальних сумішей тощо);

- слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, від результатів яких залежить проведення інших слідчих (розшукових) дій або тих, які є необхідними для забезпечення їх ефективності;

- слідчій (розшуковій) дії, результати яких мають значення для перевірки версій, висунутих одночасно.

Під час досудового розслідування терористичних актів, пов'язаних із використанням криптовалют, виникає необхідність розв'язання наступних тактичних завдань:

- 1) блокування операцій з передаванням криптовалюти певною особою, яку можливо здійснити в такий спосіб:

- блокування зв'язку між учасниками мережі, яка перешкоджає відправленню трансакцій повним вузлам, а також розповсюдженню блоків через них;

- блокування бірж криптовалют, яке перешкоджає продажу або обміну накопичених засобів на фіатні валюти.

На міжнародному рівні механізм протидії кіберзлочинам визначений Конвенцією про кіберзлочинність (Будапештська конвенція).

З метою виявлення та відслідковування кримінально-протиправної діяльності в мережах технології блокчейн використовуються спеціальні знання та відповідно програмне забезпечення (зокрема, Crystal Chainalysis, Walletexplorer.com, CipherTrace), яке безпосередньо здатне:

- виявити ознаки кримінально-протиправної діяльності на

блокчейні (дозволяє визначити, чи пов'язаний гаманець із системами, які використовуються в незаконній діяльності, наприклад, у прихованій мережі, в системах «маскування» походження засобів тощо);

- виявити та здійснити документування доказів згод підозрюваного (зазначивши адреси гаманців, пов'язаних із фігурантом, можна визначити будь-які спроби приховати джерело або місце походження засобів);

- відслідкувати найбільш підозрілих учасників мережі зменшивши час та аналіз трансакцій вручну.

Порядок застосування технічних засобів під час фіксування ознак терористичних актів, пов'язаних з використанням криптовалюти має бути таким, аби отримані з його допомогою матеріали було можливо використовувати в якості документів як джерел доказів у кримінальному провадженні. Отримані за допомогою використання спеціальних програмно-апаратних засобів матеріали мають певні переваги та дозволяють довести факт учинення злочину. Ця перевага є важливою, оскільки отримувати оперативну інформацію про вчинення терористичного акту можливо з різних джерел. Водночас достовірність отриманих матеріалів є можливим за допомогою судової експертизи відповідного виду.

Головна компонента використання таких матеріалів знаходиться в процесуальній площині в області використання негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів:

- зняття інформації з електронних комунікаційних мереж;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України);

- зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ч. 1 ст. 264 КПК України);

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);

- контроль за вчиненням злочину, який орієнтований на забезпечення дотримання процесуальної процедури фіксування інформації про операції з криптовалютами.

В цьому сенсі сутність таких дій повинна відображувати дві сторони діяльності їх виконавців: зовнішнє сприйняття інформації (візуальне сприйняття та опис інформації, котрий міститься на веб-ресурсі) й технологічне, пов'язане із застосуванням можливостей спеціального програмного забезпечення для фіксування даних спеціалістом

відповідної спеціалізації (ст.ст. 99, 104, 236, 237 КПК України).

Матеріали, отримані в результаті застосування спеціального програмного забезпечення, програмно-апаратних засобів можуть залучатися в процес доказування (доведення), по-перше, як матеріали, котрі супроводжують (або доповнюють) показання осіб, по-друге, як документи – додатки до протоколів слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Повторимось, достовірність матеріалів, отриманих за допомогою програмно-апаратних засобів, може бути додатково підтверджена висновком комп'ютерно-технічної експертизи.

Таким чином, використання криптовалюти під час підготовки та вчинення терористичних актів потребує від органу досудового розслідування застосування тактичного комплексу, складовими якого є слідчі (розшукові) дій та негласні слідчі (розшукові) дії, котрий забезпечить процесуальне фіксування використання спеціального програмно-апаратного забезпечення, орієнтованого на комплексний аналіз криптовалютних мереж.

Після встановлення факту позбавлення життя потерпілого, перед слідчим постає нове завдання: з'ясувати характер кримінального правопорушення, встановити, чи скоєно терористичний акт або вбивство, передбачене пп. 5, 7, 9, 14 ч. 9 ст. 115 КК України. Які факти можуть свідчити про вчинення саме терористичного акту?

З-поміж інших:

- загиблим (або таким, що отримав тяжкі тілесні пошкодження) представник іноземної держави чи державний діяч України;
- позбавлені життя або отримали тяжкі тілесні пошкодження одночасно декілька волонтерів, представників медіа, військовослужбовців;
- кримінально-протиправні діяння вчинені демонстративно, на очах багатьох осіб, у розрахунку на ефект загрози;
- терористичний акт пов'язаний з певною датою (святом чи масовим заходом);
- терористичний акт скоєно під час відкритого судового засідання з великою кількістю учасників;
- під час скоєння терористичного акту застосована вогнепальна зброя, оснащена пристроями зниження рівня звуку пострілу, спеціальна, замаскована зброя, розроблена на замовлення спецслужб промисловим способом;
- до терористичного акту причетні особи, з антидержавницькими поглядами;
- наявні дані щодо надходження потерпілому загроз

терористичного характеру.

Акцентовані та інші факти подібного характеру слугують підставами для висунення версії про терористичний акт, водночас, кінцевий висновок про це можливо формулювати лише на підставі результатів аналізу всього комплексу доказів.

Отже, ознаки терористичного акту з високим ступенем ймовірності можуть бути встановлені вже під час відкриття кримінального провадження та проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій. Для підвищення надійності висунутого припущення, конкретизації версії необхідно провести певну аналітичну роботу.

ДЛЯ НОТАТКІВ

ДЛЯ НОТАТКІВ

Наукове видання
Всеукраїнського науково-практичного семінару

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ**

Відповідальний за випуск: Є. О. Письменський
Упорядник, коректор: Д. Л. Мотульська

Підп. до друку р.. Формат 60x84/16.
Папір офс. Друк цифровий. Гарн. РТ Serif.
Умовн. др. арк. 13,7
Видано за авторською редакцією.

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Євгена Коновальця, 35,
тел. +38(068) 755 75 75



**УНІВЕРСИТЕТ
КОРОЛЯ ДАНИЛА**

ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ
УСПІШНИХ

м. Івано-Франківськ, 76018
вул. Є. Коновальця, 35
www.ukd.edu.ua